

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI**

**ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE
SPORA KATILIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serdar KÜÇÜK

**TRABZON
MAYIS, 2012**

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ANABİLİM DALI**

**ORTAÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLE
SPORA KATILIMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ**

Serdar KÜÇÜK

**Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nce Yüksek Lisans
Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir**

**Tezin Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAŞ**

**TRABZON
MAYIS, 2012**

KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma Jürimiz tarafından Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir. 15/05/2012

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAŞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Akın ÇELİK

Üye : Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

**Doç. Dr. Haluk ÖZMEN
Enstitü Müdürü**

BİLDİRİM

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Serdar KÜÇÜK

15/05/2012

ÖNSÖZ

Spor, toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir unsurunu oluşturur. Toplumda birçok işlevi yerine getiren spor, bireyleri çok yönlü etkilemektedir. Özellikle, serbest zamanların değerlendirilmesi, stres atma, sağlıklı olma, toplumsal değerleri edinme, eğlendirme, dinlendirme işlevleri bunların arasında ön plana çıkar. Spor ayrıca bireylerin sosyalleşmesini de etkiler.

Genç ve yetişkinlerde fiziksel ve zihinsel aktiviteler uygun sportif yaşantıları oluşturmak için amaç doğrultusunda fiziksel çevre ile bütünleşir. Bu durum yaşantıları en üst seviyeye taşır. Genç bireylerin etkileşimde bulunduğu bu olgu duygusal etkileşimin en yoğun olduğu yaşantı sürecidir. Kişinin olumlu benlik geliştirebilmesi için bazı işlerde başarılı olması gerekmektedir. Bu durum karşı tarafta kabul görmeyi sağlayacağından bireyin kendini kabul edebilmesi için önemli bir yaşantı olacaktır (Onur 1985: 21-25; Onur 1993:45). Fiziksel aktivitelerde kendini yeterli gören veya başkaları tarafından o şekilde algılanan bireyin kendi vücudunu beğenmesi ve fiziksel olarak kendi kendini yeterli olabileceğini düşünmesi kendine güven ve kişiliğinin olumlu gelişmesini sağlayacaktır.

Bu çalışmamın her aşamasında bana her türlü desteğini veren danışmanım sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAŞ'a, yüksek lisans eğitimim boyunca katkılarını esirgemeyen Karadeniz Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden sayın Doç. Dr. Mustafa ŞAHİN'e, çalışmamın tasarlama aşamasında karşılaştığım her türlü problem karşısında benden desteğini esirgemeyen Gümüşhane Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Araştırma Görevlisi Elif AYDIN'a, ölçümlerde her türlü yardımı sağlayan meslektaşlarıma, okul idarecilerine ve öğrencilere sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca gerek bu çalışmam sırasında gerekse hayatımın her evresinde yanımda olan, bana desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen çok sevdiğim kadim dostum Ali BAŞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Serdar KÜÇÜK
MAYIS, 2012

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
BİLDİRİM.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT.....	IX
TABLolar LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR LİSTESİ	XI
GİRİŞ VE AMAÇ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	3
1.1. KİŞİLİK.....	3
1.1.1.Kişilik Kuramları.....	5
1.1.2.Kişilik Özellikleri.....	10
1.1.3.Çevresel Etkiler.....	22
1.1.4.Kalıtım Etkileri.....	25
1.1.5.Kişilik Özelliklerinin Değişmezliği.....	37
1.1.6.Conta ve McCrae'in Beş Faktör Modeli.....	41
1.1.7. Beş Faktör Modeli ve Birey.....	51
2. SPORA KATILIMLA İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	55
2.1. Spor Kavramı.....	55
2.2. Sporun Tanımı.....	56
2.3. Sportif Faaliyetlere Katılım.....	59
2.4. Sportif Faaliyetlere Katılımı Etkileyen Faktörler.....	60
2.4.2. Okulun İlgisi ve Kapasitesi.....	61
2.4.3. Cinsiyet ve Yerleşim.....	61

2.4.4. Ailenin Kültürel Yapısı ve Ekonomik Düzeyi.....	62
2.5. Sporun Kısa Tarihçesi.....	62
2.6. Sporun Faydaları ve Önemi.....	64
2.6.1. Bireysel Açından Spor.....	64
2.6.2. Sosyolojik Açından Spor.....	64
2.7. Sporun Önemi.....	66
2.7.1 Kişisel Yönden Sporun Önemi.....	65
2.7.2. Toplumsal Yönden Sporun Önemi.....	66
2.7.3. Ekonomik Yönden Sporun Önemi.....	66
2.7.4. Çocuk ve Gençler için Spor Eğitiminin Önemi.....	66
2.7.5. Ulusal ve Uluslararası İlişkilerde Sporun Önemi.....	67
2.8. Sporun Amaçları.....	68
2.8.1. Sporun Temel Amaçları.....	68
2.8.2. Spor Eğitiminin Amaçları.....	68
2.9. İnsanları Spor Yapmaya İten Nedenler.....	70
2.10. Spor Faaliyetlerinin İnsan Gelişimindeki Rolü.....	71
2.10.1. Fiziksel Gelişimindeki Rolü.....	71
2.10.2. Psiko-Motor Gelişimindeki Rolü.....	72
2.10.3. Fiziksel Psiko-Motor Gelişimindeki Rolü.....	74
2.10.4. Zihinsel Gelişimdeki Rolü.....	74
2.10.5. Duygusal ve Sosyal Gelişimdeki Rolü.....	75
2.11. Aile Tutumunun Spora Katılımda ve Sosyal Uyumdaki Rolü.....	76

İKİNCİ BÖLÜM

2.YÖNTEM.....	81
2.1. Araştırmanın Yöntemi.....	81
2.2. Evren ve Örneklem.....	81
2.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi.....	81
2.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	82
2.3.2. Kişilik Envanteri.....	82
2.4. Anketlerin Uygulanması.....	82
2.5. Verilerin Toplanması ve Bilgisayar Ortamına Aktarılması.....	82
2.6. Verilerin Analizi.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR.....	84
------------------	----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARTIŞMA.....	91
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	97
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	99
EKLER.....	100
ÖZGEÇMİŞ.....	110

ÖZET

Orta Öğretim Öğrencilerinin Kişilik Özellikleri İle Spora Katılımları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Bu çalışmada, sporda psiko-sosyal alanda yapılan araştırmalara göre önemli bir değişken olan kişilik, lise öğrencilerinin spora katılımları çerçevesinde ele alınmıştır.

Küçük bir kent görünümüne sahip olan Akçaabat'ta yapılan bu araştırmada ortaöğretim öğrencilerinin bazı değişkenlere göre kişilik özellikleri ile spora katılımları arasındaki ilişkiler aranmıştır.

Araştırmada, cinsiyet, yaş, ailenin gelir düzeyi, ikamet ettiği yer, kendine ait oda, kardeş sayısı, dinlenen müzik türü, en çok izlenen televizyon programı, okuldaki beden eğitimi derslerine katılım, spor faaliyetlerine katılım bağımsız değişken olarak, kişilik ve spora katılım ise bağımlı değişken olarak ele alınmıştır.

Araştırma verileri lise öğrencileri arasından tesadüfî yöntemle seçilen 204 kişilik bir örneklemden anket tekniği ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS 13,0 istatistik paket programı kullanılmıştır. Değerlendirme sırasında araştırma verilerinin frekans ve yüzdeleri alınmıştır. Ayrıca değişkenlerin, kişilik özellikleri ve spora katılım düzeylerine göre İlişkisiz (Bağımsız) Örneklemler T-Testi (Independent Samples T-Test), ilişkisiz örneklemler için Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way Anova), anlamlı farklılıkların hangi grubun lehine olduğunu saptamak için de LSD Post Hoch istatistiğinden faydalanılmıştır. Bu çalışmada hata düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

Ortaöğretim öğrencilerinin bazı değişkenlere göre kişilik özelliklerinin spora katılımlarında etkisini araştıran bu çalışma sonucunda yaş değişkeni, aylık gelir düzeyi, ikamet yeri, kendine ait oda, spor dersine katılım, sportif faaliyetlere katılımın kişilik özellikleri spora katılım düzeyleri arasında ilişkiler bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kişilik, Spor, Spora Katılım.

ABSTRACT

Relationship Between Secondary School Students' Personality Traits and Investigation of their participation in sport

In this study, the sport is an important variable, according to surveys in the psychosocial personality, are discussed within the framework of high school students participate in sports.

In this research Akçaabat'ta cityscapes with a small secondary school students participate in sports with some of the relationships between variables were sought by the personality traits.

In this study, gender, age, family income level, place of residence, its own room, number of siblings, listening, music type, the most-watched television program, participation in school physical education classes, sports activities, participation as the independent variable, the dependent personality, and sports participation was treated as a variable.

Research data from high school students randomly selected a sample of 206 persons have been obtained by the survey technique. The data obtained from the SPSS 13.0 statistical package was used. Frequency and percentage of survey data taken during the evaluation. In addition, variable, personality traits and levels of participation in sport unrelated to (independent) samplers (One-Way ANOVA), significant differences in favor of what the group to determine whether there is Post Hoc LSD statistic was consulted. In this study, the error level was set at 0.05.

Secondary school students according to certain variables, this study evaluated the effect of personality traits as a result of participation in sports, the age variable, the monthly income level, place of residence, his own room, a fitness course attendance, participation in sports activities is a significant relationship between personality traits participation levels in sport.

Keyword: Personality, Sport, The Sport Participation

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Costa ve McCrae'in NEO-PI-R Yönlere	21
2	Faktör için kalıtsallık tahmini.....	27
3	Beş faktör Önermeleri.....	36
4	Katılımcıların Demografik Bilgilerinin Dağılımı	77
5	Katılımcıların Demografik Bilgilerin Dağılımı (Tablo 5'in Devamı).....	78
6	Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Kişilik özelliği Analiz Sonuçları.....	79
7	Deneklerin Gelir Seviyeleri İle Kişilik Özelliklerine Yönelik Bulgular.....	79
8	Katılımcıların ikamet ettikleri yer değişkenine yönelik analiz sonuçları.....	80
9	Deneklerin kendilerine ait odaya sahip olma değişkenine yönelik analiz sonuçları.....	80
10	Beden eğitimi derslerine katılmaktan hoşlanma değişkenine yönelik analiz sonuçları.....	81
11	Deneklerin sportif faaliyetlere katılmaktan zevk alma değişkenine yönelik analiz sonuçları.....	81
12	Deneklerin demografik özellikler ile kişilik özelliklere ilişkin analiz sonuçları.....	82

KISALTMALAR LİSTESİ

yy	: Yüzyıl
t	: T testi değeri
p	: Anlamlılık Düzeyi
SPSS	: Statistical Package for Social Sciences
\bar{x}	: Aritmetik Ortalama
Ss	: Standart Sapma
N	: Kişi Sayısı
Kt	: Kareler Toplamı
Sd	: Serbestlik Derecesi
KO	: Kareler Ortalaması
X^2	: Ki Kare
NEO-FFI	: Neo_Five Factor Inventory
NEO PI-R	: Neo Personality Inventory
One-Way Anova	: Tek faktörlü varyans analizi
D2	: Dizygotik (çift yumurta)
M2	: Monozigotik (tek yumurta)

GİRİŞ

Spora katılım nedenleri kişiden kişiye değişmekte ve kişinin aktivitede kalma süresini etkileyebilmektedir. Bireye niçin spor yapıyorsunuz sorusu yöneltildiğinde; size bu konu ile ilgili birçok neden sayabilir. Eğlence için, arkadaş edinmek için, sağlıklı olma için ya da statü kazanmak için gibi. Bireylerin spora katılımlarının temel nedenlerinin belirlenmesi, onların spor aktivitelerindeki devamlılığının sağlanmasında önemli rol oynayabilmektedir (Yetim,2011).

1980'li yıllardan başlayarak düzenli bir şekilde sporlara katılan genç sporcuların bu sporlara katılmaya yönlendiren temel sebepleri araştırmak ta çocuk ve genç sporuna ilgi duyan araştırmacıların odak noktası olmuştur. Özellikle, spora katılım (participation motivation) ve kişilik kavramı, gençlik sporunda araştırılması, incelenmesi gereken bir kavram olarak belirlenmiştir. Bu anlamda yapılan bu çalışmalar, beceri gelişimi ve öğrenimi, eğlence, fiziksel zindelik, kişiliğin gelişimi, arkadaş edinme ve başarmanın spora katılımı etkileyen en önemli sebepler olduğunu ortaya koymuştur. Spora katılım ve kişilik konusunda etkili olan diğer etmenlere bakıldığında; Yas, cinsiyet, kişilik farklılıkları, yarışma yaşantısının bir dikkat harcanarak açıklandığı ve değişik kültürlere özgü sosyo-kültürel etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Taşmektepligil,1997).

Özellikle 9-14 yaş grubu çocuklarında, onları sportif aktivite ortamlarına yönelten nedenlerin belirlenmesi, onların bu temel ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında önemlidir. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmalarda, spora katılım ve kişilik kavramı ön plana çıkarılmış ve gençlik sporlarının araştırılması ile bireylerin aktiviteye katılım nedenlerini tanımlama ve sınıflama yoluna gidilmiştir (Taşmektepligil,1997).

Sadece Amerika'da tahminen 18 yaşın altındaki 25 milyon çocuk okulda veya okul dışında fiziksel etkinlik programlarına katılmaktadırlar (Martens, 1986). Çocukların büyük kısmı yoğun bir biçimde organize edilmiş sporlara katılırlar. Ortalama olarak sezon boyunca 18 hafta olmak üzere haftada 11 saat antrenman yaparak bu sporlara katılım gösterirler (Gould ve Martens, 1979). Çocukların yoğun olarak katıldıkları etkinlikler göz önünde

tutulursa spor, çocukların yaşamında, kendileri, akranları, aileleri ve yaşadıkları toplum için olumlu birtakım sonuçlar doğurur (Coleman, 1974).

Pek çok çocuk için spora katılımda doruk nokta yaklaşık 12 yaş civarındır (State of Michigan, 1976). Gelişimsel psikoloji literatüründen de bildiğimiz kadarıyla 12 yaş, çocukların kritik yaş zamanı ve birtakım şeylerden vazgeçme veya yarıda bırakma zamanı olarak bilinir. Bu sonuçlar bize sosyal gelişim ve benlik saygısı hakkında önemli sonuçlar verir (Çakmakçı, 2001).

Popüler inançlara karşın, organize edilmiş sporlara katılım çocuklarda tamamıyla yaralı sonuçlar vermez (Martens, 1978). Kişilik gelişimi, liderlik, sportmenlik ve başarı yönelimi (achievement orientation) sadece katılımla ortaya çıkan sihirli bir şey değildir. Bu olumlu sonuçlar genellikle yarışmayı takiben, yetişkinlerin denetiminde liderler tarafından çocukların programının nasıl olduğunu bilmek ve olumlu öğrenme yaşantılarıyla sağlanır. En önemli nokta gençlik sporlarında eğitmenlerin sporcuların psikolojisini anlamalarıdır (Akıncı,2007).

Sonuç olarak, pek çok çocuk eğlence, egzersiz yapmak, becerilerini geliştirmek, başarılı olduğunu göstermek, sağlıklı olmak, arkadaşlarıyla beraber olmak, yeni arkadaşlar edinmek, yarışmak gibi birden fazla sebeplerden etkilenecek sporun içinde veya dışında kalmayı tercih ederler (Yıldıran, İ. ve Ark. 1996).

BİRİNCİ BÖLÜM

Araştırmanın Amacı

Orta öğretim öğrencilerinin bazı değişkenlere göre kişilik özellikleri ile spora katılımları arasında bir ilişkinin olup olmadığının incelenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Problem

Ortaöğretim öğrencilerinin kişilik özelliklerinin spora katılımlarına etkisi var mıdır?

Alt Problemler

1. Farklı yaşlardaki öğrencilerin kişilik özellikleri ile spora katılımları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Gelir seviyesi farklı olan öğrencilerin kişilik özellikleri ile spora katılımları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Farklı yerlerde ikamet eden öğrencilerin kişilikleri ile spora katılımları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Okuldaki beden eğitimi derslerine katılmaktan hoşlanan öğrencilerin kişilikleri ile spora katılımları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
5. Öğrencilerin okullar arası sportif yarışmalara katılma durumlarına göre kişilik özellikleri ile spora katılımları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Denenceler

1. Farklı yaşlardaki öğrencilerin kişilik özelliklerinin spora katılımları üzerinde etkisi vardır.
2. Farklı gelir düzeyine sahip olan öğrencilerin kişilik özellikleri ile spora katılımları arasında anlamlı bir fark vardır.
3. Farklı yerlerde ikamet eden öğrencilerin kişilikleri ile spora katılımları arasında anlamlı bir fark vardır.

4. Okuldaki beden eğitimi derslerine katılmaktan hoşlanan öğrencilerin kişilikleri ile spora katılımları arasında anlamlı bir fark vardır.
5. Öğrencilerin okullar arası sportif yarışmalara katılma durumlarına göre kişilik özellikleri ile spora katılımları arasında anlamlı bir fark vardır.

Sınırlılıklar

1. Araştırma Ortaöğretim Öğrencileri ile sınırlandırılmıştır.
2. Bu araştırma Akçaabat'ta öğrenim gören 204 öğrenci ile sınırlandırılmıştır.
3. Araştırma katılımcı öğrencilerden elde edilen verilerle sınırlandırılmıştır.
4. Araştırma 13-16 yaş grubu ile sınırlandırılmıştır.

Sayıtlar

Çalışmaya katılan öğrencilerin anketleri samimi bir şekilde doldurdukları kabul edilmiştir.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, ergenlik dönemindeki ortaöğretim öğrencilerinin kişilik özellikleri ve spora katılmaları ile ilgili olması nedeniyle önemlidir. Bu anlamda çalışma bu alandaki bir boşluğu dolduracaktır. Ayrıca araştırmadan elde edilen verilerle ortaöğretimdeki Beden Eğitimi, Spor Eğitimi ve Kişilik özelliklerini bir bütün olarak ele alıp daha gerçekçi planlamanın yapılarak çok daha olumlu sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın bundan sonra yapılacak benzer çalışmalara kaynak teşkil edeceği de bu çalışmanın önemini ayrıca göstermektedir.

Ayrıca bu çalışma beden eğitimcilerine, antrenörlere ve spor yöneticilerine topluma sporu yayma konusunda ve toplumda spor kültürünün yaygınlaşmasında yardımcı olacaktır.

Bu çalışma toplumun temel yapı taşını oluşturan çekirdek ailelere de çocuklarının kişilik özellikleri ve spora katılımları konusunda örnek teşkil edecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1. KİŞİLİK

Kişilik psikolojide en geniş kapsamlı kavramlardan birisidir. Böyle olunca da ortak bir tanımın ortaya konması zorlaşmaktadır. Kişiliğin niteliği hakkında ortak bir görüş yoktur. Çünkü bu terim günlük dilde çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bu konuda zihni karıştıran önemli etkenlerden biri de, kişilik sözcüğünün çoğu kez karakter, huy, mizaç ve benlik gibi terimlerle aynı şekilde anlaşılmasıdır (Yanbastı, 1990).

Kişilikle ilgili birçok tanım bulunmaktadır. İnsanlar sahip oldukları kişilik özellikleriyle tektir ve farklıdır. Bunun için bireylere özgü kişilik özellikleri vardır ve kişilik özellikleri bireyi diğer insanlardan ayırt etmemizi sağlamaktadır (Fredenburgh, 1971). Kişilik bireyi diğer bireylerden ayıran, farklı kılan, bireyin ilerdeki davranışlarına yönelik tahminlerimizin dayanağını oluşturan ve göreceli olarak değişmez özelliklerini belirten bir terimdir. Bu terim, bir insanın bütün ilgilerini, tutumlarını, yeteneklerini, konuşma tarzını, dış görünüşünü ve çevresine uyum biçimini de kapsar. Kişilik bir kişinin fiziksel ve sosyal ortamla etkileşme biçimini tanımlayan düşünce, duygu ve davranışın ayırt edici ve karakteristik örüntüleri olarak tanımlanabilir (Atkinson ve ark,1999). Bireyin tekliliğinin göstergesi olarak betimlenebilecek olan kişilik kalıcı ve sürekli dir (Krahe, 1992). Kişilik farklı teorik perspektif ve kuram tarafından değişik seviyelerde kavramlaştırılan bir olgudur. Her bir seviyenin davranış ve deneyimlerdeki birey farklılıklarını anlamamızda katkısı vardır (John ve Srivastava, 1999).

Kişilik psikolojisinin iki görevi olduğu ileri sürülebilir. İlki insanları diğer insanlardan ayıran değişkenlerin gösterilmesini içermektedir. İkincisi bütün insanlar açısından bakıldığında insan eylemlerinin psikolojik süreçlerini sentezlemeyi içerir (Atkinson ve ark, 1999).

Kişilik kuramlarının yaklaşımı fonksiyonel olmakla birlikte ele aldıkları problemler daha çok organizmanın uyumunda etkili olan faktörlerin araştırılması, bireyin yaşamında ve ruh sağlığında etkili olan faktörlerin belirlenmesi, bunların analizi ve tanımları olmuştur. Mesela, deneysel psikoloji uyaranların taşınma hızını, düşüncenin beyindeki yerini, bilinç tanımı v.b. konularla ilgilenirken, kişilik kuramcıları insanların neden organik bir bozukluk yokken psikolojik bozukluklar geliştirdiğini, çocukluk problemlerinin yetişkinlikteki uyumda oynadığı rolü, ruh sağlığını tedavi etme koşullarını, davranışı yönlendiren güdülerin neler olduğunu araştırmışlardır. Kişilik kuramcılarının yeni yaklaşımları genel psikolojik sorunlardan kaynaklanmış, uygulamaya dönük cevaplar arama yönünde olmuştur. Kuramlarla birlikte onların uygulama alanlarını da bulmaya çalışmışlardır.

Psikologlara göre kişilik bireyin özel ve onu diğerlerinden ayıran davranışlarını içermektedir. Kişilik bu şekilde özeldir; çünkü bireyin sıklıkla sergilediği ya da en sıradan özellikteki davranışlarını ifade eder. Bireyi başkalarından farklılaştırması yönüyle de ayırt edicidir. Bununla birlikte, kişilik kendine özgü ve ahenkli bir bütündür. Öyle ki, bir insana ilişkin her nitelik, o insanı anlamada bize ipucu verir. Onun belleği, dış görünüşü, direnme süreci, sesi ve konuşma tarzı, tepki hızı, insanlara doğaya ya da makinelere karşı ilgi duyması sporculuğu v.b. özelliklerin tümü o insanın kişiliğini betimlemede önemlidir. Kişiliğin, kişinin sahip olduğu bir şey olduğunu söyleyen bir takım insanlar kişiliklerini arkadaş canlısı hoş güçlü ya da saldırgan gibi kelimelerle belirtmeye çalışırlar (Yanbastı, 1990). Özellikle Çevremizde birinin kişiliğini tanımlamamız istendiğinde onun kişisel özelliklerini, zeki, dışadönük, dürüst, vb. sıfatların kullanıldığını görürüz (Atkinson ve ark, 1999). Vurguda bulunulan nokta, kişiliğin, bireylerin diğer kişiler yanında gösterdiği davranış özellikleri olduğudur (Yanbastı, 1990).

Kişilik teriminin çağdaş dillerde pek çok karşılığı vardır. Bu tanımları üç kategoride toplamak mümkündür:

1. Kişilik sosyal beceriler, onun diğer insanlarla olan farklı koşullarda farklı biçimlerdeki ilişkiler ve davranış toplamıdır.
2. Kişilik bir insanın diğer insanlarda oluşturduğu imaj ve etkidir.
3. Bir insanın özellikleri ile çevresi arasındaki ilişkilerin oluşturduğu davranış eğilimlerinin toplamıdır (Yanbastı, 1990).

Görüldüğü gibi bireylerin tasvirini yaparken en çok kullanılan terimler kişide bulunan kişilik özellikleridir. Psikologlar kişilik özelliklerini sistematikleştirme çalışmaları esnasında (a) potansiyel özellikler grubunu, insan kişiliğinin çeşitliliğini kapsayan daha küçük bir gruba indirgemeye çalışırlar; (b) kişilik özelliklerini ölçtükleri araçların geçerli ve güvenilir olmasını sağlamaya çalışırlar ve (c) özelliklerin kendi aralarındaki ve özelliklerle davranışlar arasındaki ilişkileri keşfetmek için uygulamalı araştırmalar yaparlar (Atkinson ve ark, 1999).

1.1.1. Kişilik Kuramları

Kişilik kuramları ile ilgili yaklaşımları psikanalitik, davranışçı, özellik ve fenomolojik yaklaşımlar olmak üzere dörde ayırmak mümkündür. Psikanalitik yaklaşım insan kişiliğinin Görelî olarak sabit olduğunu, kişiliğin yaşamın ilk 5 yılındaki çevresel olaylar ve doğuştan Gelen dürtülerle belirlendiğini vurgular. Davranışçı yaklaşım kişilikte davranış üzerindeki Çevresel ya da durumsal belirleyicilerin önemini vurgular. Davranış kişisel ve çevresel Değişkenler arasındaki sürekli bir etkileşimdir. Çevresel koşullar öğrenme ile davranışı, kişinin davranışı da çevreyi etkilemektedir. Davranışın anlaşılabilmesi için kişinin özellikleriyle durumun özelliklerinin etkileşimine bakılır. Özellik yaklaşımları ise kişileri birbirinden ayıran değişkenleri ayırt etmeye çalışırlar. Fenomolojik yaklaşım kişinin benlik kavramı gelişimi ve kendini gerçekleştirme amacı ile ilgilidir. Bu yaklaşım içerisinde yer alan Carl Rogers ve Abraham Maslow, hümanistik bir anlayışla kişinin öznel deneyimleri üzerinde çalışmışlardır (Atkinson ve ark, 1999).

Bu genel akımlar içinde kişilik hakkında görüşler ileri süren birçok kuramcı vardır. Kişilik kuramları bireylerin diğer bireylerden farklılaşma yönlerini belirli terimlerle açıklayan modellerdir. Karakteristik olarak teorisyenler kişilik organizasyonun temelini sağlayan davranış değişiklikleri ararlar. Bunlardan en tanınmış olanı psikanalizin kuramcısı Freud'dur. Freud'a göre kişilik üç parçadan oluşmaktadır. Kişiliği oluşturan bu üç yapı (id, ego, süperegö) sürekli etkileşim halindedir. Bu yapılar davranışı kontrol etme işlevi görmektedirler.

İd; Freud id'i gerçek ruhsal varlık olarak betimlemiştir. İnsanın zihinsel yaradılışının en ilkel kısmıdır ve doğuştan gelir. Cinsellik, yeme ve yaşamın devamı için gerekli olan diğer biyolojik dürtüleri temsil eder. Zevk prensibini takip ettiğinden başkalarının haklarını dikkate almadan tatmin olmayı ister ve fazla enerji birikimine katlanamaz.

Ego; Kişiliğin gerçekçi yürütme organı olan ego aynı zamanda id, süperego ve dış dünyada çatışma halinde olan istekler arasında bir uzlaşma sağlamaktadır. Bu dönem bulunan çocuk, arzularının yaşamın ilk yıllarındaki gibi tatmin edilemeyeceğini öğrenir.

Bireylere toplum geleneklerine göre id'in isteklerini karşılama olanağı verir. Toplum Standartlarını dikkate alır.

Süperego; Kişiliğin üçüncü ve en son gelişen sistemi olan bu yapı toplum yasalarını kapsar. Süperego'nun başlıca işlevleri:

1. İd'den gelen içgüdüsel dürtüleri bastırmak ve yönlendirmektir. Bunlar özellikle toplumun açıklanmasını hoş karşılamadığı nitelikteki cinsel ve saldırgan dürtülerdir
2. Ego'yu gerçekçi amaçlar yerine temel amaçlara yönelmeye ikna etmek.
3. Kusursuz olmaya çabalamaktır.

Freud'a göre kişilik bir bütün olarak işler. İd kişiliğin biyolojik bölümünü, ego psikolojik ve süperego toplumsal bölümlerini oluşturur. Egonun yönetici önderliği altında bir ekip olarak hareket eden id, ego, süperego farklı ilkelerle çalışan psikolojik süreçlere verilmiş adlardır. Freud'a göre bilinçsiz suçluluk duygusu erkeklerin annelerine karşı cinsel isteklerinin tanımı olan Oedipus kompleksi ile ilişkilidir. Saldırganlık üzerine yoğunlaşan psikologlardan Freud'un psikanalitik kuramı saldırganlığı bir dürtü, sosyal öğrenme kuramı ise öğrenilmiş bir tepki olarak görür.

Freud'un kuramında eylemlerimizin birçoğu içgüdüler, özellikle cinsel içgüdü tarafından belirlenir. Bu içgüdülerin ifade edilmesi engellendiği zaman saldırganlık dürtüsü ortaya çıkar. Daha sonra psikanalitik kuramın takipçileri

engellenme–saldırganlık varsayımını bir kişinin hedefe ulaşma çabası engellendiğinde engeli (kişi veya nesne) incitme davranışını güdeleyen bir saldırganlık dürtüsünün ortaya çıktığını belirtmişlerdir. (Akt. Atkinson ve ark, 1999, Yanbastı, 1990, Shoemaker, 1990)

Bir başka psikanaliz kuramcısı Aichorn (Akt. Yavuzer, 2001) ‘gizli suçluluk’ adını verdiği kavramın kişilerin anında tatmin isteyen kişisel ihtiyaçlarını başkalarına bağlı olmaktan daha önemli sayan, yanlış veya doğru olduğunu dikkate almadan içgüdüsel dürtülerle tatmin edenlerde görüldüğünü belirtmiştir.

Kişilik kavramına bir başka açıklamada Freud’u takip eden Jung (1923) tarafından getirilmiştir. Jung’un kişilik gelişimi açıklamasında ırk ve soyaçekim faktörlerine önem verilmiştir. Pek çok akademisyen tarafından endişeyle bakılan kolektif bilinçaltı ve arketip gibi kavramlar Jung’un kuramında önemli yer tutar. Jung’un kişilik kuramının özgün parçası olan bu kavramlar, Jung’un psikolojisinde teolojik ve mistik bir yön sezilmesine neden olmaktadır. Aslında Jung bilimsel ancak mistik yönleri ağır basan bir yaklaşımla sihir, efsane ve simgeler gibi kavramların kişilik gelişimindeki ve insan yaşamındaki rolünü anlamaya çalışmıştır. Burada gözlenen çelişki önemli bir eleştiri kaynağı oluşturmuştur.

Jung’un kuramında yaşam dört bölümden oluşmaktadır: Çocukluk, Gençlik ve Genç yetişkinlik, Orta yaş ve Yaşlılık. Gençlik ve genç yetişkinlikte kişilik bilinçli veya bilinçsiz tüm duygu ve davranışları içeren bireyin toplumsal çevresine uyum sağlamasını kolaylaştıran psike’nin ergenlik döneminde çeşitli kararlar almasını ve topluma yeni uyum biçimleri geliştirmek zorunda olduğunu ifade eder. Gerekli hazırlığı yaparak bu döneme gelen birey zorlanmadan geçişi sağlar. Genç yetişkinlik dönemi meslek, es seçimi gibi dışsal sorunlarla beraber içsel sorunlarında olduğu bir dönemdir. Ortak yön ise çocukluk düzeyindeki bilinçten kopma güçlüğüdür. Jung’a göre kişilik gelişiminde önemli etkenlerden bir tanesi toplum ve onun kültürüdür. Toplumun onayladığı kişilik tipleri tarihte değişiklik gösterir. Farklı kültürler farklı kişilik gelişimini pekiştirir. Örneğin, uzak doğu kültürleri içedönüklüğü ve sezgiselliği önemser. Jung’un kuramıyla Freud’un kuramındaki farklılıklardan bir tanesi de gelişim sürecinde güdü ve amaçların yeridir. Freud’a göre yaşam ölüme kadar içgüdüsel eylemlerden oluşurken, Jung bireyi kendini

yenilemeye çalışan ve yaratıcı bir gelişimin içinde bulunan bir varlık olarak görür. Jung kişiliğin birbiriyle etkileşimde bulunan sistemlerden oluştuğunu bunların ise ego, kişisel bilinçaltı ve onun kompleksleri ve kolektif bilinçaltı, arketipler, persona, anima, animus ve gölge olduklarını söyler. Bunları kapsayanın ise içedönük ve dışa dönüklerin tutum, duygu, sezgi ve düşünme fonksiyonlarının olduğunu belirtir (Akt. Yanbastı, 1990). Öte yandan, Cattell (1965; Akt. Fredenburgh,1971) Jung'un içedönüklük dışa dönüklük boyutlarının kaynak özellikler olmadığını fakat ikinci derece faktörler olduğunu ileri sürmüştür.

Bir başka kuramcı Horney ise insanın yaşamında iki temel eğilimin kişiliğin yönelticisi olduğunu söyler. Bunlar emniyet ve güven duygusu ile doyumdur. İnsanların emniyet ve doyum sağlamak için yiyecek, giyecek, para cinsellik gibi pek çok gereksinimi feda edebileceklerine dikkat çeker. İnsanların temel amaçlarının önce tehlikeden uzak ve emniyet içinde bir yaşam olduğunu daha sonra çeşitli gereksinimlerinin doyumunu aradıklarını vurgulamıştır (Akt. Yanbastı, 1990).

Psikanalitik akımın önemli bir diğer kuramcısı Erikson psikososyal gelişim kuramında kişilik gelişiminin doğumdan yaşlılığa kadar sürdüğünü ifade etmiştir. İnsan yaşam boyunca süren biyolojik, kendisini etkileyen çevrenin bulunduğu sosyal çevre ve ego ile etkileşim sonucu gelişir. Ego, biyolojik ve sosyal süreçlerin tamamlayıcısıdır. Ego sentezi adını verdiği işlev sonucunda kimlik, birey deneyimleri biyolojik ve sosyal süreç değişiklikleri ile beraber her gelişim evresinde yeni bir kazanımla beraber biçimlenir (Bosma, 1985). Erikson gelişim evrelerinin yaşam boyu sürdüğünü belirterek çözümlenmesi gerekli çatışma ve krizi içeren 8 psikososyal evre belirtmiştir. Burada Erikson kültürel, tarihsel ve sosyal süreçlerin etkilerini açıklamaya çalışmıştır. Birey bu evreleri geçmeyi yaşadığı çatışmaları uyumlu veya uyumsuz yoldan birisini seçerek tamamlar. Gelişimin sağlıklı olabilmesi için her evre başarıyla geçilmelidir. Erikson evrelerin başlangıç ve sonlanmalarının bireyden bireye farklılık göstereceğini ifade eder (Muuss, 1996).

Ergenlikten önce birey bilişsel yapının bir gereği olarak fiziksel ve toplumsal çevreyi farklı algılar. Ergenlikte bireysel kimlik şekillenecek kadar sosyal deneyim ve beceri yeterince kazanılmıştır. Ergen varsayımsal durumlar üzerinde işlem yapabilmektedir. Meslek seçimi gibi sosyal deneyimlere uyum sağlama

davranışlarında bulunmakla beraber arkadaş, aile, kişilik özellikleri, meslek yaşantısı gibi konularda semaları kurmaya baslar. Ergenlerin kimlik yapılandırması en önemli gelişim engelidir (Çelen ve Kusdil, 2000).

Önceki evrelerden yaşanan süreçleri çözmekte zorlanan ergen Erikson'a göre sosyal ve davranış problemleri yaşamaktadır. Bu problemler erken dönem güvensizlik, utanma, suçluluk, değersizlik duygularının yansıması olarak ortaya çıkar. Bu dönem özerklik, çalışkanlık, erken dönem deneyimlerin yapılandırılmasıyla geçilebilir. Benlik duygusunu güçlü oluşturamayan bireyler benlik krizine yakalanacak, normal yaşantılarından kopacak ve uyuşturucu bağımlılığı ve suç gibi sosyal olarak kabul edilmeyen davranışlarla benlik arayışına gireceklerdir (Schultz ve Schultz, 2001).

Erikson, negatif kimlik kavramıyla suça katılmayı açıklar. Çocuğun, çocukluk döneminde çevre tarafından dışlanması, çocuğun kendisini değersiz ve yetersiz hissetmesine yol açar. Dolayısıyla yetişkinlere karşı çıkan ve akranlarına uzak bir kimlik oluşur ve uyum zorlaşır. Sonuçta, gelişen negatif kimlik ile çocuk kendini kanıtlamak için suça katılır (Muuss,1996).

Erikson'a göre insan gelişimi üç süreç arasındaki etkileşim incelenerek anlaşılabilir. Biyolojik olan ilk süreç insanın biyolojik değişikliklerini içerir. Sosyal süreçte insanın hayatı boyunca içinde bulunduğu çevre söz konusudur. Egoyla ilgili süreçte ise insan gelişiminin biyolojik ve sosyal süreçleri bütünleyici işlev görmektedir (Bosma, 1998).

Ergenlikten önce birey bilişsel yapısı nedeniyle içinde yer aldığı fiziksel ve toplumsal çevreyi farklı algılar. Ergenlik dönemine gelindiğinde ise, birey artık kişisel kimliğini şekillendirecek yeterli sosyal deneyime ve bilişsel beceriye sahiptir. En önemlisi varsayımsal durumlar üzerinde işlem yapabilmektedir. Yeni sosyal deneyimlere uyum sağlayabilecek davranışlarda bulunabilir ve aile, arkadaş, kişilik özellikleri, is-meslek yaşantısı ile ilgili daha ayrıntılı semalar yapılandırabilir (Çelen ve Kusdil, 2000).

Kimlik gelişimi, Erikson'un kriz adını verdiği kimlik yapısının uyma davranışı adı altında yeni deneyimler doğrultusunda yeniden yapılanmasıyla sona eren yeni örüntünün bir sonraki dengesizliğe kadar sürdüğü bir süreç içinde gerçekleşir (Çelen ve Kusdil, 2000).

Ergenlik, Erikson tarafından insan hayatında, bireyin kişisel kimlik duygusunun mutlaka kurulması gereken dönem olarak görülmektedir. Bu dönemde, kimlik bunalımının, rol karışıklığının sonucunda oluşabilecek tehlikelerden sakınılması gerekmektedir (Muuss, 1996). Erikson suça karışan gençlerin zayıf biçimlenmiş kişisel kimlik duygusu ve düşük öz saygıları olduğuna inanır, mesleki becerilerinden şüphe eder ve temel psikolojik süreçleri çözemeyeceklerine bu durumun önceki evrelerden deneyimlendiğini söyler. (Muuss, 1996).

1.1.2. Kişilik Özellikleri

Allport (1937) 'kişiliğin toplu bir organizasyonunun psikolojide hala yeni ve zayıf formüle edilmiş bir problem olduğunu, buna bağlı birçok sorununun çözümünün ancak gelecekte gerçekleşeceğini' söylemiştir.

Tipolojik yaklaşımın tarihi antik Yunan dönemine kadar gider. Dördüncü yy'da Theophras 'Neden bütün Yunanlılar aynı eğitimi görürken, aynı gökyüzü altındayken farklı karakterlere sahiptir?' sorusunu sormuştur. Değişik karakterleri kategorize ederken Theophrat 30 karakteri öne çıkarmıştır. 'Düz' ve 'mantıksız adam' gibi gruplamaları insanların sorunları çözmelerindeki davranışlarına göre olmuştur. Tipolojik yaklaşım özel karakterlerle kişileri sınıflandırır (Robins ve ark, 1996).

Kişilik üzerinde çalışmalar yürüten birçok araştırmacı vardır. Kişilik ile yapılan araştırmaların sayısının fazla olmasının yanında, bireyleri sınıflandırmada kullanılan kişilik özellikleri ile ilgili araştırma sayısı da yüksektir. Kişilik özelliklerini saptarken kullanılan temel yöntem faktör analizidir. Faktör analizi farklı değişkenler dizisinde gözlemlenen korelasyonlar örüntüsünü açıklamak için gereken minimum faktör ya da yetenek sayısını belirlemek için kullanılır. Buradaki temel fikir birbiriyle çok yüksek korelasyon içinde olan iki değişkenin aynı belirleyici özelliği ölçmesidir (Atkinson ve ark, 1999). Faktör analizi metodu bu amacın başarılabilmesi için tercih edilen

istatistiksel bir araç niteliğindedir. Briggs ve Cheek (1986) faktör analizini ilişkili değişkenlerin gruplandırılmasının, gereksiz değişkenlerin azaltılmasının ve genelde paylaşılabilir değişkenlerin tanımlanmasının bir yolu olarak açıklamışlardır. Buss ve Finn (1987) faktör analizinin, kişilik özelliklerinin arasındaki ilişkilerin kanıtlanması ve bu özelliklerin sistematikleştirilmesi için kullanıldığını belirtmişlerdir (Akt. John ve Srivastava, 1999; Digman, 1990; Krahe, 1992).

Yapılan tipoloji çalışmalarının sonrasında kişilik özellikleri yoluyla bireyleri sınıflandırma çalışmaları başlamıştır. Kişilik özellikleri çalışmalarıyla birlikte, insanların diğer insanlar tarafından nasıl betimlendiği anket çalışmaları yoluyla test edilmeye başlamıştır. (Atkinson ve ark, 1999)

Kişilik özellikleri çoğu kez mizaç (huy) özelliklerine benzetilmektedir. Bunlar gelişimin içsel süreçleriyle bağlantılı eğilimlerdir ve özellikle çevresel etkiden oldukça bağımsızdırlar. Kişilik ve huy arasında derin bir ayrım bulunmamaktadır. American Heritage Dictionary of the English Languages (Morris, 1976) huyu 'düşünme, davranış tarzı ve belli bir bireyin karakteristik reaksiyonu' olarak tarif eder. Bu tanım kişilik özelliklerinin tanımlanmasına da benzemektedir (Akt, McCrae ve ark, 2000).

McAdams (1996) kişilik sistemini üç düzeyde formüle etmiştir. Bunlar; (a) birinci düzeyde kişilik özellikleri, (b) ikinci düzeyde zaman içerisindeki bağlamsallaştırılan yapılar yer, rol, mücadele stratejileri (yetenek ve değerler), (c) üçüncü düzeyde kişiye amaç ve bütünlük veren hayat hikâyeleri vardır.

Sosyal yapı yaklaşımı ile kişiliğin toplum içindeki etkileri anlaşılabilir. Buradaki vurgu toplum içindeki bireylerin kişilik özelliklerinin diğer bireyler tarafından algılanması, gözlemciler tarafından kişilik özelliklerinin yorumlanma biçimleri üzerinedir. Kişilik özellikleri araştırmacıları kişisel özelliklere bağlı yapıları savunmayla meşgulken, modern etkileşimci hareket kişilik özellikleri ve durum'u (situation) tek bir çatı altında toplamaya çalışmışlardır (McCrae ve ark. 2000).

Wakefield (1989) kişilik modelini üç düzey ile açıklamaya çalışmıştır. Bunlar; (1) birinci düzey amaçlı davranışa güdüsel bakış açısı, (2) ikinci düzey Kişilik özellikleri kavramı bireylerin sürekli ve tekrar eden belirli niyetlerini oluşturmalarının nedenlerini açıklamaya çalışır. Bu bakış açısıyla kişilik özellikleri bireylerin kişisel özelliğe dayalı belirli niyetleri gibi anlaşılır. Bu yüzden kişilik özellikleri ve davranış arasındaki ilişki niyet kavramı ile kurulur. ‘Kişilik özellikleri davranışı açıklar, fakat bunu dolaylı yoldan, hareketi güdeleyen sebepleri açıklayarak gerçekleştirirler. (3) Üçüncü bireylerin karakteristiklerinin ve davranış performanslarını yönlendiren niyetlerin göreceli durumlarını (kişilik özellikleri-niyet-davranış) nasıl geliştiğini açıklar. (Akt. Krahe, 2000).

Kişilik özellikleri araştırmalarında kullanılan korelasyonel yaklaşımın kesinlik üreteceğini beklemek yanlıştır. Korelasyonel yaklaşımın odağında birey farklılıkları vardır. Faktör analizi metoduyla çalışmalar yapan araştırmacılar kişilik özelliklerinin net bir sayısını verememişlerdir. Fakat zaman içerisinde uzlaşılan bir sayıya varılmıştır (Akt, Mcrae ve ark, 2000).

Özellik araştırmacılarının bu tartışmaları sırasında Beş Faktörün en iyi bileşimi sağlayacağı konusunda anlaşmaya varılmıştır. Beş özellik günümüzde de birçok araştırma tarafından elde edilmiştir. Kişilik testlerinin birçoğu kişiden kendisini kişilik özelliği boyutları bakımından doğrudan yorumlamasını istemezler; bunun yerine belirli durumlara nasıl tepki gösterdikleri ile ilgili sorular sorarlar. Bu bakış açısıyla kişilik psikolojisinin gereksinimi betimleyici model veya özelliklerin sınıflandırılmasıdır. Bilimsel sınıflandırmalar çok sayıda örneklerle, zor kavramları anlaşılabilir kılmaktadır. Böylece kişilik psikolojisinde sınıflandırma, her bir insanı birey ve tek yapan belli özelliklerin binlercesini ayrı olarak sınamak yerine, kişilik karakteristikleri alanlarını açıkça belirtme çalışmasına yönelir. Ayrıca genel olarak kabul edilen sınıflandırma standart sözlük yaklaşımı (lexical approach) ile deneysel buluşların iletişimini ve birikiminin toplamasını kolaylaştırır. (John ve Srivastava, 1999).

Sözlük önermesi dilin, kişiler arasında gündelik yaşamdaki önemli farklılıkların çoğunu belirtir. Sözlük yaklaşımı çalışması yapan araştırmacılar özelliklerin kavramsal tanımlarını dikkate alırlar. Saucier ve Goldberg (1996) kişilik

özellikleri çalışmalarının, kişilikle birlikte davranış mekanizmalarına veya nedensellik durumuna değinmediklerini belirtirler. Fakat sözlük çalışmaları fenotipik karakteristikler gibi psikolojik olguları da açıklayabilir.

Sözlük yaklaşımından ileri gelen bulgular oldukça bilgilendiricidir; çünkü sözlük yaklaşımı doğal dil içindeki kişilik özellikleri kavramları hakkında işlevselci bir argüman niteliği taşır. Sınıflandırmanın başlangıç noktalarından biri kişiliğin doğal dilidir. Sözlük yaklaşımı, sözlükten kişilik ile ilgili terimleri seçme ile başlamış, genel olarak sözlüksel hipotezler tarafından yönlendirilmiştir. Sözlük yaklaşımı sosyallikle ilişkili ve göze çarpan kişilik karakteristiklerinin doğal dilde yeniden kodlandığını ileri sürer. Böylece, doğal dilin içinde bulunan bir kişilik terimleri sözlüğü insanların günlük ilişkilerinde önemli ve kullanışlı bulunan özellikler dizisini bize tanıtır. Bizlerde bunları hem kendimizi hem de diğer insanları betimlemede kullanırız.

Dil içerisindeki kişilik özellikleri Francis Galton'dan, Gordon Allport'a, Hans Eysenck'e uzanan psikologlar tarafından çalışılmıştır. Teorik farklılıklara rağmen bu araştırmacıların bireysel farklılıkları temel özelliklerle ilişkilendirdikleri görülür. Aslında birçok psikolojik test kişilik özelliklerini ölçer. Özellikler (aynı veya farklı isimler altında da olsa) kişilik psikologlarına ilginç bulgular sağlamışlardır. Çünkü özellikler bize insan hakkında bilgi sağlamaktadır. Belirli davranışlar, değişken duygu durumları ve biyografik ayrıntılar bize birey hakkında bilgiler verir fakat iç görüleri izin vermez. Özellik teorileri iç görüleri izin vermediği için sorgulanabilir fakat özellikler aynı zamanda bireyleri, bireylerin tekrarladığı hareketleri, birbirinden ayırmayı sağlar ve bireylerin nasıl benzer hareket ettikleri ve tepki gösterdikleri hakkında deneysel genelleştirmenin yapılmasına izin verirler (Akt. John ve Srivastava, 1999).

Sözlük yaklaşımını esas alan çalışmalar Klages (1926)'le başlamış, Baumgarten (1933), Allport ve Odbert (1933) ve değişik psikologlarca devam etmiştir. Sözlük yaklaşımını esas alan çalışmalardan Almanya'daki Baumgarten'in çalışmasını takip eden Allport ve Odbert (1936) bu tür çalışmalar için bazı kurallar getirmeyi denemişlerdir. 'Ne tür kişilik betimleyicileri bu sözlüğün içinde yer almalıdır?' sorusuna kişilik betimleyicilerinin 4 büyük kategoriye ayrılabilceği

sekinde bir yanıt vermişlerdir. Allport ve Odbert'in klasik çalışmaları 1925 Webster'in Yeni Uluslar-Arası Sözlüğü (Webster's New International Dictionary)'nden derlenen ve psikologları 60 yıldan bu yana meşgul eden yaklaşık 18.000 kelimelelik bir listeden yola çıkılarak yapılmıştır. Bu özellikler daha sonra yazarlar tarafından 4 kategoride (kişilik özellikleri, durum, değerlendirme terimleri, çeşitli kategori) gruplandırılmıştır. İlk kategori 'genellesen, kişiselleştiren eğilimler' bireyin çevresine uyumunu tutarlı ve sabit olarak tarif eden kişilik özellikleridir. ikinci kategori geçici durumları, duygu durumlarını ve korku, sevinç, coşku gibi aktiviteleri içerir. Üçüncü kategori büyük ölçüde kişisel davranışın değerlendirici yargılarını ve şöhreti, mükemmel (excellent), değerli (worthy), standart (average), rahatsızlık (irritating) gibi kavramları içerir. Son kategori fiziksel karakteristikler, yetenekler, kapasiteler kişilikle ilgili terimler ve diğer 3 kategoriye ayıramayacak terimleri içerir (Akt. John ve Srivastava,1999).

Daha sonra ise Cattell (1943-1970) üniversite öğrencileri üzerinde yapılan faktör analizi çalışmalarına dayanarak çalışmalarını anket ve test alanına genişleterek İngilizce terimlerle birey farklılıklarını açıklamada daha objektif bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ancak bu sistem 16 temel faktör ve 8 ikincil derece faktörleriyle oldukça ürkütücü bir karmaşayı içeriyordu. Cattell; Allport'un ileri sürdüğü terimlerin çoğunu çıkararak 4500 terimi 35'e indirgedi. Bu ciddi indirgeme aslında zamanın veri-analiz kısıtlamalarından kaynaklanıyordu; çünkü çok sayıda değişkenle yapılan faktör analizi pahalı ve karmaşıktı. Değişkenlerin ufak bir dizisini kullanan Cattell birkaç faktör analizi yürüttü ve sonunda kendisinin 16 kişilik faktörü (16 PF) anketinin parçası haline gelecek olan on iki kişilik faktörünü belirledi. Cattell'in çalışması ve değişkenlerin görelî kısa listesinin elde edilmesi diğer araştırmacıları kişilik özelliklerinin boyutsal yapısını sınamak için harekete geçmelerine öncülük etmiştir. (Akt. John ve Srivastava, 1999; Digman, 1990; Krahe, 1992). Norman (1967) daha sonra Allport ve Odbert'in ilk sınıflandırmasını ayrıntılarıyla, 7 esas kategoriye ayırdı. Bunları sabit biyofiziksel kişilik özellikler, geçici durumlar, aktiviteler, sosyal roller, sosyal etkiler, değerlendirme terimleri, anatomik ve fiziksel terimler ve kişilik betimleme amacına uygun düşmeyen belirsiz ve anlaşılması güç terimler olarak belirledi. Bu kategoriler kişilik sözlüğünün kavram zenginliğini göstermektedir. Bireyler dayanıklı kişilik özellikleriyle (irascible), içsel durumlarıyla tipik tecrübeleri kızgınlık (furious), dayandıkları fiziksel durumlarıyla

titreme (trembling), uğraştıkları aktivitelerle çığlık (screaming), başkalarının üzerindeki etkileriyle (korkutma), oynadıkları rollerle (katil) ve kendilerinin davranışlarının sosyal değerlendirmesiyle (kabul edilemez, kötü) tarif edilebilirler. Ayrıca, bireyler kendilerinin anatomik ve morfolojik (şekil bilimi) karakteristikleri (kısa), kişisel ve dış görünüş karakteristiklerinin katılımıyla sosyal olarak farklılaşır.

Burada araştırmacıların üzerinde hemen hemen uzlaşıya vardıkları Beş Faktör sınıflandırmasını belirtmek gerekir. Büyük Beşli sınıflandırması insanların kendilerini ve diğer kişileri tanımlamak için kullandıkları doğal dil terimlerinin analizinden sağlanmaktadır. Bütün önceki sistemlerin yerine koymaktansa, büyük beşli sınıflandırması bütünleştirici bir işlev görür; çünkü toplum açısından kişiliğin değişik sistemlerini gösterebilir. Böylece araştırmacılar için betimleyici sınıflandırmanın terimler içerisinde tekrar gözden geçirilmesine ve açıklamasına önderlik edebilir (Digman,1990).

Kişilik özelliklerini çalışan diğer araştırmacılardan Tupes ve Christal (1961) Cattell'in 30 bipolar ölçümlerini kullanarak 1950'lerin sonuna doğru Amerikan Hava Kuvvetlerinde subaylar üzerinde yaptıkları çalışan etkinliği araştırmalarında Beş Faktör'ün bulunduğu konusunda görüş birliğine varmışlardır. Tupes ve Christal Cattell'in ve Fiske'nin çalışmalarını tekrar analiz etmişler, bütün hepsi için; (Dışadönüklük, Uyumluluk, Bağlılık, Duygusal istikrarsızlık, Kültür) terimleri içinde Beş Faktör modeli için görüş birliğine varmışlardır. Tupes ve Christal'in örnekleri liseden daha fazla eğitim almamış olanlar ve hava kuvvetlerinden bir yıllık mezun, askeri öğrenim süresince psikologlarla iletişim halinde olan öğrencilerdir. Bunlar akranları ve öğretmenleri tarafından değerlendirilmiştir. Bu araştırmada görece olarak Beş Faktörü ve daha fazla faktörün olmadığını bulmuşlardır (Akt. Digman, 1990)

Bes faktör ismi (Büyük beşli) Goldberg (1981) tarafından önerilmiştir. John ve Goldberg (1981) her bir kategorinin kendi sınırlarında terimlerle açıklandığını ileri sürmüşlerdir.

Daha önceki sınıflandırmadan sağlanan bağımsızlıkla, Goldberg (1990) iki ek çalışmayı toplum terimleri dizisini kısaltarak yürütmüştür. Bir çalışmasında Goldberg 131 benzer kümelerden gruplandırmış olduğu 475 çok yaygın kişilik özellikleri sıfatlarını kişisel ve akran değerlendirmelerinden elde etmiştir.

Önemli sonuçlardan bir diğeri de Saucier ve Goldberg (1996) tarafından yapılan çalışmadan elde edilmiştir. Saucier ve Goldberg oldukça benzer terimlerden yola çıkarak 435 sıfat seçmişler; bu sıfatların faktör analizi büyük 5'i doğrulamıştır.

Beş faktör yapısı Norman (1963), Borgatta (1964), Digman ve Takemoto-Chock (1981) gibi araştırmacılar tarafından Cattell'in 35 değişkeninden elde edilen değişkenlerin çalışılması ile tekrar doğrulanmıştır (Akt. Digman, 1990; Krahe, 1992; John ve Srivastava, 1999).

Norman'ın listesini kullanan Goldberg katılımcıların kendi kişiliklerini değerlendirebildikleri 1710 özellik sıfatları envanteri yapılandırdı. Daha sonra Norman'ın semantik kategorilerini ölçekler ve faktörlerin kişisel-değerlendirme bilgileri içinde faktör analizleri olarak sonuçlandırdı. Ayrıca sonuçlar ilk Bes Faktörün hemen hemen sabit olarak aynı sayıda kaldığını kanıtlamıştır (Goldberg,1990).

Beş faktör ve tarifleri üzerinde görüş birliğine varıldığı görülmektedir (Digman, 1990.,John ve Srivastava,1999., Gosling ve ark, 2003).

1. faktör; Dışadönüklük ve içedönüklük olarak tanımlanan faktörleri göstermektedir (konuşkan, girişken, enerjik, sosyal, iddialı, konuşkan, aktif, çekingen olmayan).
2. faktör; Bireysel farklılıkların sosyal ilişkilerle bağlantılı olduğunu ve genel olarak arkadaşlık ve uyumluluk olarak tanımlanabileceğini göstermiştir (iyi huylu, işbirlikçi, güvenilir, cömert, sempatik, yardımsever).
3. faktör; Kişinin sorumluluklarını yerine getirmesiyle ilişkili olan bir kişilik özelliğini belirtir. Bu da çoğunlukla dürüstlikle bağlantılı olarak belirtilir (düzenli, sorumlu, güvenilir, çok çalışkan, sorumlu, disiplinli, dikkatli ve dürtüsel olmayan).
4. faktör; Bireysel farklılıklar duygusal değişkenlik ya da duygusal istikrarsızlık olarak sergilenir (soğuk, kolayca üzülmeyen, rahat, kendine güvenen, öte yandan aksi, değişken).
5. faktör; Entelektüel fonksiyonların değişik örüntüleri ve genel deneyime açıklık olarak nitelendirilir (entelektüel, hayal kuran, bağımsız, meraklı, düşünceli, yaratıcı, içten, açık görüşlü, geleneksel olmayan).

Beş Faktör başlığı her bir faktörün son derece geniş olduğunu vurgulamak için seçilmiştir. Büyük beş yapısı kişilik farklılıklarının yalnızca bu beş kişilik özelliğine indirgenebileceğini ima etmez. Söz konusu boyutlar geniş bir kuramsal çerçevede kişiliği temsil eder ve her boyut çok sayıdaki diğer kişilik karakteristiklerini özetler (John ve Srivastava, 1999).

Böylece tanımlanmalarında farklılıklar olmasına rağmen Büyük Beş'in yorumlanmasında belirgin şekilde görüş birliği bulunduğu görülmektedir. Daha önceki araştırmacıların sundukları faktör tanımlamaları bize daha homojen bir bakış açısıyla gelecekte bağımsız ve önyargısız faktör tanımlamaları yapma olanağı sağlamaktadır. Değişik kişilik çözümlenmeleri ve değerlendirme sistemleri çalışmaları, kişilik betimleme terimlerinin günlük olarak kullanılan sözlük anlamlarına bağlıdır. Dolayısıyla genel olarak birey davranışları özellik tanımlamalarıyla örtüşmektedir. Öte yandan büyük beş veya ana kişilik faktörlerinin tanımlanması kendi içerisinde kişilik farklılıklarının altında yatan psikolojik prensiplerin daha iyi anlaşılmasını sağlamaz. Bu ancak kişilikle ilgili çeşitli bilgilerin birleştirilmesine bir olanak yaratır (McCrae ve Costa, 1990). Şekil 3'te Costa ve McCrae'in Beş Faktörü bulmak için ölçeklerindeki boyutlar ve yönler gösterilmektedir.

Faktör analizi yöntemi ile kişilik boyutlarını saptayan araştırmacılardan Eysenck de kişiliğin boyutlarla tanımlanabileceğini ileri sürmüştür. Eysenck kişilik kuramlarının çoğunun anlaşılması, ölçülmesi zor karmaşık kavramlarla dolu olduğunu ifade etmiştir. Eysenck'e göre az sayıda, fakat açık seçik ve özenle belirlenmiş boyutların saptanması önem taşır. Araştırmacı, kişiliğin 'insanın gerçek veya gizli davranışların tümünü' kapsadığını ileri sürmektedir.

Eysenck, bunların hem kalıtım hem de çevre etmenlerinden kaynaklandıklarını ve karşılıklı etkileşim sonucu biçimlendiklerini ileri sürmüştür. Eysenck'e göre, insan kişiliğinde dört ana boyut vardır. Bunlar 1- Bilişsel boyut (Zeka) 2-Değerlendirici boyut (Karakter) 3- Duygusal boyut (Mizaç) 4- Somatik Boyut (yapı). Somatik boyut Eysenck'in tipoloji kuramlarından etkilendiğinin göstergesidir. Eysenck kuramında treyt ve tip kavramlarına ağırlık vermiştir. Treytler gözlenen bireysel davranış eğilimleri, bireyin alışkanlıkları ve davranışların

düzenliliğini içerirken, tipler treytlerin oluşturduğu daha genel davranışlardır. Eysenck'e göre kişilik hiyerarşik bir yapıda örgütlenen davranışları kapsar. Bu yapıda tipler en üstte yer alırlar. En altta ise, özele indirgenmiş davranışlar vardır. (Özel davranışlar bir kere gözlenir; Alışkanlıklar benzer ortamlarda tekrar ortaya çıkan davranışlardır; Treytler alışkanlıkların örgütlenmesi sonucu ortaya çıkar; Tipler ise treytlerin birleşmesi sonucu oluşur) Eysenck faktör analizi ile tiplerin genel faktörler, treytlerin grup faktörleri, alışkanlıkların özel faktörler, özel faktörlerin ise hata faktörleri olduğunu belirtmiştir.

Eysenck normal ve nevrotik insanları karşılaştırırken bunların 3 treyt ve tipe ayırmaktadır:

1-Nevrotizm 2-içedönüklük-Dışadönüklük 3-Psikotisizm. Jung ve tipoloji kuramlarını hatırlatan bu sınıflandırmada bireyler nevrotik- içedönükler (introvertler), psikotikekstravertler (dışadönükler) olarak ayrılmışlardır. Bu ayrımlar operasyonel olarak yapılmıştır. Nevrotik kişiler genellikle hem zihin, hem de bedensel işlevlerinde yetersiz zeka, irade, duygusal kontrol, duygusal keskinlik ve kendini kanıtlama alanlarında normalden düşük performans gösteren kişiler olarak tarif edilirler. Bunlar kolay etkilenebilen, sabır gösteremeyen hareket kabiliyeti düşük, sosyal olmayan, hoş gitmeyen olayları bastırma eğiliminde olan kişilerdir (Eysenck, 1964).

Kriminolojide teorik öğretisi düşük sosyal birleşim, düşük benlik kontrolü, sosyalleşme öncesi davranışları ilgilendiren değerlerin reddedilmesinin suç davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu yönündedir (Donnellan ve ark, 2001). Örneğin Eysenck (1997) suç davranışını dışadönüklülük, duygusal istikrarsızlık ve psikotisizm ile ilişkilendirmiştir. Bu ilişkilendirmeyi destekleyen bulgular bulunmaktadır. Eysenck suçluların heyecan verici nitelikteki aşırı duyguları aramaya eğilimli, fakat yanlışlarını öğrenmede başarısız olduklarını saptamıştır.

Tablo 1: Costa ve McCrae'in NEO-PI-R Yönleri (Kaynak:Costa ve McCrae,1992)

Bes Faktör ilgileri)	Yön(kişilik özellikleri sıfatlarıyla
Dışadönüklük-içedönüklük iddialı(güçlü)	Girişken(Sosyal)
Aktif(Enerjik)	
Macera arayan(Maceracı)	
Olumlu duygular(Meraklı)	
içten(Dışadönük)	
Uyumluluk-İlımlılık	Güvenilir(Affedici)
Dürüstlük(Kararsız)	
Digergam(ılımlı)	
Yumuşak(Dayanıksız)	
Mütevazi(Gösterişsiz)	
iyi huylu(Sempatik)	
Sorumluluk-Yönetim yoksunluğu	Becerikli (Etkili)
Kuralcı (Düzenli)	
Görev bilinçli(Dikkatsiz)	
Basarı odaklı (_s bitirici)	
Kişisel disiplin (Tembel)	
Düşünme (Dürtüsel olmayan)	
Duygusal istikrarsızlık-Duygusal istikrarsızlık	Anksiyete (Gergin)
Kızgınlık, düşmanlık (Sinirli)	
Depresyon (Mücadele etmeyen)	
Kişisel Bilinç(Çekingen)	
Dürtüsel (Duygulu)	
Gönüllülük (Güvensiz)	
Deneyime Açıklık-Kapalılık	Fikir (Merak)
Fantezi(Hayal eden)	
Estetik(Artistik) Hareket(Genis _lgi)	
Duygu	
Değer (Geleneksel olmayan)	

Eysenck'e göre dışadönük kişiler sosyal, riske giren, atak, ayrıntılı düşünme becerisi az, sorumluluktan kaçan, içinden geldiği gibi hareket eden, saldırganlığa

eğilimli ve dürtüsel yapıya sahip kişilerdir. Psikotik kişi az konuşan, sayısal yeteneği sınırlı olan, sosyal iliksilerde kararsız, dikkat eksikliği bulunan, belleği zayıf, sayı ve mesafeleri abartan, okuma hızı yavaş, geç anlayan, kendilerini algılamada zayıf kişilerdir. Eysenck suçlulukla ilgili açıklamasında suçluların çoğunun dışa dönük bireyler olduğunu belirtmiştir (Eysenck, 1964).

Eysenck genç suçluluğunu açıklarken uyumsuz kontrol altındakilerin normal aktivitelerle uğraşmak için ego kontrolünü başaramadığını, bunu başarmak için toplum tarafından kabul görmediklerini ifade etmiştir (Shoemaker, 1990).

Eysenck (1991)'e göre Büyük besin geçerliği sosyal olarak suçluluk, zihinsel hastalık, akademik yetenek, başarı ve çalışma performansı gibi geçerli kriterlere karşı sınanabilir. Eysenck baş kaldırma teorisinde bazı insanların diğer insanlardan soyutlandıklarını, bunların ağrıya dayanıklı ve yoğun fiziksel uyarılar aradıklarını savunmuştur (Akt. Shoemaker, 1990).

John (1994) ve Robins (1994) ergenlerle yapılan çalışmada Eysenck'in boyutunun genç suçluluğunu, çocuk psikopatolojisini ve akademik performansın sınanmasını işaret ettiğini belirtmişlerdir. Araştırmalarda bulgular teorik olarak sosyal ve gelişimsel açıdan önemli hayat sonuçlarını anlamamıza yardımcı olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar Bes Faktör boyutlarının uygun müdahaleler sonucunda risk davranışlarını ve düşük sorumluluk gösteren çocukların eğitim ve öğretim şekillerini tanımlamamızda kullanılabilir olduğunu belirtmektedirler.

Kişilik tipleri çalışmalarından 'zaman içinde yaşam'(Lives through Time) çalışmasında Block (1971) kişilik tiplerinde ergenlik sırasındaki tiplerin yetişkinlikte de ayırt edildiğini göstermeyi amaçlamıştır. Block insan Gelişimi Enstitüsünde yaptığı Berkeley ve Oakland Büyüme çalışmalarında 84 erkek arasında kişilik devamlılığı ve değişimi çalışmalarında 5 ayrı tip bulmuştur. Bu tipler:

Ego dayanaklığı (Ego Resilients): Uyumlu ve kişiler arası etkili, Düzensiz kontrol altındakiler (Unsettled Undercontrollers): Yüksek dürtülü ve antisosyal, Savunmasız kontrol dışılar (Vulnerable Overcontrollers): Kontrol dışı ve uyumsuzlar, Uyumsuz (Belated Adjusters): Ergenlik süresince uyumsuz fakat

yetişkinlikte etkili, Anomik Dışadönük (Anomic Extraverts): Uyumsuzluğun karşısında yer alır.

Son iki tip ergenlikten yetişkinliğe geçiş yaparken değişik haller alır (Akt. Robins ve ark, 1996).

Murray ve Kluckhohn (1953) kişiliğin bazı özelliklerle (ağırlık, yüz rengi, güç, görünüş, iyi görüntü, iyi bakım) ifade edildiğini belirtirler. Bu karakteristiklerin sadece ihtiyaçlarımızı etkilemediğini, insanların bize karşı nasıl davrandıklarını da etkilediğini belirtmişlerdir. Bu yüzden grup üyeliği önemli bir faktör haline gelmiştir (Akt. Fredenburgh, 1971).

Görüldüğü üzere kişilik özellikleri ile araştırma yapan araştırmacılardan Cattell 16, Eysenck ise 2 faktöre ulaşmıştır. Diğerleri ise farklı sayılarda faktöre ulaşmıştır. Farklı sayıların çıkma nedenlerine bakıldığında; 1)Farklı özelliklerin analize sokulması, 2)Farklı tipteki verilerin analizi (kişinin kendisi ve başkalarının kendisi hakkındaki yorumları), 3)Farklı faktör analizi yöntemlerinin kullanılması, 4)Kişilik tanımı için kesinlik isteyen araştırmacının faktörler çoğaldıkça önemli ayrımların kaybolacağını öne sürerek faktörler için daha alt bir ölçüt belirlemesi ve 5)Daha çok faktör elde etmesine neden olan üslup, tarz farkıdır. Her geniş ve genel özellik çeşitli alt ve daha dar özelliklerden oluşan bir özellikler hiyerarşisine sahiptir. Onaltı faktöre ulaşan Cattell daha alt boyutları da saptarken Eysenck 2 üst faktörle yetinmiştir (Atkinson ve ark,1999).

1.1.3. Çevresel Etkiler

Kişilik özelliklerine ve kişilik gelişimine etki eden faktörlerin sayısı da fazladır. Bu etkileri incelediğimizde;

Çevresel faktörler kişiliğin gelişimini etkileyen koşulları tanımlar. Bu faktörler çok boyutlu yetenekleri, değerleri, tutumları ve kimlikleri düzenleyerek kişilik özelliklerinin betimlenmesinde kullanılan somut formları sağlarlar. Bütün psikolojik karakteristikler organizmaların çevrelerine uyumlu hale geldikleri

gelişimsel süreçlerin bir sonucu olarak anlaşılmalıdır (Buss, 1991, Akt. McCrae ve ark, 2000).

Araştırmalar çocuk yetiştirme davranışları ile yetişkin kişilik özellikleri arasında bağlantı kurmuşlardır. McCrae ve Costa (1988) önceki çalışmalarında ailelerini özellikle sevecen olarak tanımlayan kadın ve erkeklerin daha uyumlu olduklarını göstermişlerdir. Belki aileler uyumlu çocuklar daha sevebilir olduğu için daha sevgi dolu olmuşlardır. Belki de geriye dönük önyargılar çocukların abartılı hoşlanmaz şeklinde hatırlanmasını sağlar. Bu olasılıkların varlığına rağmen, gözlenen korelasyonlar sadece. 10-30 ranji içindedir; yetişkin kişilik özelliklerindeki değişkenlerin en fazla % 10'u dikkate değerdir (Akt. McCrae ve Costa, 1999). Gottfredson ve Hirschi (1990, Akt. Gibbs ve ark, 1998) özdenetimin çocuk bakımı uygulamalarının bir sonucu olduğunu öne sürerler.

Bireyin döllemeden itibaren geçirdiği yaşam deneyimleri, kişiliğini şekillendiren çevresel etkenlerden oluşmaktadır. Çocuğun davranışlarını, kendini algılayışını, benlik saygısını, özgüvenini etkileyerek kişilik özelliklerini biçimlendiren bir diğer etken de ailenin içinde bulunduğu sosyal sınıftır. Bununla beraber davranışlarımızın çoğunda içinde yaşadığımız kültürün de önemli yansımaları vardır (Kulaksızoglu, 1998). Davranış ve genetik arasındaki dolaylı olarak farklı tür ve derecelerdeki iliksiler insanlarda az veya çok fenotipik benzerliği doğurur; bunlar direkt olarak hiçbir kişilik özelliklerini oluşturmaz. Ancak çalışmalar çocuk bakımı davranışları veya yetişkin kişilik özellikleriyle aile-çocuk ilişkilerini bağlantılandırmıştır. Bu çalışmaların çoğu geriye dönüktür ve ortak sonuçlara varılır (McCrae ve ark, 2000).

Botwin ve Buss (1989) faktörlerin yorumlanmasındaki farklılıklara rağmen farklı bilgi kaynaklarını Beş Faktör modeline uygun şekilde yorumlamışlardır. Araştırmacılar her bir faktör için 6 bağımsız kaynaktan yararlanmışlardır (Kendi, esi, anne, baba, arkadaş ve mülakat yapan kişi). Buradaki amaç bireylerin farklı kişilerce nasıl algılandıklarıdır. Digman ve arkadaşları (1986) tarafından yapılan çalışmada Bes Faktör yapısının yetişkin kişiliğiyle sınırlı olmadığını, ayrıca öğretmenler tarafından yapılan çalışmada kişilik özelliklerinin derecelendirilmesinin çocuklarda da tutarlılık göstermekte olduğu bulunmuştur (Krahe, 1992).

Aileye ilişkin faktörlerin belirli kişilik özelliklerine etkisi araştırıldığında 30 yönlü NEOPI- R: Costa ve McCrae (1992a) sevgi, kabul etmeme, sebep, talep etme, anne ve baba için ilgi ölçümlerinde korelasyon yapıldığında 180 korelasyonun hiçbiri. 30'a ulaşmamıştır.

Kagan ve Moss (1962) çocuk kişiliğini bebeklikten 3 yaş aralıklarla 10 yaşına kadar anadan gelen özellikleri test etmişler, 19-29 yaşlarında karakteristikleri değerlendirmişlerdir. 552 ilgili korelasyonların sadece 35'i (% 6'sı) p.05 seviyesinde anlamlı seviyeye ulaşmıştır. Kişilik üzerinde ana babalığın etkisinin çok az olduğunu belirtmişlerdir (Harris, 1998). Rowe (1994) ve Fraley (1998) aile-çocuk ilişkisinin kişilik özelliklerindeki etkisinin az olduğunu bildirmişlerdir.

Plomin ve ark. (1998, Akt. McCrae ve ark, 2000) yaptıkları çalışmalarda evlat edinilmiş çocukların evlat edinildikleri aileleri ve evlatlık kardeşlerine benzemedikleri gösterilmiştir. Ana-babalık rol modeli ve ana babalık uygulamalarının kişilik özellikleri üzerinde çok da fazla etkiye sahip olmadığı görülmüştür.

Çevrenin daha etkin olup olmadığı çalışmalarında araştırmacılar ailenin çocuklara sergilediği davranış büyük bir önem taşımadığımız öte yandan karakteristik uyumun gelişimi için akrabalık önemli olduğunu vurgulamışlardır. Aile ile çocuk arasında hayat boyu iliksinin varlığı karakteristik uyumların gelişimi için gereklidir. Çevredeki akranlar, medya, eğitim sistemi vb. gibi olgular karakteristik adaptasyonlar üzerinde önemli etkilere sahiptir (Akt. McCrae ve ark, 2000). Mesleki ilgiler, dini inanışlar, yasaklar, kişiler arası düzenlemeler ve gruba bağlılık bu tür etkilerden bazılarıdır.

Beş Faktör Teorisi kişilik psikologlarının girişkenlik, meraklılık veya çekingenlik gibi karakteristikleri kişilik anketlerinin değerlendirdiğini iddia eder. Ancak çevre kişilik özellikleriyle direkt ilişkiye sahiptir çünkü karakteristik adaptasyonlar her zaman kendi ifadeleri içerisinde yer alırlar. Örnek verecek olursak kişilerarası özelliklerin daha sıklıkla diğerleriyle iletişimden sonuçlandığını görürüz. Dolayısıyla özellik açıklamaları kültürel bağlama uymalıdır. Örneğin sempati ifadesi

bazı kültürlerde küçük düşürücü olarak algılanabilir; bu yüzden uyumlu insan görgü kurallarının kültür kuralı olduğu yerlerde nasıl nazik olacağını öğrenmek zorundadır. Açıkça görüldüğü üzere, kişiliğin direkt açıklamaları duygusal istikrarsızlıkta yüksek olan bireyin kronik anksiyetesi gibi, genellikle bağlamsallaştırılır (Kitayama ve Markus, 1994; Akt. McCrae ve ark, 2000).

Kişilik ölçümleri bu tür göstergelere muhtaçtır ve kültür, yas ve diğer balgamlarla getirilen değişikliklere karşı duyarlı olmalıdır. Bireyin değer, alışkanlık veya ilgilerine ilişkin maddeler içermelerine rağmen, kişilik anketleri aslında daha derin psikolojik yapıların belirlenmeleri için dizayn edilmiştir. Kişilik Anketleri kişilik özelliklerinin içsel temel eğilimler olduğunu, bunun yanında algı ve öğrenme deneyimlerinin beyini yeniden şekillendirdiğini ileri sürerler. Bu yüzden hayat tecrübesi beyin üzerindeki etkileri sayesinde kişiliği önemli ölçüde etkileyebilir (Nelson, 1999; Akt. McCrae ve ark, 2000). ‘Kültürselleşme’, (acculturation) deneyimi kişilik özelliklerini değiştirebilir (McCrae, Yik, Trapnell, Bond, Paulhus, 1998; Akt. McCrae ve ark, 2000). Bazı boylamsal çalışmalar kişilik değişikliklerinin hayat olaylarıyla ilgili olduğunu göstermektedir (Agronick ve Duncan, 1998; Akt. McCrae ve ark, 2000). Çokları tarafından desteklenen kişilik özelliklerinin az veya çok çevresel etkilere bağımlı olması genellemesine rağmen çevresel etkiler kişilik özelliklerinin üzerinde fazla etkili değildir (Akt. McCrae ve ark, 2000).

1.1.4. Kalıtım Etkileri

Kişilik özellikleri sağlam genetik bileşenlere sahiptir. Loehlin (1992) kişilik boyutlarında kalıtım etkisinin büyük olduğunu varsaymıştır.

Ayrıca insanlar Beş faktörün özetlediği genel eğilimlerden daha çok, bazı özellikleri miras olarak alırlar. Kendilik bilinci, sosyallik ve fikirlere açıklık gibi belirli özellikler kalıtsaldır ve bunlar karakteristik adaptasyonlardan çok, temel eğilimler olarak düşünülebilir (McCrae ve Costa, 1999).

Kişiliğin oluşumunda genetik yapı ve çevrenin etkileri birlikte rol oynar (Kulaksızoglu, 1998). Davranış genetiği çalışmaları özellikler üzerinde bazı çevresel etkilerin olasılığını hesaba katar. Tablo 1’de görüldüğü üzere Beş Faktörde de

genetik katkı vardır. En yüksek seviyesini Deneyime Açıklıkta, en azını ise sorumlulukta gösterir (Pervin, 1996).

Biyolojik oryantasyon kişilik ve bireysel farklılıkların nedenlerini araştırır ve bu soruya iki ana çizgi içinde cevap bulmaya çalışır:

1-Bireysel farklılıkların genetik köklere sahip olmasıyla davranış genetiği ile kişilik perspektifi açıklanabilir.

2-Genetik farklılıklar için açıklamalar doğal seçim ve uyum kavramlarıyla sağlanır (Loehlin, 1988; Plomin ve Rende, 1991; Akt. Pervin, 1996).

Tablo 2: Faktör için kalıtsallık tahmini (Kaynak:Pervin,1996)

Faktör için kalıtsallık tahmini	
Beş Faktör	h ²
Dışadönüklük	. 36
Uyumluluk	. 28
Sorumluluk	. 28
Duygusal istikrarsızlık	. 31
Deneyime açıklık	. 46
Beş Faktörün ortalaması	. 34

Beş Faktör Teorisi genetik temele sahip olan boyutlar üzerine kurulmuştur. McCrae ve Costa Beş Faktörü kişilik eğilimlerinin temel nedenleri olarak değerlendirmektedir. Genetik temel sahip olmasındandır ki biyolojik yapılar, süreçler, belirli genler, beyin bölümleri (amigdala) nörotransmitterler (dopamine) hormonlar (testesteron) ve benzerleri özelliklerin nedenleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlar.

Davranışsal genetik bireyin hayatına etkisi bulunan biyolojik etkenlerin ontogenetik (genetik) veya yakınsal yönlerini belirtirken, evrimsel psikoloji tarih içerisinde türlerin genetik farklılıklarının ortaya çıkışının phylojenetik (soy gelişimi)

veya son yönleriyle ilgilidir. Evrimsel psikoloji bireyin tekliğini göz ardı etmeden, bireylerin geçmişlerinde nasıl türlerinin üyelerine benzer davranış örüntülerini geliştirdikleri (Tooby ve Cosmides,1990) veya insan grupları arasında karakteristik farklılıkların nasıl ortaya çıktığı süreçleriyle ilgilenmişlerdir. Davranış genetiği yaklaşımı özellikle ayırıcı kişilik özellikleri kavramı ve bireyler arasındaki kişilik özellikleri üzerine kurulan farklılıkların nedensel analizine yöneliktir.

Çift yumurta (dizyotik, DZ), tek yumurta (monozigotik, MZ), evlatlık ve aile içinde büyüyen çocuklar üzerinde geniş örneklem sağlanarak yapılan karşılaştırmalı çalışmada iki kişilik boyutunda birey farklılıklarının genetik kökenden etkilendiği yönünde kanıtlar bulunmuştur. Plomin (1990) dışadönüklük ve duygusal istikrarsızlık boyutlarında genotipik farklılıklarının fenotipik farklılıklar üzerindeki etkisinin genelde desteklenmesine rağmen genetik kökenin diğer kişilik özelliklerinde daha fazla etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Huesman ve Eron (1989) saldırganlık davranışındaki bireysel farklılıkların genetik temelden daha çok etkilendiğini göstermektedir (Krahe, 1992, Pervin, 1996).

Evrimsel psikoloji davranış farklılıklarında olduğu gibi genetik farklılıkların nedenlerini açıklamaya çalışan sosyal davranış ve kişiliğin işlevlerini sunmaktadır (Buss, 1991; Gangestad, 1989; Hatterm ve Kenrick, 1989; Akt.Costa ve McCrae,1999). Bu yaklaşıma göre anahtar süreç ‘doğal seçim’ insan türünün evrimsel tarihi içindeki kişilik karakteristiklerinin oluşumunu açıklar. Doğal seçim kişilik karakteristiklerinin ortaya çıkışı, baskınlık ya da dışadönüklük gibi insanların hayatta kalma ve diğer türlerin yeniden yapılanmasını açıklama çabasıdır. Bireylerin hayatta kalmaları için uyumlu davranışı kişinin mücadelesi ve isteğini başarılı şekilde sağlamalıdır. Başarılı mücadele için en iyi kriter organizmanın kendi genetik yapısını bir sonraki nesle geçirme yeteneği, yeniden yapılanma başarısı gibi güç ve statü edinmesidir. Böylece birey farklılıklarının anlaşılması için yol gösteren soruya organizmanın yüz yüze kaldığı uyum problemlerinin belirli alan ve taktik ve stratejilerle yol gösterilmektedir. Örneğin sosyal hiyerarşi formasyonu toplumun fertlerinin kontrol, düzenleme pozisyonları ve hiyerarşiye geçiş gibi tasarlanan uyum problemleri ile karşılaşmasını sağlar. Toplum içerisinde bireyler sahip oldukları kişilik özelliklerinin doğal seçilimiyle hiyerarşik düzeyde daha yüksek yerlere geçiş yapabilir (Krahe, 1992).

Buss (1996) Beş Faktörü bireyin hayatta kalma ihtiyaçlarının önemli, göze çarpan boyutlarını sunan bir 'uyum manzara'(Adaptive Landscape) olarak değerlendirmiştir. Evrimsel perspektifle bakıldığında insanların hayatta kalma ve uyarlanma konularında sergiledikleri bireysel farklılıkları kontrol mekanizmalarının evrildiğini söyler. Bu anlayışta kişi algısı ve birey farklılıkları eşittir. İnsanlar sistematik olarak belli kişilik özellikleriyle değişirler ve bunlar da diğer insanların özellikleriyle uyumludur İnsanlar sosyal yasama uyum görevini yerine getirmek için birey farklılıkları kapasitelerini geliştirmişlerdir. Bu bakımdan Beş Faktör önemli birey farklılıkların özetler. Örneğin yapılan araştırmada eslerini koruma görevinde dışadönükler gösteriş, uyumlular sevgilerini ifade ettiler. Sorumlulukta düşük olan erkekler çiftlerini kıskanç yapmaya çalıştılar. Bu yüzden kişilik özellikleri stratejik birliktelik ve olanaklar için diğer kişilerle yarışma kabiliyetini etkiler. Kişilik ve özellikle Beş Faktör insanların çözdükleri görevlerin merkezindedir. Bu yüzden insanlar kişilik içinde birey farklılıkları ile ilgilenmeyi ve önderleri, arkadaşları ve eslerini kişilik karakteristiklerine göre seçmeyi öğrenmişlerdir. Ancak bu Beş Faktör Modelinin (FFM) evrimini açıklamaz. Ancak doğal ve cinsel seçimleri, türlerin karakteristiğini açıklamayı yerine getirir. Bunu yaparken türlerin çeşitlerini ortaya koymaz. Evrim insanların değişimi üzerindeki temel psikolojik mekanizmaları açıklayabilir; fakat kendisinin değişimini açıklamaz. Kişilik içerisinde topluma uyumunu sağlamak bireyin kendine yandaş edinmesini kolaylaştırır; ancak, kişinin düşmanları ile mücadelesini zorlaştırır. Açıkça bu sosyal grupların kullanmadıkları yeteneklerini atma eğilimini edinmek için bir avantajdır. Aynı zamanda, bireyin sosyal çevre içinde farklı durumları kullanmasını avantaj haline getirebilir. (Costa ve McCrae, 1999).

Tooby ve Cosmides (1990) kişilik özelliklerinde insanoğlu arasındaki farklılıkların evrimin belirtisi olmadığını varsayar. Bu kişilik farklılıklarının çevre ile uyumlu olduğu anlamına gelmektedir. Araştırmacılar bu yüzden dışadönük ve içedönük bireylerin hayatta kalabileceğini iddia etmektedirler.

Davranış genetiği çalışmaları çevresel etkilerin öneminden bahseder buna rağmen sonuçları farklı yorumlanabilir. Aynı aile içindeki çocuklar tarafından paylaşılan çevresel faktörlerin yetişkin kişiliğindeki etkisi birçok psikolog tarafından

araştırılmıştır (Plomin, Daniels, 1987). Çevrenin etkisi aynı aile içinde farklı çocuklara özgü deneyimler dizisidir (çevre paylaşılmayan çevre olarak isimlendirilmiştir) (farklı ilköğretmenleri; ailenin gözde çocuğu olma...).

Kişisel özelliklerin kalıtsallığı için İsveç'te yapılan bir araştırmada dışadönüklük özellikleri ve duygusal istikrarsızlık 12.000'dan fazla erişkin kişi üzerinde değerlendirilmiştir.

Bu özellikler bakımından tek yumurta (monozigotik) ikizleri arasında. 5, çift yumurta (dizigotik) ikizler arasında. 2 korelasyonlar bulunmuştur (John ve Srivastava, 1999).

Araştırmacılar birey farklılıklarının genetik temele sahip olduğunu, kişilik özelliklerinin öğrenme ve sosyalleşme etkisiyle oluşamayacağını vurgulamışlardır.

1.1.5. Kişilik Özelliklerinin Değişmezliği

Yaşam boyu kişilik gelişimi içinde birey farklılıklarının değişmezliği düzenli şekilde bebeklikten en az 30 yaşına kadar artmaktadır. Çevreselciler bu olguyu hayat tecrübelerinin birikimi için tahmin edebilirler. Tek basına bir deneyim, hayat boyunca diğer deneyimlerle rekabet ettiğinden erken yaşlardaki kısıtlı deneyimler içinde oluşan değişiklikleri etkileyebilir (McCrae ve ark, 2000).

Kişilik özelliklerinde birey farklılıklarının değişmezliğini gösteren çeşitli örnekler, enstrümanlar ve ölçme metotları kullanan çalışmalarda sonuçlar değişmezliğin tutarlı örüntüsünü gösterir. 6, 12 ve 20 yıl üzerindeki Re - test korelasyonları kısa dönem re- test güvenilirliğinden fazladır. 30 yıl önce yapılan değerlendirilmeler sonucunda 70 yasındaki kişilik oluşumu tahmin edilebilmiştir (Costa, McCrae, 1992; Finn, 1986, Akt. McCrae ve ark, 2000)

Bu buluşlar bireylerde uzun zaman periyodunda devam eden bir şeylerin varlığını işaret etmiştir. Diğer yandan zaman aralıkları geçmiş olayların etkisi hakkında şüphe uyandırmıştır. 30 yıllık çalışmalarda birçok katılımcı, meslek, medeni hal, aile, fiziksel sağlık konusunda ve ikametlerinde değişiklikler yapmıştır. Onlar kendi kuşaklarının cinayetlerini, savaşlarını ve ekonomik durgunluklarını

paylaşmışlar, yüzlerce kitap okumuşlar, binlerce saat televizyon izlemişlerdir. Bununla beraber yaşadıkları olaylar ve deneyimleri faktörler üzerinde büyük etki sahibi olmasa bile Faktörleri etkilemişlerdir. Ancak 40'tan 50 yasına kadar izlenen 2274 erkek, kadında NEO-PI-R ölçeklerinde yüksek sonuçlar almışlar ve. 64 ile savunmasızlık, .80 ile Girişkenlik ve Estetiğe açıklık arasında bir ilişki saptanmıştır (Siegler ve Costa, 1999, Akt. McCrae ve ark, 2000).

Ahadi ve Rothbart (1994) çocuk huy yapılarını yetişkin kişilik faktörlerine ilişkilendiren kavramsal analizleri önermiştir. Özdeşik faktörler bebekler ve yetişkinlerde bulunsa bile bu bebek mizacının yetişkin kişiliğinin iyi bir göstergesi olduğu anlamına gelmez. Boylamsal literatürün gözden geçirilmesi huy değişkenlerinin aslında nispeten kısa aralıklarla özellikle bebekler arasında limitli değişmezliği ve yetişkin özelliklerinin çok mütevazi tahminlerini gösterdiğini rapor etmişlerdir. Block (1993) 3-23 yaşları arasındaki oğlan, kızların ego esnekliği ve yetersiz ego kontrolü için retest korelasyonlarını sınamıştır; sadece dört korelasyondan biri anlamlı seviyeye ulaşmıştır (hepsi pozitif olmasına rağmen). Kagan ve Zentner (1996) sadece yetişkin psikopatolojisi ve erken çocukluğun karakteristikleri arasında anlamlı bir birliktelik bulmuştur.(Akt. McCrae ve ark, 2000)

Daha kısa aralıklarla ve daha büyük çocuklarda daha anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ego kontrolü 3-4 yaşları arasında. 70, 14-23 yaşları arasında. 67 olarak görülmüştür. Siegler ve arkadaşları (1990) kişilik boyutlarında değişkenlerin yarısının geç ergenlikten orta yetişkinliğe kadar sürdüğünü ileri sürmüşlerdir. Helson ve Moane (1987) 27-43 yaşları arasındaki sürekliliğin 21-27 yaş aralığından daha çok olduğunu belirtmişlerdir. İlk olarak 30 yaşın üzerindeki yetişkinler çalışıldığında re-test koefficiency. 70 yakın, 30 yaş üzerinde ise genel olmadığı ortaya çıkmıştır.

Bunun karşısında Beş Faktör Teorisi başka bir cevap önerir; iç yatkinlıklar zaman içinde sıralı düzenleri yeniden düzenleyerek bölüştürerek gelişir. Genlerin işleviyle hiçbir olgu karıştırılmaz; bunlar hayat boyunca açılıp kapanır ve bireylerin yaşlanma örüntülerine katkıda bulunur. Beyin 20 yaş altında gelişmeye ve büyümeye devam eder, böylece kişilik özelliklerinin bu periyod zarfında değişmesi sürpriz olmaz (McCrae ve ark, 2000).

Bütün önde gelen argümanların dikkati huyyla biyolojik temelli gelişimin iç yollarını kanıtlar. Sonra standart kişilik envanterleri huyu değerlendirir, 'estetik' 'duyarlılık', 'başarma azmi' ve 'mütevazilik' gibi özellikler daha çok huy olarak hareket seviyesi ve davranışsal ketleme olarak görülür. Ahadi ve Rothbart bilgi işleme kontrolü gibi psikolojik sistemleri sınamışlar, Strelau ve arkadaşları merkez sinir sisteminin öne sürülen Pavlovsal özelliklere dayanan yapılar dizisini geliştirmişlerdir. Örneğin Borrick ve Mount (1991) sorumlulugun üstün is performansı ile ilişkili olduğunu görmüşlerdir.

Beş Faktör için genel gelişimsel süreçleri tanımlamak olasıdır (kendilerini tanımlayan belirli özellikler). 18'den 30 yaşına kadar Duygusal istikrarsızlık, Dışadönüklük, Deneyime Açıklıkta düşüş, Uyumluluk ve sorumlulukta artış vardır. 30 yaşından sonra değişikliğin oranı azalır görünmesine rağmen süreç devam etmektedir. Yapılan çalışmada Alman, İngiliz, Çek ve Türkiye örneklemleri ile 18 yaşından geriye doğru Beş Faktörlerle ilgili bilgiler sunulmuştur. Birçok bölümde lise dönemindeki kız ve erkeklerin aynı süreçlerden geçtikleri görülmüştür. Bu kişiler Duygusal istikrarsızlık ve Dışadönüklükte yüksek sonuçlar almalarına karşın uyumluluk ve sorumlulukta kolej yasındaki öğrencilerden daha düşük sonuç almışlardır.

Measselle ve John (1997)'da genç çocuklardaki kişiliği değerlendirmek için kukla konuşmalarını kullanarak yaptıkları çalışmada 5-7 yaşları arasındaki sorumluluk düzeyindeki artışları belirtmişlerdir. Gelişimsel süreçlerin hesaba katılmasında evrimsel argümanlar önerilebilir. Dışadönüklük ve Deneyime açıklığın yüksek seviyeleri arkadaş bulmada kullanışlı olabilir oysa daha fazla uyumluluk ve sorumluluk aile bakımında daha önemli olabilir (Akt. McCrae ve ark, 2000).

Yasam boyu kişilikteki süreklilik ve değişim ilişkisini anlamak, hem kişilik hem de gelişim psikolojisi için temel bir görevdir. Kişilikteki süreklilik ve değişimi araştırmak için çok uzun dönemleri kapsayan ve çok zor olan bu nedenle çok az olan boylamsal araştırmalar vardır.

Yapılan boylamsal araştırmalardan Berkeley İnsan Gelişimi Enstitüsü'nde 18 aylık bir dönem içinde yeni doğan 248 bebek arasında 3 bebekten biri ve Kaliforniya'da 212 besinci sınıf çocuk ile yapılan örneklemlerde çocuklar ergenlik dönemleri boyunca etkin bir şekilde incelenmiştir. Berkeley'de bireyler 30-40-50 yaşlarına, Kaliforniya da ise bireyler 37-47-57 yaşlarına kadar takip edilerek görüşmeler yapılmıştır. Sonuçta erken ergenlikten geç ergenliğe güçlü bir kişilik sürekliliğinin varlığı tespit edilmiştir. Ortalama korelasyonlar erkeklerde. 77, kadınlarda. 75 idi. Lise son sınıf ile ergenlik arasındaki korelasyonlar erkekler için. 56, kadınlar için. 54 idi. Sürekliliğin en güçlü göstergesi zekâ ve entelektüel ilgi alanlarıyla ilişkili olanlardı. Erkekler. 60, kadınlar ise. 61 ile yüksek entelektüel kapasitesi arasında anlamlı bir ilişkiye sahiptiler. Bireyler üzerinde yaşam boyunca yapılan araştırmalar, en güçlü süreklilikleri entelektüel performans ölçümlerinin gösterdiğini ortaya koymuştur. Dışadönüklük, duygusal istikrarsızlık gibi kişilik değişkenleri daha sonra gelmektedir. Kalıtsallığı en yüksek olan özellikler en güçlü sürekliliği gösterir (Akt. Atkinson ve ark, 1999).

1-Yaş farklılıkları kuşak etkileridir, tarihsel güçlerin etkisinin bütün kültürlere yaygınlaştırılmasını gösterir. Genel tarihsel güçlerin Beş Faktörü etkilemesi rastlantı olarak gözüküyor. Oysa her bir kültüre özel tarihsel deneyimler yaygın örüntüyü değiştirecek hiçbir faktörü etkilemez. Bu hipotezi test etmenin yolu genel kuşak farklılıklarını makul seviyede değişkenlerin kültürlerdeki etkisini değerlendirmedir. Genç kuşaklardaki deneyime açıklığın yüksek seviyesi birçok kültürlerdeki resmi eğitim seviyesinin artması sonucunda oluşabilir. Eğer böyleyse eğitim yıllarla beraber değişimi, deneyime açıklıktaki yaş farklılıklarını indirger, yok eder.

2-Toplumların kendiliğinden kişilik gelişimiyle uğraşan paralel kurumlar oluşturmasıdır. Yetişkin sorumluluğu yetişkinleri daha sorumlu hale getirebilir. Çocuklara bakımı daha fazla yaptırabilir. Bu olasılık küçümsenmemelidir; ama hala kanıtlanmamıştır. Kişilik özellikleri, yaş-rol talepleri arasında ilişki olsa dahi, bu nedensel faktörün değiştirilmesi olasılığı vardır ve sosyal normlar kişilikte iç olgunlaşma trendlerini barındırmaya eğilimlidirler. Araba sürme, seçim, içme için minimum yaşı tanımlayan kurallar için oldukça açıktır.

3- Kişilik gelişiminin doğal süreci vardır. Kültürel ve tarihsel bağlamı olmadan oluşur. Tıpkı çocukların konuşmayı, saymayı, karışık düzen ve zamanlarda sebepleri öğrenmesi gibi yetişkinler daha uyumlu ve yaşın doğal sonucu olarak daha az dışadönük hale gelir. İç olgunlaşma fikri kalıtımsallık, değişmezlik ve kültürler arası evrensellik kanıtlarıyla tutarlıdır ve özelliklerin yorumunu iç temel eğilimler olarak işaret eder.

Ayrıca kişilikte yas değişiklikleriyle ilgili kanıtlar karşılaştırma ve davranış genetiği çalışmaları tarafından desteklenmektedir. Ergenler ve genç yetişkinliğin arasındaki kişilik özelliklerindeki değişiklik ortalama düzeyde kalıtsal olarak görülmüştür (McCrae ve ark, 2000).

1.1.6. Costa ve McCrae'in Beş Faktör Modeli

Kişilik psikolojisi deneysel buluşları zayıf ancak iddialı ve ayrıntılı bir alan olarak tanımlanmıştır. Bunun karşısında Beş Faktör Teorisi (Five-Factor Theory) deneysel buluşlara dikkatle bağlanmış, en azından fenotipik seviyede toplum psikolojisine dayanmayan bir insan doğası vizyonunu özetlemiştir (McCrae ve Costa, 1999).

Costa ve McCrae NEO kişilik envanterini 3 geniş kişilik boyutunu ölçmek için (Duygusal istikrarsızlık, dışadönüklülük ve deneyime açıklık) geliştirmiştir. Costa ve McCrae çalışmalarına 16 PF'in küme analiziyle başlamıştır. Analizleri dışadönüklülük ve Duygusal istikrarsızlık boyutlarını yeniden sağlamıştır (Akt. John ve Srivastava, 1999). McCrae ve Costa (1999) kendilerinin anket ölçeklerinin Büyük Beş'in sıfat destekli ölçümleriyle birleştiğini, kendilerinin ulaştığı açıklık boyutunun sözlük analizinde ortaya çıkan zekâ ve hayal etme faktörlerinden daha geniş görüldüğünü kanıtladılar.

Beş Faktör Teorisi araştırmacıların Beş faktör Modeli (FFM)'nin ardından bulguları anlama varsayımdır. Beş Faktör Teorisi özellik teorisinin çağdaş versiyonudur. Beş Faktör Teorisi ana nedensel yolları belirten dinamik işlemlerin sınıflandırmasını ve değişken kategorilerini açıklamakla birlikte evrensel kişilik sisteminin işleyişi olarak kişilik kullanımının işleyişini açıklar. 5 kişilik faktörleri –

Duygusal istikrarsızlık, dışa dönüklük, açıklık, uyumluluk ve sorumluluk- sistemin ana çekirdeğini oluşturur. Beş Faktör Teorisi psikolojik mekanizmaların işleyişini (bütünlük ve ihtiyaç) gelişimini anlama, kadın ve erkek bireylerin davranış deneyimlerini anlamayı sağlar. Beş Faktör Teorisi bütün insanların hayat boyu davranışlarını gözlemeyi sağlama girişiminde bulunan büyük bir teoridir, bu sayede kişilik teorisinin içerdiği birçok ayrıntıyı ortaya çıkarır.

Bütün psikolojik teorilerde olduğu gibi özellik teorisi “İnsanlar neye benzer ve kişilik teorisi ne yapabilir?” sorusu hakkındaki varsayımlar dizisi üzerine kurulmuştur. Örneğin davranış açıklamalarının yaşamdaki olaylarda aranması gibi varsayımların birçoğunun üstü kapalıdır.

Beş Faktör Teorisi insan doğası hakkında 4 temel varsayım ileri sürer. Bilinebilirlik (Knowability), rasyonellik, değişkenlik ve ileriye doğruluk (Proactivity).

Bilinebilirlik kişiliğin bilimsel çalışmaların doğru amacı olduğu varsayımdır. Öte yandan bazı hümanistik ve varoluşçu teoriler bireyin özgür ve tek olduğunu belirtirler. Beş Faktör Teorisi bireyler ve gruplar içinde kişiliğin bilimsel çalışmasının faydalı olacağını varsayar. Bilimsel çalışmaların deney anlamına gelmeleri gerekli değildir. Costa ve McCrae (1999) kişilik psikolojisi için korelasyonel ve deneysel metodların birleştirilmesi gerekliliği konusunda Eysenck’e katılmamaktadırlar. Bilim birçok methodla yürütülür ve en iyi akademik moda ve prestijden daha fazla problemin doğası tarafından yönlendirildiğinde etkili olur. Özellikle korelasyonel metodlar doğal deneylerden, boylamsal ikiz çalışmaları ve kültürler arası çalışmalarından yararlanabilir. Örneğin Yang, McCrae ve Costa (1998) Çin’deki kültürel devriminin kişilik formasyonu üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışma laboratuarda gerçekleştirilemeyecek bir özellik taşımaktadır.(McCrae ve Costa,1999)

Rasyonellik önermesi bazı yanlışlıklar yapılabilmesine karşın insanların kendilerini ve diğer insanları anlama yeteneğinde olduklarını ifade eder (Funder, 1995; Akt. Pervin, 1996). Bu görüşe göre, psikoloji alışılmışın dışında bir bilimdir. Psikologlar hastalarına kendilerinin beyaz kan hücrelerinin sayısını tahmin etmelerini istemezler çünkü hastaların böyle bir bilgi sahibi olmaları gereksizdir. Fakat kişilik

özellikleri psikologları rutin olarak ve gerektiği gibi insanlara kendilerinin nasıl sosyal, yarışmacı, aşırı duyarlı olduklarını ve cevaplarını yorumlamalarını isterler. Psikologlar bunu yapabilir; çünkü sofistike düşünürler yüzyıllar boyunca toplum tarafından kullanılacak önemli sosyal yargıları gösteren kişilik özelliklerini belirlemişlerdir.

Rasyonellik önermesi Beş Faktör Teorisi'nin sadece halk psikolojisi olduğu anlamına gelmediğini belirtir. Beş Faktör Teorisi genotipik seviye ve onun işlevlerini hesaplama girişiminde de bulunur. İnsanlar birisinin kibirli veya alçak gönüllü olup olmadığını anlar; ancak, sezgisel olarak alçak gönüllülüğün kalıtsallığını, hayat boyu gelişimini veya evrimsel önemini bilemezler. Özellik psikolojisi bu yüzden gösteri sanatı gibidir; insanlar boyama teknikleri hakkında bir şey bilmeseler dahi karsılarındaki gördükleri yüz ve çiçeği tanırlar.

Tablo 3: Beş faktör Önergeleri (Kaynak: McCrae ve Costa (1996))

Beş Faktör Teori Önergeleri

1-Temel eğilimler

1a-Bireysellik; Bütün yetişkinler kendi kişilik özellikleri ile karakterize edilebilirler. Kişilik özellikleri düşünce, duygu ve hareket durumlarını etkiler.

1b-Orijin (temel); Kişilik özellikleri içsel temel eğilimlerdir.

1c-Gelişim; Özellikler çocukluk boyunca gelişir ve olgun formuna yetişkinlikte ulaşırlar; bundan sonra bilişsel olarak bozulmamış bireylerde sabit durağan kalırlar.

1d-Yapı; Özellikler hiyerarşik olarak dar olandan belli genişliğe ve genel yatkınlıklara doğru organize olurlar. Duygusal istikrarsızlık, Dışadönüklük, Deneyime açıklık, Uyumluluk ve sorumluluk bu hiyerarşinin en üst seviyesini oluşturur.

2-Karakteristik Uyumlar

2a.Uyum; Zaman içerisinde bireyler daha önceki uyumları ve kişilik özellikleri ile tutarlı olan düşünce, duygu ve davranışlarının gelişimi ile birlikte çevrelerine göre hareket ederler.

2b-Uyumsuz davranışlar; Herhangi bir zamanda uyumlar kültürel değerler veya kişisel amaçlara uygun olmayabilir.

2c-Esneklik; Karakteristik uyumlar biyolojik olgunlaşmaya bağlı olarak çevre ve

kısıtlamalar düşünülduğünde zaman içerisinde değişir.

3-Objektif biyografi

3a-Çoklu karar verme; Herhangi bir zamanda hareket ve tecrübe, duruma göre uyarılan karakteristik uyumların kompleks fonksiyonlardır.

3b-Hayat boyu; Bireyler kendi kişilik özellikleri ile tutarlı olan belirli aralıklarla zamanla hareketlere izin veren organizeli amaçlar, tarifeler, planlara sahiptirler.

4-Benlik kavramı

4a-Benlik seması; Bireyler kendilerini sorumluluk boyutuna ulaştırabilecek bilişsel duyuşsal görüşlerini korurlar.

4b-Seçici algı; Bilgi kişilik özellikleri ile tutarlı ve bireylere tutarlılık duygusu veren yollarla benlik kavramında seçici olarak sunulur.

5-Dış etkiler

5a-Etkileşim; Karakteristik adaptasyonları şekillendiren kişilik yatkınlıkları ve davranış akısını düzenleyen karakteristik uyumlarla sosyal ve fiziksel çevre etkileşim halindedir.

5b-Algı; Bireyler kendi kişilik özellikleri ile tutarlı olarak değişik yollarla çevreleriyle ilgilidirler.

5c-Karşılıklılık; Bireyler seçici bir şekilde cevap verecekleri şekilde çevrelerini etkilerler.

6-Dinamik süreçler

6a-Evrensel dinamikler; Bireyin uyum görevlerini yerine getirirken, duygular düşünceler ve davranışları ifade etmelerindeki işlevler evrensel biliş, duyuş mekanizmalarının bölümleri ile bir ölçüde düzenlenir.

6b-Farklı Dinamikler; Kişilik özellikleri içinde bazı dinamik süreçler bireylerin temel eğilimleri ile Değişik şekilde etkilenir.

Değişkenlik varsayımı insanların psikolojik olarak anlamlı yollarla birbirlerinden ayrılabilceğini ileri sürer. Ancak özellik teorilerinin dışında, insan doğasına yönelik bütün görüşler; felsefi ve psikolojik açılardan, insan doğasının gerçekten neye benzediği sorusuna tek bir cevap arar. İnsanlar temelde bencil veya özgeci midir? Yaratıcı veya geleneksel midir? Amaçlı veya tembel midir? Beş Faktör Teorisi ile bunların hepsine cevap bulunabilmektedir.

İleriye doğruluk varsayımı insan davranışlarının nedenlerinin insan içinde aranması gerektiğini ileri sürer. Varsayım insanların kendi kaderlerinin hakimleri olduğunu söyler. İnsanlar kendi hayatlarını kontrol edebilirler ve böylece farklılaşabilirler. Özellik teorisi bireyin davranışlarının temellerini aramaya değer olarak ileriye doğruluk varsayımını ele alır. İnsanlar ne kendilerinin hayat koşulları ve durumlarının pasif mağdurları ne de geçmiş yaşantılarından pekiştirilen programlanmış boş organizmalardır, kişilik insanların hayatlarını biçimlendirmede aktif olarak yakından ilgilidir.

Kişiliğin ileriye doğruluğunun bireyin ileride yapacakları ile eş olmadığını kabul etmek önemlidir; birisinin proaktif temel eğilimlerinin kişinin hedefleri ile aynı olması gerekmez. Örneğin diyetle bağlılıktaki düşüşün nedeninin, bireyin diyetle başarısız olduğundan gerçekleştiğini açıklaması gibi. Anksiyete depresyon belki kişinin kendi doğallığıdır. Hayatı boyunca olabilir. (Costa ve McCrae, 1999., Pervin, 1996)

Sekil(5) kişilik sisteminin işleyişinin nasıl olduğunu belirten 16 önermeyi varsayar (McCrae ve Costa, 1996). Deneysel olarak test edilebilir şekilde tasarlanan Bes Faktör Teorisi yeni tahminler meydana getirebilmesine rağmen esas olarak bildiğimiz şeyleri anlaşılabilir yapmak için dizayn edilmiştir (McCrae ve Costa, 1999).

Kişilik özellikleri kavramsal olarak sabit, belirli durumlarda belirli şekilde davranışı yönlendiren genel karakteristiklerdir. Temel noktalar sabitlik ve genellemedir. Sabitlik ve genelleme için özdenetim, kişilik yapısı ve suç, suç benzeri davranışlar arasında sağlam bir bağlantı kurulmalıdır (Gibbs ve ark. 1998).

Bu önermelerden Orijin, kesin olarak özelliklerin temel içsel eğilimler olduğunu söyler. Bu önerme baslıca genetik faktörlerin rol oynadığını ve çevresel faktörlerin etkilerinin az veya hiç bulunmadığını belirtir. Davranış genetiği çalışmalarından çıkan sonuçlara dayandırılarak yapılmıştır (McCrae ve Costa, 1999).

1b önermesi kültürün önemini ve kişiliğin yapılanmasında erken hayat tecrübelerinin önemini vurgulayan eski ve bilinen kişilik teorilerine açık bir alternatif sunmaktadır. Bugün klinikçiler dahi kişiliğin açıklanmasında standart çevresel teorilerin yetersiz olduğunu kabul etmeye başlamışlardır (Bowman, 1997;Akt. McCrae ve Costa, 1999).

1b ve 1d önermeleri yeni ikiz çalışmasından ilham almışlardır. Beş Faktör Teorisi'nin Beş Faktör üzerinde kalıtım etkisinin olduğu iddiası uzun zamandan beri duygusal istikrarsızlık ve dışadönüklük son zamanlarda diğer üç boyutla olan çalışmalarda da desteklenmektedir. Fakat "Beş Faktörün kalıtsal olmasına dayanan özelliklerin belirli yönleri midir?" veya "Karakteristik uyumlarla kalıtsal faktörlerin açıklanması için çevresel olarak biçimlenen formlar en iyi şekilde yorumlanır mı?" gibi sorulara verilecek cevap, insanların deneyime açık olmaya ve estetiğe, fikirlere, değerlere açık oldukları ve bireyin öğrenme tecrübelerinin sonucu sadece global eğilimleri miras olarak aldığıdır. Fakat (Bes Faktörün değişikliklerin hesaplanmasından) belirli yöndeki davranış genetiği analizindeki sonuçlar bütün durumlarda görülür, belirli değişiklikler anlamlı bir şekilde kalıtsaldır.

1c önermesi varsayıldığı zaman 30 yaşından sonra kişilik değişimi için kanıt azdı. Yeni analizler özellikle kültürler-arası analizler, duygusal istikrarsızlık, dışadönüklük ve açıklık boyutlarının kesitsel azaldığını, uyumluluğun arttığını ve sorumluluğun yetişkinlik boyunca çok anlamlı seviyede devam ettiğini önerir. Yetişkinlerin yaş değişiklikleri, kültürler arası çalışmalardan elde edilen benzer sonuçlar güçlü bir şekilde kişilik özelliklerinin seviyelerindeki değişimin içselliğinin bir parçası olduğu, içsel olgunlaşma sürecinin temel eğilimler kategorisine ait olduğu temel fikrini destekler. (Costa ve McCrae, 1999)

Costa ve McCrae'e (1999) göre hiyerarşinin en yüksek seviyesi olan Bes Faktör formunu ileri süren 1d önermesi makul ve savunulabilir niteliktedir.

Digman (1997) tarafından yapılan çalışmada Sorumluluk ve Uyumluluk sosyalleşme ile bağlantılandırılmıştır. Sorumluluk ve Uyumluluk sosyalleşme amaçlarını kolaylaştırdığından disipline edilen olumlu davranış olarak

adlandırılmıştır. Bu araştırmaya göre Sorumluluk ve Uyumluluk sosyalleşme ile aynı değere sahiptir. (Akt. Costa ve McCrae, 1999)

2a önermesi özelliklerin kişinin dünyaya uyum sağlamasını etkileyen yollardan olduğunu belirtir. Kruglanski ve Webster (1996) yaptıkları tamamlama ihtiyacı analizinde elde etme ve birisinin başlangıç kararlarını dondurmak eğiliminin negatif yönde deneyime açıklıkla ilişkili olduğunu belirtmişlerdir (Akt. Costa ve McCrae, 1999).

Bes Faktör Teorisi'ne göre bütün insanlar temel eğilimlere, karakteristik uyumlara ve benlik kavramına sahiptir; insanlar biyoloji ve topluma aynı yollarla bağlanır. Beş Faktör Teorisi kişiliğin isleyişini açıklamak için bir sistem belirler; ancak, sistemin neden var olduğunu açıklamaz. Değişik hipotezler önerilebilir. Örneğin, önerilen hipotezlerden biri Darwin'in 'Evrin Teorisi' ne dayandırılan kişilik sisteminin temel formları, hayvanlarda da görülebilir seklindedir. Beş Faktör Teorisi içindeki kişilik sistemi iki yönü içerir. Bunlar birçok dinamik sistemleri karakterize eder; ayırıcı temel özellikler korunur ve değişen çevreye uyum için mekanizmalar belirtilir. Yeniden yapılanma gerçekleştiremeyen veya çevrelerine uyum sağlayamayan türlerin soyları tükenir; zaman içerisinde dayanıklı olamayan ve durumsal etkileri asamayan kişilik özellikleri sözlük gruplarında veya psikolojik teorilerde tanımlanmamıştır.

Beş Faktör Teorisi'nin 1d önermesi FFM (Beş Faktör Modeli) dışında 3 veya daha fazla sayıda faktör model çeşitlerinde en iyi benimsenen önermedir. 1d FFM'yi açıklamayı önermez; sadece değerlendirir. Beş Faktör Teorisi "Neden Beş Faktör veya 6 faktör olup olmadığını açıklayamaz mı?" ve "Neden bu faktörler de diğerleri değil?" gibi sorulara cevap bu açıklamanın bilimsel anlam açısından gerekli olmadığı seklindedir. Işık hızı da teorinin temelidir; ama teori $c=300,000$ km/sn eşitliğinin nedenlerini açıklayacak bir ipucu vermez.

1d önermesi deneysel değerlendirilmeye açıktır. Özellik araştırmacıları başka faktör veya Duygusal istikrarsızlık, Açıklık, Dışadönüklük, Sorumluluk, Uyumluluk için kişilik boyutlarını karşılaştırılabilirler (Costa ve McCrae,1999; McCrae ve ark, 2000).

Kişilik sistemi olarak kabul edilen şekil (6)'da Bes Faktör Teorisi'nin dinamik işlemleri görülmektedir. Kişilik sisteminin temel parçaları dikdörtgen içinde temel eğilimler, karakteristik uyum, benlik kavramı olarak belirtilmiştir (aslında benlik kavramı karakteristik uyumun alt parçasıdır fakat kendi kutucuğunu hak eden yeterli ilgilerden bir tanesidir). Eliptik parçalar bitişik sistemlerle kişilik ara birimlerini sunan parçalar, biyolojik yönler, dış etkiler ve objektif biyografi olarak adlandırılır.

Boylamsal olarak kişilik gelişimini (temel eğilimler ve karakteristik uyum içerisinde) ve yaşam boyu gelişimi gösterir. Beş Faktörün her biri için gösterilen kişilik özelliği tablonun ilk sütununda tanımlanır. iç psikik ve kişilerarası uyumların zaman içerisinde kişilik özelliklerine yön veren etkiler ikinci sütunda gösterilir. 3. sütun bireyi karakterize eden davranış örneklerini gösterir (McCrae ve ark, 2000).

Beş Faktör Teorisi, gelişimi iki ayrı düzende önerir; Temel eğilimler iç olgunlaşmanın örüntülerini takip eder oysa karakteristik adaptasyonlar sosyal çevrenin teşvikleri ve fırsatlarına cevap verir. Psikologlar, eğitimciler ve aileler nispeten kişilik özelliklerinin uzun dönem gelişiminde ufak etkiye sahip olacaktır, fakat bunlar karakteristik uyumlar üzerinde etkili olabilir. Kişilik özellikleri değişmeseler dahi yönelebilirler. Örneğin çekingen ve hasta yatkınlığı olan çocuklar için “hangi alışkanlıklar, yetenekler, inanışlar ve sosyal kurumlar daha uygundur?” soruları insan gelişimini ile ilgili üretken nitelikte sorulardır (Costa ve McCrae, 1999).

McCrae ve Costa (1999) ‘temel eğilimler’ ve karakteristik uyumları ayırt eder. Karakteristik uyumlar tutumlar, roller, ilişkiler, araçlar zaman içerisinde gelişen çevresel istekler ve temel eğilimler arasındaki ilişkiyi yansıtır. McCrae ve Costa'ya göre temel eğilimler hayat boyunca sabit kalır; oysa karakteristik uyumlar çok sayıda değişim geçirebilir, Beş Faktör Teorisi biyolojik temel eğilimleri ve kültürel karakteristik adaptasyonları (benlik kavramının önemli bir alt kategorisini içerir) arasındaki farklılığı açığa çıkarır. Temel eğilimler yatkınlık (McAdam'ın 1. seviyedeki özellikleri içerir) ve potansiyelden oluşur, oysa karakteristik uyumlar (

McAdam'ın 2. seviyedeki yapıları) edinilen yetenekleri, alışkanlıkları, inanç, rol ve ilişkileri içerir.

Cloninger ve arkadaşları heyecan arama, zarardan sakınmayı temel eğilimler kategorisine yerleştirirken, alternatif yapısal görüşe göre kişiliğin huysal sistemi (şekil 6) temel eğilimlerin parçası olarak tutulur.

Beş Faktör Teorisi'ne göre özellikler direkt olarak gözlemlenemez; fakat davranış düzenlerinden ve geçerli özellik göstergeleri olarak bilinen deneyimlerden sonuç çıkarılmalıdır (Tellegen, 1988; Akt. McCrae ve ark, 2000). *Beş Faktör Teorisi'ne göre kişilik biyolojik temellidir.* Bazı boylamsal çalışmalar kişilik değişikliklerinin hayat boyunca yaşanan olaylarla ilgili olduğunu göstermektedir (Agronick ve Duncan, 1998; Akt. McCrae ve ark, 2000).

Costa ve Widiger (1994)'e göre Bes Faktör modeli ve NEO-PI, kişilik bozuklukları ile ilgilidir. Bazı klinikçiler kişilik bozukluklarının psikopatolojiden ayrı olduğu, normal kişilik özellikleriyle ilgili olmadığı görüşündedirler. Kontrolsüz kişilik sorumlulukla, antisosyal kişilik düşük uyumlulukla ilgilidir. Boyutlar üzerine yapılacak çalışmalar teşhis esnasında çok önemli olabilir (Akt. John ve Srivastava, 1999).

Beş Faktör Teorisi özellikle kişilik özelliklerinin içsel yatkınlıklar niteliğini taşıdığını çevre tarafından çok etkilenmediğini ileri sürer. Beş Faktör Teorisi kişilik sisteminin çevresel parçaları hakkında nispeten bir şeyler söyler. Biyolojik temel, gen ve beyin yapılarını içerir. Fakat tüm mekanizmalar –gelişimsel nöroanatomik veya psikofizyolojik olarak- henüz açıkça belirtilmemiştir. Benzer olarak Beş Faktör Teorisi dış etkileri veya objektif biyografinin yönlerini ayrıntılandırmaz. Birçok kişilik teorisinde olduğu gibi Beş Faktör Teorisi 'durum' ve 'davranış'ın açıklığını tahmin eder.

Beş Faktör Teorisi temel eğilimler ve karakteristik uyum arasındaki farklılığa odaklanır. Beş Faktör Teorisi kişilik özelliklerini yalnızca temel eğilimler kategorisinde kabul eder. Beş Faktör Teorisi'nde özellikler davranış örüntüleri değildir aynı zamanda davranış örüntülerine önderlik eden arzular, yetenekler,

planlar da değildirler. Özelliklere doğrudan ne topluluk gözlemiyle ne de iç gözlemle ulaşılabilir. Bunun yerine özellikler sadece davranış ve tecrübelerin sonuçlarıyla ulaşılabilen psikolojik öğelerdir. Kişilik özelliklerinin raporları, gözlemci değerlendirmeleri sonuçları üzerine kurulmuştur. Karakteristik uyum-alışkanlıklar, tutumlar, yetenekler, roller, ilişkiler-her biri temel eğilimler ve dış etkilerden etkilenir. Bunlar karakteristiktir çünkü bireyin psikolojik temeline dayanmaktadırlar; bunlar uyumlardır çünkü bireyin değişen çevreye uyum sağlamasını kolaylaştırmaktadırlar. Karakteristik uyumlar ve onların konfigürasyonları kaçınılmaz şekilde kültürler, aileler tarafından etkilenir ve hayat boyunca değişim gösterir. Fakat kişilik özellikleri değişmez; bütün kültürlerdeki çalışmalarda benzer Beş Faktörler bulunmuştur (McCrae ve Costa, 1997); özellikler genellikle yetiksinin hayat boyunca aynı sabit olarak kalır (McCrae ve Costa, 1990; Akt. Costa, Jr.,McCrae 1999).

Kişilik özelliklerinin genelliği için tekrarlanan deneyler çevrenin doğrudan etkilerinden yalıtılırsa anlam ifade eder. İnsan doğası proaktiftir çünkü kişilik özellikleri iç temel eğilimlerdir (McCrae ve ark, 2000).

Sekil (6)'da çoğul işlemler kullanılmıştır çünkü işlemler farklı yollar gerektirir. Örneğin objektif biyografiden benlik kavramına giden ok kim olduğumuzu, ne yaptığımızı gözlemleyerek öğreneceğimizi ima eder. Fakat davranışlarımızı yorumlarken sosyal zıtlıklar, seçici dikkat, savunmacı inkâr, örtük öğrenme veya bilişsel-duyuşsal işlemlerde yorumlamak gerekebilir.

Beş Faktör Teorisi dinamik birçok işlemleri kabul eder ve kişilik sisteminin genel fonksiyonlarını gösteren işlemlerin kategorilerini belirtir; ancak, ayrıntıları belirtmez.

Beş Faktör Teorisi önermeleri düzenli şekilde bütün Beş Faktörleri ele alır ve böylece genel önermeleri yapar. Her bir faktörü ayrıca ele alacak daha fazla belirli alt teoriler yapılandırılabilir. Birey faktörlerinin kavramsal analizleri birkaç maddede önerilebilir. 1: Faktör için temel eğilimleri açıklama ve özelliklerin yönlerini açıklama 2: Genlerden beyin yapılarını, belirli biyolojik esasları ve fonksiyonları tanımlama 3: Faktörler tarafından ayrı olarak etkilenen savunmalar (defenses),

bilişsel stiller (cogniyive styles) veya planlama (planning) gibi dinamik işlemleri tanımlama 4: Faktörle ilgili karakteristik uyumları-İlgiler, roller, yetenekler, benlik imajı, psikiyatrik semptomlar- düzenlemek ve nasıl genel temel eğilimleri gösterdiklerini açıklamak 5: Faktörün hayat boyu gelişimini, hayat boyunca objektif görünüşünü(reflection) ve sübjektif görünüşünü hesaplamak. Farklı bölümleri farklı psikologlar incelemişlerdir. Faktör analizleri özelliklerin yönleri ve sonuçlanan faktörleri yorumlama ile ilgilenmişlerdir. Psikobiyologlar biyoloji mekanizmaların nedenlerini tanımlamaya çalışmışlardır. Klinikçiler en çok yenilenebilen problemlerle karakteristik uyumlarla ilgilenmişlerdir.

Her ülkedeki boyut tanımlamaları farklılık gösterebilir. Örneğin sorumluluğun İran'da ve İtalya'da nasıl ifade edildiği farklıdır. Kişilik faktörlerini öneren etnografik metodların kültürel olarak tanımlanma ihtiyacı ortaya çıkar ve karşılaştırmalı kültürler arası çalımsalar kişilik ve kültür arasındaki bağlamı aydınlatılabilir (McCrae ve Costa, 1999).

1.1.7. Beş Faktör Teorisi ve Birey

Bütün insanların bazı hususlarda diğer insanlara benzemediği şüphesiz doğrudur. Beş Faktör Teorisi'nin (birçok kişilik teorisi gibi) insanların bu yönü hakkında söyleyecek bir şeyi yoktur. Bilimsel bakış açısıyla bu hatalı bir değişkendir. Empatik olarak bu kişiliğin bireyi anlamada ilgisiz olduğu anlamına gelmez. Kişilik profilleri hayatı anlamada insanın ne yapacağını tahmin etmekten daha fazla kullanışlıdır. Bu Beş Faktör Teorisi'nin kısıtlılığı değildir: bu karmaşık ve kaotik sistemin içsel görünüşüdür. Bu konuda 3a önermesi –çoklu karar- nadiren karakteristik uyumlar ve davranışlar arasında birebir uygunluğun olduğunu ileri sürer. Birey davranışlarını yorumlama kişilik profili iyi bilindiğinde bile az çok spekülasyon bir bilimdir (Costa ve McCrae, 1999).

Kişilik ölçümlerinin tahmin ediciliği ve kişilik ölçümlerinin davranışları tahmin etmede kullanışlı olduğu farklı ortamlarda kanıtlanabilmiştir. Genişlik ve ayrıntı kişilik ölçümlerini tahmin etmede kullanılan iki kavramdır. Genişlik, kişilik kavramını veya iliksilerin ölçülmesinin genişliğini belirtir. Geniş olan ilişkiler (bandwidth) büyük olguyu ölçerken, ayrıntı (fidelity) olgunun kısıtlı bir alanını ölçer.

Ayrıntı fenomeninin ilgilenilen kısmının hassaslığını belirtir. Genişlik ve ayrıntı arasındaki farkın önemi;

1. Kişilik ölçümlerinin tahmin edilebilirliği genişlik ve ayrıntının karşılaştırmasını içermek zorundadır. Bir kişilik anketi geniş seviyedeki tahminler için kısıtlı fayda verebilirken başka bir anket kısıtlı seviyedeki tahminler için büyük fayda verebilir.
2. Kişilik yapıları birçok kuram ile ilgilidir. Kişilik özellikleri kuramcılar ile sosyal biliş kuramcılarının durumlarda davranış tutarlılığı çalışmalarına bakarsak kişilik özellikleri kuramcılar sabitliğe önem verirken birey işlevlerinin durumlardaki karakteristiklerini belirtirler, öte yandan sosyal bilişçiler birey işlevlerinin tasvirlerinden çok durumsal ve bağlamsal değişkenlere hassasiyet göstermişlerdir. Yani birisi genişliğe önem verirken diğeri ayrıntıya önem vermektedir. İdeal olanı genişliğin büyük, ayrıntının fazla olduğu kavramlar ve ölçümlerdir.

Bu bakış açısıyla bakıldığında tahmin edilebilecek davranışların genişliği (Bandwith) belirtilirken tahmin ettiğimiz davranışın hangi bağlamda (Fidelity) sınırlılıkta olduğunu belirtmekte gerekir. Genel olan test anlayışıyla özel'e indirgenmeyeceği gibi özellik kavramı ile ilgili testlerle geniş fakat az ayrıntılı tahminler yapılabilir. Günümüzde davranış tahmininin bilinmeyen, görülmeyen birçok karmaşık etkiyle özellikle karmaşık durumlarda daha da zorlaştığını belirtmek gereklidir (Pervin, 1996).

Yapısal modelin gereklerinden bir tanesi bu modelin insanların hayatındaki önemli sonuçları tahmin etmesindeki başarısıdır. Bazı araştırmacılar FFM'nin bireylerin tecrübelerini yorumladığından dolayı tam olarak kişiliği temsil etmediğini önermiştir. Ozer (1996) özelliklerin kendiliğinden değil başkalarınca görünen kişilik olduğunu iddia etmiştir (Akt. Pervin, 1996).

Özel düşüncelere duygulara ve isteklerine ulasan davranışlarının geçmişi hakkında geniş bir bilgiye sahip olan bireyler kendi kişilik özellikleri üzerinde dış gözlemcilerin yaptıklarından daha farklı perspektiflere sahiptirler. Yine de diğerleri ile paylaştıkları şey kendilerinin kişilik özellikleri ne olduğu ve özelliklerin dillerdeki ifade gereksinimidir. Kendimizin kişilik özellikleri profilini direkt olarak sezemeyiz. Biz sadece hareket ve tecrübelerimizin başkaları tarafından yorumlanmasını tahmin

edebiliriz (kişilikteki durağanlığın artması için olası sebep 20 yaşından 30 yaşına kadar kişisel beyanların değerlendirilmesi ile zaman içerisinde kendimiz hakkında öğrenmeye devam etmemizdir).

Aslında özelliklerin sonuçlandırılması gerekmez ancak özellikler ve yabancı görünüşler anlamlandırılabilir. Ben kimim sorusuna yetişkinlerden 20 tane cevap vermeleri istendiğinde tepkilerin $\frac{1}{4}$ kısmı kişilik özellikleri olmuştur. Diğerleri özellik ve rol, karakteristik birleşimidir. (anneyi sevme) Çocuklar kendilerini tasvir etmek için özellik terimlerini kullansalar dahi özelliklerin içten gelen benlik kavramının önemli parçalarını oluşturduğu belirtilmiştir. (McCrae ve Costa, 1999).

Ölçekler içinde kullanılan sorular Beş Faktör modeli çatısı altında anlamlı bir gruptandırmaya tabi tutulabilir. McCrae ve Costa (1991) dışadönüklüğün pozitif iyilik hali (well-being) ve genel olumlu duyuru ile bağlantılı olduğunu bulmuşlardır; oysa duygusal istikrarsızlık negatif duyuru (affect) ve düşük iyilik hali ile ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Aynı zamanda araştırmacılar uyumluluk, sorumluluk ve genel iyilik hali arasında pozitif bağlantı olduğunu bulmuşlardır. İyilik halinde bu faktörlerin önemini vurgulamışlardır (Akt. Krahe, 1992).

Little (1989) NEO-PI ölçeğini kullanarak yaptığı kişisel araştırma analizinde dışadönüklük faktörünün önemli derecede stres ve insanlarla ilişkide zorluk çekmeyle ilişkili olduğunu bulmuştur. Kişilik yapısının kontrol boyutları ile sorumluluk boyutlarıyla zevk ve haz arasında anlamlı derecede bir ilişkinin varlığı görülmüştür (Akt. Krahe, 1992).

Goldberg (1990) 5. faktörü zihin ve hayal etme olarak yorumlar, böylece fikirlere ve fantezilere açıklık diğer dört boyuttan daha fazla vurgulanır.

Kullanılan anketler BFI, TDA (Kişilik Sıfatları Ölçeği) ve NEO-FFI boyunca dışadönüklük, sorumluluk, duygusal istikrarsızlık daha güvenilir, bunun yanında uyumluluk ve açıklık daha az güvenilirlik eğilimli ölçülmüştür. NEO-FFI'nın düşük güvenilirlikle ölçülen açıklık ölçeği farklı örneklerde tekrarlanmıştır.

Bütün Beş Faktörler boyunca birlesen geçerlilik korelasyonlarının ortalaması ölçekler arasında .75'dir. Fakat dışadönüklük ve açıklığı diğer iki enstrümanda farklı tanımlamaktadır (.93), (.83).

Ayırt edici (Discriminant) korelasyon ise TDA. 21 NEO-FFI .17 ve BFI .20 olarak düşüktür. Hiçbir ayırt edici korelasyon .40 a ulaşmamaktadır ve en büyük korelasyon TDA. 39 NEO-FFI .38 ve BFI .33. enstrümanlar boyunca sadece 10 ayırt edici korelasyonun 4 ü .20 ye ulaşmaktadır. Uyumluluk ve sorumluluk arasında ortalama .28 korelasyon, uyumluluk ve duygusal istikrarsızlıkta .28, dışadönüklük ve duygusal istikrarsızlıkta .27, dışadönüklük ve sorumluluk arasında .24 korelasyon vardır. Böylece Eysenck (1992)'in uyumluluk ve sorumluluğun Eysenck'in 'iyi karakter' denebilecek psikotizm'e zıt olan 'birincil' özelliklerle anlamlı şekilde ilişkili olduğu iddiasına ufak bir dayanak sağlar. Buluşlarla büyük 5 birlesen ayırt edici geçerlikle ölçülebilen bağımsız boyutlar olduğunu gösterir (Akt. John ve Srivastava, 1999).

Kişilik boyutlarının geniş sınıflandırması, FFM'deki görüş birliği kavramsal olarak kişilik bozukluklarının anlaşılmasını kolaylaştırabilir. Kişilik özellikleri psikologları bireylerin farklı olduğunu bildiğinden temel kişilik yatkınlıklar içindeki normal değişiklikler ile psikopatoloji ilişkilendirilebilir (Costa ve Widiger, 1994; Akt. John ve Srivastava, 1999).

Caspi ve arkadaşları (1990) çocuklukta kişilik özellikleri (çekingenlik, hastalık yatkınlığı) evlenmeyi erteleme ve hareket kabiliyetinin aşağıya çekilmesi gibi önemli yaşam sonuçlarını etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca Caspi (1989) çocukluk hareketleri ile yetişkin olayları arasındaki kesin ilişkiyi tanımlamıştır. Caspi (1988) yaptığı çalışmada çocuklukta çekingen olan erkeğin yetişkin hayatında da yeni sosyal ortamlara (evlilikbabalık) girmekte isteksiz olduğunu, bayanın toplumdaki kadın rolüne rahatça geçtiğini belirtmiştir. Caspi (1989) hayattaki olayların çocuklukta gözlenen durumlarla önemli şekilde ilişkili olduğunu savunur (Akt. Krahe, 1992). Caspi ve arkadaşlarına (1994) göre 'suç eğilimi' kişiliğin zayıf dürtü kontrol ve saldırganlık tecrübesi ve diğer acı veren duygularını gösterir.

Pervin (1996)'e göre davranışlarımızı tahmin etmenin en iyi yolu geçmişteki davranışlarımızı gözden geçirmektir.

Kişilik özellikleri sabit olmasına rağmen insanların davranış, düşünce, terapi programları sonucunda duygu örüntüleri değişebilir. Beş Faktör ve önemli hayat sonuçları arasındaki bağlantılar insanların kişisel gelişim ve değişimi için hedeflenen davranış alanını işaret eder. Örneğin düşük uyumluluk ve düşük sorumluluk genç suçluluğunu tahmin etmemizi sağlar, psikopatoloji terimleri içinde Duygusal istikrarsızlık ve düşük sorumluluk bozuklukları içselleştirmeyi tahmin eder, Sorumluluk ve Açıklık okul performansını tahmin etmemizi sağlar. Bu buluşlar Beş Faktörün daha sonra ortaya çıkabilecek uyumsuzlukları, riskleri öneren göstergeler olarak kullanılabilceğini belirtmektedir. Mount, Borrick ve Stewart'ın (1998) yaptığı is performansı çalışmasında Beş Faktörün is ortamında önemli sonuçlarla ilişkili olduğu bulunmuştur. Sorumluluk is performansının göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Uyumluluk ve Duygusal istikrarsızlık işçilerin grup içerisindeki çalışma performanslarını tahmin ederken Dışadönüklük satış ve yönetim pozisyonlarındaki başarıyı tahmin etmiştir.

Beş Faktör sınıflandırmasının kullanılabilirliği kişilik ve yetişkin psikopatolojisi arasındaki ilişkinin araştırılmasına neden olmuştur. Wiggins ve Pincus (1989)'un Costa ve Widiger (1994) tarafından yeniden gözden geçirilen çalışmada kişilik özellikleri ile fiziksel sağlık arasında ilişkinin bulunduğunu bildirmişlerdir. Ortaya konan bulgularda sorumluluk boyutunda yüksek sonuç alanların düzenli ve iyi durumlarla yapılandırılan yaşamlarında iyi sağlık sonuçlarına sahip oldukları, uyumluluk boyutunda düşük duygusal istikrarsızlık boyutunda yüksek bireylerin risk altında oldukları belirtilmiştir. Bütün Beş Faktör boyutları geniş bir ranjda hayat sonuçlarını etkileyebilir. Bu sonuçlar liderlik (dışadönüklük) diğer insanlara yardım (uyumluluk) Okul mezuniyeti (sorumluluk) Depresyona yatkınlık (Duygusal istikrarsızlık) yaratıcı performans (Deneyime Açıklık) vb.dir(Akt. Krahe, 1992).

Sonuç olarak FFM kişilik bozukluklarında farklılaşmayı ve kavramsallaştırmanın kullanışlı yolu olduğu önerilebilir. Her bir faktör bir veya daha

fazla kişilik bozukluklarında önemlidir ve her teşhis bir veya daha fazla Beş Faktörle anlamlı düzeyde ilişkilidir.

2. SPORA KATILIMLA İLGİLİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Spor Kavramı

Spor çok yönlü bir kavram olduğundan, sporun tanımı konusunda değişik yazarlar farklı tanım ve görüşler ortaya koymuşlardır. Bunun nedeni; sporun kapsamı, branşları, hedefleri, içerikleri ve yapılaş biçimlerinin farklı şekillerde algılanmasından kaynaklanmaktadır.

2.2. Sporun Tanımı

Spor, tek basına ve toplu olarak yapılan, kendine özgü kuralları olan, genelde yarışmaya dayanan bedensel ve zihinsel yeteneklerin gelişimini sağlayan, eğitici ve eğlendirici uğraşlardır (Morpa, Cilt 4: 249).

Spor, yapan (sporcu) açısından kazanmaya dönük teknik ve fiziki bir çaba; izleyen açısından yarışmaya dayalı estetik bir süreç; toplum genelince oluşturulan bütün içinde de, yerine göre o toplumun çelişki ve özelliklerini olduğu gibi yansıtan bir ayna, yerine göre onu yönlendirebilen etkili bir araç, son tahlilde, önemli bir toplumsal kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (Fişek, 1998: 34).

Spor, insanın doğayla savaşırken kazandığı ana becerileri ve geliştirdiği araçlı araçsız savaşım yöntemlerini, bos zamanındaki artışa paralel olarak tek ya da topluca barışçı biçimde ve benzetim yoluyla, oyun, oyalanma ve isten uzaklaşma için kullanılmasına dayalı olarak, estetik, teknik, fizik, yarışmacı ve toplumsal bir süreçtir (Fişek, 1998:35).

Spor, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın temel unsuru olan insanın beden ve ruh sağlığını geliştirmek, kişiliğin oluşumunu, karakter özelliklerinin gelişimini sağlamak, bilgi, beceri ve yetenek kazandırarak çevreye uyumu kolaylaştırmak, kişiler, toplumlar ve uluslararası dayanışma, kaynaşma, barışı

sağlamak, kişinin mücadele gücünü arttırmak yanında belirli kurallara göre, rekabet ölçüleri içerisinde mücadele etme, heyecan duyma, yarışma ve yarışmada üstün gelme amacıyla yapılan faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu özelliklerinden dolayı çağımızda spor çok yönlü, çok faydalı, çok amaçlı ve çok çeşitli boyutlar kazanmış ve evrenselleşmiştir (Yıldıran ve diğ., 1993:56).

Spor, bireyin beden ve ruh sağlığının geliştirilmesi, belli kurallara göre rekabet ölçüleri içinde mücadele etme, heyecan duyma, yarışma, üstün gelme ve gerçek anlamda başarı gücünün artırılması kişisel açıdan en yüksek noktaya çıkarılması yolunda gösterilen yoğun çabalar (Arıcı,1999: 13).

Spor, bireyin organik, psikolojik sağlığını geliştiren, sosyal davranışlarını düzenleyen, zihinsel ve motorik belirli bir düzeye getiren biyolojik, pedagojik ve sosyal bir olgudur (Orkunoğlu,1985:5).

Erkal'a göre spor, "Ferdin tabii çevresini beşeri çevre haline çevirirken elde ettiği kabiliyetleri geliştiren, belirli kurallar altında araçlı ve araçsız, ferdi veya toplu olarak, boş zaman faaliyeti kapsamında veya tam zamanını alacak şekilde meslekleştirerek, yaptığı sosyalleştirici, toplumla bütünleştirici, ruh ve fiziki geliştiren, rekabetçi, dayanışmacı ve kültürel bir olgudur" (Erkal,1982:119).

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere literatürde sporun çok farklı tanımları yer almaktadır. Çünkü günlük yaşamda insanların spora yükledikleri anlamlar çok farklılaşmaktadır. Akıncı'nın (2007) aktardığına göre, spor,"Sağlıklı bir kuşağın gelişmesinde ana eğitim aracıdır. Kişinin refahı, bir bakıma beden ve ruh sağlığının tam ve devamlı olmasına bağlıdır. İnsanların yaşamlarını sağlıklı olarak sürdürmeleri, fiziki ruhi gelişimlerini sağlamalarında sporun yeri önemlidir. Ayrıca, kişilerin gerek toplumunda, gerekse diğer toplumlarla olan ilişkilerinin dostluk içinde devam ettirebilmelerinde spor uygun bir araçtır.

Spor, hem yarışma, zevk, sağlık, estetik, eğlence, oyun, reklam, propaganda, meslek, bilim, boş zamanları değerlendirme aracı, hem de kişi ve toplumlararası ilişkileri düzenleyen bir olgudur. Spor, bedene ve ruha hitap eden bir sosyal davranıştır.

Spor, ciddiye alınan, kurallaştırılmış ve takviye edilebilir bir oyundur. Spor bir dizi kurallar, performans ve kalite standartlarından oluşan bir demettir. Spor, belirli sosyal şartlar altında bedensel hareket demektir (Voigt, 1998:118–126).

Spor, gerek yarışma bazında, gerek rekreasyon bazında, gerek sağlık bazında, gerek izleyici bazında dünya kültürünün bir parçasıdır. Spor bugün iletişim araçlarının yaygınlaşmasının da etkisiyle birçok kişi tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak ilgi görmektedir. Spor, büyük bir toplumsal dinamiktir. Çünkü spor giderek daha çok kişi tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak ilgi görmeye başlamış, daha organize hale gelmiş ve uluslar arası saygınlık, prestij gösterisi konumu alarak uluslararası sevince ya da yasa sürüklemeye başlamıştır. Spor günümüzde insanın toplumsal yaşamına derinlemesine girmiş bir olgudur (www.sporbilim.com).

Spor toplumsal yaşamın, toplumsal kültürün organik üyelerindedir. Zaman içinde kültürdeki sonuç olarak toplumdaki değişiklikler spor kavramına yüklenen anlam ya da işlevi değiştirmektedir. İnsan doğayı isleyerek bir ölçüde olsa kendi buyruğu altına almıştır. Spor da insan vücudunu işlemekle geliştirmiştir (Güven, 1992: 57).

Fişek, sporu şöyle tanımlamaktadır: Spor yapan açısından kazanmaya dönük, teknik ve fiziki bir çaba, izleyen açısından yarışmaya dayalı estetik bir süreç, toplum genelince oluşturulan bunun içinde yerine göre o toplumun çelişki ve özelliklerini olduğu gibi yansıtan bir ayna, yerine göre onu yönlendirebilen etkili bir amaçtır (Öztürk, 1998: 71).

Ayrıca kişiler spor yoluyla bir takıma veya bir gruba dâhil olarak yalnızlık duygusundan kurtulur. Bir spor takımını destekleyerek o takımın başarı veya başarısızlıklarıyla bütünleşir ve takımın başarısını kendine yansıtır. Yalnızken coşkunluk göstermezken, grup halindeyken gösterilir. Bunun için psikiyatrisiler spor alanlarına bir tür hastane olarak bakmaktadırlar.

Sistemler üzerinde yarattığı etkiler açısından sporun nitelikleri;

- a) Hareket Sistemlerinde; birim, hareket, esneklik
- b) Sinir Sisteminde; çabukluk, çeviklik, refleks, denge, sürat
- c) Kalp Dolaşım Sistemlerinde; devamlılık
- d) Zihin Sisteminde; karar verme ve reaksiyon
- e) Morfolojide; estetik ve fiziki mükemmellik
- f) Endokrin Sistemde; iç salgı bezlerinin dengesi ve çalışması (Ataman, 1974: 24).

2.3. Sportif Faaliyetlere Katılım

Ders dışı sportif etkinlikler, haftalık öğretim programı içinde yer alan derslerin öğretimi dışında kalan zaman içinde, öğrencilerin, sportif etkinlikler yoluyla eğitimlerini devam ettirmesidir (Gündüz, 1997: 65).

Türkiye'de okullardaki ders dışı faaliyetler, özellikle ve ağırlıklı olarak spor üzerine yoğunlaşmıştır. Beden eğitimi ve spor faaliyetleri, kişilerin bedeni, ruhi ve zihni yönlerden sağlıklı gelişmelerini sağlayan, bu alanda kazandıkları bilgi, beceri ve iyi alışkanlıklar yoluyla, dürüst, centilmen ve güzel ahlaklı olmalarında büyük rol oynayan faaliyetlerdir (Karaküçük,1995: 16).

Dünyadaki bütün gelişmiş ülkelerin beden eğitimi ve spor yaklaşımları, eğitimin bütünlüğü içersinde sağlıklı bir toplum yetiştirmektir. Toplumumuzun birçoğunun örgün ve yaygın eğitim programlarından geçtiği ülkemizdeki her tür ve derecedeki okullarda eğitim gören yaklaşık 14 milyon öğrencinin, beden eğitimi, spor, izcilik vb. gibi faaliyetler yoluyla bedenlen, ruhen, fikren, sağlıklı, üretken, nitelikli bir toplum için eğitilmeleri, bugünkü eğitim anlayışının vazgeçilmez ilkelerinden biri olmaktadır. Özellikle en hareketli dönemi yasayan ve sonsuz enerji ile dolu olan gençlerin, enerjilerini boşaltacak, streslerini giderecek etkinliklerin basında ders içi ve ders dışında uğraşabilecekleri en belirgin alan olarak spor görülmektedir (Kirazlıoğlu, 1992: 26-29).

Ders içi ve ders dışı sportif etkinlikler özellikle çocuk ve gençler için büyük önem taşır. Ruhsal açıdan da boşa akıp giden zaman çocuklara, gençlere ve

dolayısıyla topluma zarar verir. Ders dışında kalan zaman iyi değerlendirilmediğinde sıkıntı yaratır (Taşmektepligil,1997: 39-46).

Yıldız ve genç seviyesinde spora yeni başlayanlar ile yaşları ilerlemiş olanların bilimsel verilere uygun bir antrenman süreci izlenmediğinde, istenilen gelişmenin olmayacağı hepimizce bilinmektedir. Buradan hareketle, ilköğretimden başlayıp yüksek öğretimde devam edecek biçimde bu çalışmaların birer spor bilimcisi olarak beden eğitimi öğretmenleri tarafından ders dışında sürdürülmesi, ülke sporunun gelişmesi açısından beden eğitimi öğretmenlerinin önemini de ortaya koymaktadır (Pehlivan, 1989: 15). Kitlelere sporu yaymak için kullanabileceğimiz tek alan okullarımızdır. Bugün amatör spor camiasının % 80'ini eğitim kurumları oluşturmaktadır (Ayakyay,1992: 30). Öğretim kurumlarımız, okullarda beden eğitimi, spor faaliyetlerini eğitim ve öğretimin etkin bir aracı olarak yaygınlaştırırken, ülkemizin dünya genelinde spor yarışmalarında başarılı olması için de önemli bir kaynağı oluşturacaktır. Sporda dev atılım yapan ülkeler ile aramızdaki farkı kapatmak için, konuya bilinçli ve sistemli yaklaşmak gerekmektedir. Nitekim Kanada ve Almanya gibi sporda başarı sağlamış ülkeler, spor sistemlerini, herkese spor yaptırmak felsefesiyle okul sporları üstüne kurmuş ve okul sporlarında elit sporcuları yetiştirerek, bugünkü başarıyı elde etmişlerdir (Açıkada, Ergen, 1987: 18-19).

Sporcu piramidinin tabanı da tamamen okullarımız bünyesi içersindedir. Temel spor bilgilerinin verilmesi, üstün yetenekli sporcuların tespit edilmesi bu kurumlarımızda gerçekleşecektir. Bu da okullarımızda uygun bir spor ortamının oluşturulmasıyla mümkün olacaktır. Burada asıl amaç, “elit sporcu yetiştirmek” değil, “elit sporcu için geniş tabanlar oluşturmak; sağlıklı bir toplumun sağlıklı, mutlu, yapıcı, yaratıcı çalışkan bireylerini yetiştirmek için atılımı yüksek düzeyde tutmak” olmalıdır (Kirazlıoğlu, 1992: 26-29).

2.4. Sportif Faaliyetlere Katılımı Etkileyen Faktörler

Okullardaki ders dışı sportif faaliyetlerin oluşturulmasına ve uygulamalarına engel teşkil eden bazı faktörler vardır. Bunlar sırasıyla inceleyelim:

2.4.1. Öğretmenlerin Bilgi Düzeyleri

Öğretmenlerin, yeterli bilgiye sahip olmamaları, görevlerini benimsememeleri ve ders yüklerinin fazla olması öğrencilerin bu etkinliklere katılımını etkileyen faktörler arasındadır. Öğretmenler, öğrencilerin boş zamanlarını, nasıl değerlendirebileceklerini, bunun kendileri ve toplum için ne gibi yararlar sağlayabileceği hususlarını anlatmalıdırlar. Öğretmenlerin bunları uygulamaya sokamamalarındaki nedenlerden biri yeterli eğitim almamış olmalarıdır. Bu sorunun ortadan kalkması için öncelikle öğretmenlere hizmet öncesi eğitim verilmelidir. Bu eğitimde boş zamanların birey ve toplum açısından önemi, yararları, bilgi ve uygulamalarına yer verilmelidir (Tatlıldil,1993: 140-141).

2.4.2. Okulun İlgisi ve Kapasitesi

Okulun fiziki kapasitesinin yetersiz olması veya ders dışı etkinliklere uygun olmaması, ders dışı etkinliklerin çeşidinin öğrencilerin görüşlerine sunulmadan belirlenmesi, yapılacak çalışmanın verimini etkilemektedir. Okulun olanaklarının göz önüne alınması gerekir. Okul tarafından öğrencilerin boş zamanlarının iyi bilinmesi gerekir. Gerekirse, öğrencilere haftalık ders programlarında yapılacak düzenlemelerle, ders dışı etkinlikler için boş zamanlar bırakılmalıdır. Okullarda ders dışı etkinlikler; daha çok okul sınırları ve olanakları içerisinde hapsedilmektedir. Oysaki okullar, toplumla iç içedir. Okullar çevrenin ilgisini ve desteğini etkinlikler için kullanma yollarını araştırmalıdırlar. Çevredeki spor salonlarını, tesislerinin ne düzeyde olduğunu belirleyerek bunları değerlendirmeye çalışmalıdır (Tatlıldil,1993: 140-141).

2.4.3. Cinsiyet ve Yerleşim

Kızların sportif faaliyetlere daha az katılmalarının en önemli nedeni, içinde yaşadığımız toplumda kadının konumu ve rolünü belirleyen kültür değerleridir. Gerek aile içi, gerekse okullaşma sistemi içinde önemli bir faktör olmaktadır. Erkekler kızlara oranla daha çok etkinliklere katılmaktadır. Ailenin yerleşim birimlerine göre bu etkinliklere katılım incelendiğinde, bucak-köy doğumlu kız öğrencilerin hiçbirinin katılmadıklarını görmek mümkündür. Bunlar arasında 1 veya

2 kişinin haftada 1 kez sporla uğraştığını görebiliriz. Erkekler ise bu etkinliklere katılma alışkanlığı, kent kökenliler arasında daha yaygınken, kırsal kökenli ve ailesi bucak-köyde oturan erkek öğrencilerin etkinliklere pek fazla katılmadıkları görülmektedirler (Tatlídil,1993:140-141).

2.4.4. Ailenin Kültürel Yapısı ve Ekonomik Düzeyi

Ailenin bu faaliyetleri hoş görmeyecek bir yapıda olması öğrencilerin bu etkinliklere katılımını engellemektedir. Ayrıca maddi durumu düşük olan ailelerde çocuklarına yeterli olanak sağlayamazlar. Öğrencinin ailesi tarafından yönlendirilmesi gerekir. Veliler çocuklarına verilen bu etkinliklerle ilgili araştırmalar yapıp, ders dışı sportif faaliyetlerin her aşamasında çocuklarını izleyebilme imkânına sahip olmalıdırlar. Velilere kol yönetimlerinde ve organizasyonlarda da görev verilmelidir. Bu, velinin bilinçlenmesini, ilgi ve desteğinin okula yönelmesini sağlayacaktır (Karaküçük,1995: 16).

Spor yaşantısı olmamış aile zaman içerisinde çocuklarından bu etkinliklerde başarılı olamayacağını beklentisi içine girerler ve onları bu doğrultuda umutsuzca cesaretlendirirler. Veya tam tersi, sporcu bir aileden olan çocuklar, kendisini kanıtlamak istercesine bir davranış içine girebilirler (Tatlídil,1993:140-141). Çocuklar davranışlarını geliştirirken, ailelerinden etkilenirler ve çevresel faktörlerin etkisinde kalırlar. Bu yüzden ailelerin çocuklarına uygun olan sporları belirlemede ve özellikle kazanma ve kaybetme hakkındaki uygun yorumları yapmada çocuklarına yardımcı olmaları önemlidir (Tatlídil,1993:140-141).

2.5. Sporun Kısa Tarihçesi

Kelime olarak spor; Latince dağıtmak, birbirinden ayırmak anlamına gelen Disportare veya Deportare kelimelerinden doğmuştur. 17.y.y.'dan sonra çok kullanılması sonrası ilk hecesi, kısaltılarak Sport olarak kullanılmaya başlanır. Fransız hümanist bu terimi top oyunları olarak kullanmıştır (Göral, 2001: 88). Tarihteki ilk sporlar ister araçlı ister araçsız yapılsın savunma ve saldırı kökenli olanlardı, bir başka deyişle insanın doğayla girdiği ölüm-kalım savaşının zorunlu bedensel eylemlerinden kaynaklanırdı (Fişek, 1988: 15).

İlk insanların tabiat güçlerine karşı tek baslarına yasama savaşı verdiği tarih öncesi çağlarda beslenme, korunma, savunma, barınma, giyinme çabasına dönük hareketlerini ve doğa ile mücadelesini beden kültürü saymak mümkün olmasa da, neolitik dönemin bilinci içerisinde insanın doğaya hakim olmaya yüz tuttuğu dönemden itibaren başladığını gördüğümüz bilinçli hareketlerinin bir başlangıcı olarak saymamak da mümkün değildir (Erkal, 1982:19).

Spor; sanat, bilim, felsefe, din v.b birçok olgu gibi kültürün vazgeçilmez unsurudur. Bireylerin, beden hareketlerinin organize bir şekilde hayatlarına zaman zamanda yarışmaya yönelik bir sportif gösteriye dönüşmediği toplum yoktur (Afyon, 1997:1).

Tarih içinde ölüm-kalım mücadelelerinin barışçı benzetmesi olarak ortaya çıkan spor, daha sonraları da takım sporları olarak gündeme gelmiştir (Göral, 2001: 89). 1986 yılında, ilk modern olimpiyatlar düzenlenerek, her milletin bu oyunlar aracılığıyla kendini göstermeleri ve sporun barışçı amaçlarla kullanılabilmesi sağlanmıştır (Afyon, 1997: 80).

Türklerde spor; Sporun tarih sahnesine çıkmasıyla başlamıştır. Sporu sosyal, psikolojik, oyunlar, eğlenceler ve kültürlerin bir parçası olarak yapmaktaydılar. At, spor, savaş, sefer, eğlence, yarışma ve oyunlarda kullanılan bir araçtı. Düğün ve eğlencelerde cirit oyunları oynanmıştır. Spor anlayışını, eğitim faaliyetleri ile birleştiren ordular idmanlar ile savaşa hazırlanmışlardır (Mengütay, 1997:156).

Osmanlılarda spor savaş eğitimi amacıyla talim şeklinde yapılmıştır. Askeri kurumlarda beden eğitimi ve spor, acemi oğlan ve cambazhanelerde askeri talim olarak yaptırılırdı. Osmanlı devletinde spor tekkeleri açılmış ve bu tekkeler kişi ve toplumun çıkarlarının eşit olduğunu kabul etmiş, mensuplarını koruyarak bir sosyal güvenlik vazifesi görmüştür (Mengütay, 1997:156).

1920' de Cumhuriyet ilanından sonra Ulu önder Atatürk' ün önderliğinde Türk sporun da önemli gelişmeler görülmeye başlanmıştır (Demirci, 1986: 42).1920 yılından günümüze kadar uzanan zaman süreci içerisinde birçok Beden Eğitimi ve

Spor Bölümleri açılmış ve birçoğu 1992 yılında Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (B.E.S.Y.O)'ya dönüştürülmüştür. Ülkemizde beden eğitimi ve spor alanında 40 kadar üniversite 4 yıllık yüksekokul ve öğretmenlik bölümü bulunmaktadır (Erkal, 1998:137).

2.6. Sporun Faydaları ve Önemi

Sporun fayda ve önemine bakıldığında; spor bilimcileri ve akademisyenler açısından farklı farklı faydaları vardır. Faydalarına göre de önemi her geçen gün artmaktadır.

2.6.1. Bireysel Açıdan Spor

Spor; insana özgü, oyun, hareket, rekabet, performans gibi antropolojik vasıfların eğitim kültür olgu içerisinde değerlendirilmesi faaliyetleridir. Bireyde ruhi özelliklerin ön plana çıkmasında bu olgu görev yapar. Bireysel açıdan yarışma sisteminde düzenlenmiş ve yüksek verim için ölçü olması ve insancıl değerler taşıyan gösteri biçiminde gerçekleşmesi spor olgusunun niteliğini ortaya koyar (Göral, 2001:18).

Bu faydalarının dışında spor olgusu şu şekilde tasnif edilmiştir;

- 1) Belirli ve kesin kurallar içinde yapılan salt yarışma ve performans dönük spor türlerine katılanlar,
- 2) “FİTNES” terimi ile ifade edilen sağlıklı yaşam amacıyla yapılan spor türlerine katılanlar,
- 3) Bos zamanlarını değerlendirmek, eğlence ve hoşça vakit geçirmek, toplumsal bağları kuvvetlendirmek için yapılan spor türlerine katılanlar,

Bu bağlamda spor olgusu her yas ve cinsiyetteki bireyler tarafından değişik amaç ve zamanlarda yapılmalıdır (Göral, 2001:18).

2.6.2. Sosyolojik Açıdan Spor

İnsanın beden ve ruh yapısını geliştirmek ve iradesini güçlü kılmanın yanı sıra, grup çalışmasını kolaylaştırmak, karşılıklı dayanışmayı sağlamak, kendine güveni gerçekleştirmek, ferdin toplum üyeliğini kazanması olan sosyalleşmesinde

spor önemli faydalar sağlamaktadır. Sosyalleşmenin bir ömür boyu sürdüğü düşünülürse, konunun önemi daha iyi fark edilir (Göral, 2001:18).

Toplumda spor insana, iyi bir statü, maddi ve manevi yönden rahatlık, çevresel iyi ilişkiler, serbest zamanlarda üretkenlik, is veriminde artış, kısacası hayat kolaylığı sağlar (Göral, 2001:18).

Bu bağlamda, 1982 Anayasamızda 59. Maddede; Devletin her yastaki Türk vatandaşının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirler alması kabul edilmesi; sporun kitlelere yayılmasının teşvik edeceği ifade edilmiş ve başarılı sporcunun da devlet tarafından korunacağı belirtilmiştir (Erkal, 1982: 56).

2.7. Sporun Önemi

Bu bölümde sporun bireyler üzerindeki, kişisel, toplumsal, ekonomik yönden öneminin yanı sıra çocuk ve gençler, ulusal ve uluslararası ilişkilerdeki öneminden bahsedilmeye çalışılmıştır.

2.7.1. Kişisel Yönden Sporun Önemi

- a) Günlük işlerini ve yaşayışlarını en verimli şekilde yürütebilecek kuvvet, çeviklik, elastikiyet, çabukluk ve dayanıklılık sağlar.
- b) İyi bir moral ölçüleri içerisinde gelişmiş kemik, kas yapısı ve iyi duruş alışkanlığı kazandırır.
- c) Hastalıklara karşı dayanıklılık sağlar.
- d) Oyun, folklor, halk dansları, mahalli ve milli oyunlar, ritmik faaliyetlerle ilgili beceri ve yetenekler kazandırır.
- e) Bedensel etkinlikler aracılığıyla geçerli sağlıklı, yaşam davranış nitelikleri kazandırır.
- f) Kültürel zevk, duyarlılık sağlar.
- g) Serbest zamanları değerlendirme davranış ve becerileri kazandırır (Aracı, 1999:14).

2.7.2. Toplumsal Yönden Sporun Önemi

- a) Liderlik, hoşgörü, arkadaşlık, iyiyi, doğruyu ve güzeli takdir etme gibi nitelikler kazandırır.
- b) Kendini kontrol etmeyi, başkalarına ve kurallara saygıyı öğretir.
- c) Olumlu ve sağlıklı yasama alışkanlıkları kazandırır.
- d) Ölçülü ve planlı bir şekilde çalışmayı ve dinlenmeyi öğretir.
- e) Yeni bir gün ve faaliyete istekli ve kuvvetli başlamayı sağlar.
- f) Toplumsal sorumluluğu geliştirir.
- g) Birlikte olma, birlikte iş yapma ve bireyin toplumda kendisini belirlemesine olanak sağlar (Aracı, 1999,14).

2.7.3. Ekonomik Yönden Sporun Önemi

- a) Ferdin günlük işlerini ve yaşayışını en verimli şekilde yürütebilmesini sağlar.
- b) Yapıcı ve üretici yetenekleri geliştirir.
- c) İş, görev ve meslek sorumluluğu kazandırır.
- d) Ekonomik düzenin getirdiği düşünce, davranış, bilgi ve becerilerin bireylere aktarılmasını sağlar.
- e) Bilgi alanında ihtisaslaşmayı ve yaratıcılık gücünü geliştirir.
- f) İş gücünü arttırır (Aracı, 1999:14).

2.7.4. Çocuk ve Gençler için Spor Eğitiminin Önemi

- a) Spor etkili ve çekici bir eğitim unsurudur.
- b) Bireyi topluma hazırlar.
- c) Bireyin mevcut yapısını geliştirici ve eğitici rol oynamasının yanında fikir ve ruh eğitiminde önemli rolü vardır.
- d) Genç nesillerin yaratıcı, yapıcı ve üretici olmasında sosyal kaynaşma ve kültürel kalkınmaya etkisi vardır.
- e) Kişiyi toplumun en önemli ve onurlu bir üyesi yapar.
- f) İyi alışkanlıklar edinmede önemli bir rolü vardır.
- g) Bedensel ve ruhsal bir eğitim aracıdır.

- h) İnsanın niteliklerini geliştirip üretim ve uygarlık yarısında daha başarılı hale gelmeyi sağlar.
- i) Kişilere hem statü kazandırır, hem de gelir düzeylerini artırır.
- j) Yetenek esaslarına göre fırsat eşitliği sağlar.
- k) Başarıyı arttıran en önemli husustur.
- l) Toplumların eğitim ve kültür düzeyini artırır.
- m) Bir rekabet, mücadele, işbirliği ve uyum sağlar.
- n) Sosyal hayatın ve sosyal çevrenin en önemli ögesidir.
- o) Sağlıklı olmanın en önemli koşulu spora erken yaşlarda başlamaktır.
- p) Spor yapanların hareket sistemleri daha sağlam ve esnek olmaktadır.
- q) Spor yapanların kendine güvenleri daha fazladır.
- r) Spor kötü alışkanlıklardan daha kolay kurtulmaya yardımcı olur.
- s) Spor bir tedavi yöntemidir (Aracı, 1999,14–15).

2.7.5. Ulusal ve Uluslararası İlişkilerde Sporun Önemi

- a) Çağımızda spor, uluslararası müşterek bir dil niteliğindedir. Ülkeler arasında yapılan spor karşılaşmaları yakınlaşmayı sağlamakta karşılıklı sevgi ve saygı ortamı oluşmakta ve barış sağlanmaktadır.
- b) Spor diplomasi alanında yer edinmiştir.
- c) Dış politika açısından spor, her ülkenin dünya ölçüsünde olumlu yönde propaganda yapması, bazen aktüel bir nitelik taşıyan sportif başarılar ile gerçekleşmektedir. Bu durum milli bir prestij unsuru olmaktan hem iç ve hem dış dayanışmayı güçlendirmek bakımından tüm ülkelerin başvurduğu bir durumdur.
- d) Spor, iç ve dış turizmin gelişmesine katkıda bulunur.
- e) Spor, suçlu ve özürlü gibi sorunlu insanların sosyal hayata uyum sağlamalarında önemli bir vasıta olmaktadır.
- f) Spor kültürün ayrılmaz bir parçasıdır.
- g) Çağımızda spor bir bilim olarak ele alınmaktadır (Aracı, 1999:15).

2.8. Sporun Amaçları

Spor konusuna yaklaşırken konuyu “Sporun Temel Amaçları Beden Eğitimi ve Spor” olarak bakmakta fayda var. Çünkü beden eğitimi ve spor, birbirini bütünleyen iki kavramdır (Yetim, 2006:112).

2.8.1 Sporun Temel Amaçları

Spor konusuna yaklaşırken konuyu “Sporun Temel Amaçları Beden Eğitimi ve Spor” olarak bakmakta fayda var. Çünkü beden eğitimi ve spor, birbirini bütünleyen iki kavramdır (Yetim, 2006:112).

Ulusların geleceği, yetişmiş ve yetişmekte olan gençlerin fiziksel ve ruhsal olgunluğuna bağlıdır. Uygarlık, bireye verilen önem ve bu önemle bağlantılı olarak ona verilen eğitime dayanır. Eğitimden beklenen bireylerin, gizil güçlerini ve yeteneklerini ortaya çıkararak en üst düzeyde geliştirilmesine yardım etmektir. Bireyleri zihinsel, duygusal ve toplumsal yönleriyle bir bütün olarak yetiştirmek çağdaş eğitimin temel ilkelerindendir. Çağdaş anlayışa uygun olarak eğitimdeki amacın yerleşmesi bireyin, zihinsel eğitimi yanında fiziksel eğitimi ile olasıdır (Yamaner, 2001:10).

İnsan organizması hareket için yaratılmıştır. Hareket, organizmanın fonksiyonlarının devam ettirilmesinde ve sağlıklı olmasında gereklidir. Hareket; toplumsal deneyim, sağlık ve fiziksel uygunluk, vücut dengesini araştırma, estetik deneyim, gerginliğin boşaltılması mükemmel ve üstün buluş boyutlarında incelenmekte ve hareketin çok boyutluluğu olarak tanımlanır (Yamaner, 2001:10).

2.8.2. Spor Eğitiminin Amaçları

“Spor Eğitimi” düşüncesi ve buna bağlı amaçları farklı anlamlar ifade etmektedir. Spor Eğitiminin iki amacı olan “Fiziksel Gelişim”, solunum, dolaşım, kas gelişimi, kuvvet, sürat, dayanıklılık, hareketlilik, beceri gelişimi, anatomik gelişim gibi özelliklerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu gelişimin sonucu, kondisyon artışı meydana gelmektedir. Ancak bu gelişim, soyut bir gelişim değildir

ve gelişimi sağlayan sportif hareketler içerisinde simgelenen kavramlara bağlı olarak fiziksel gelişimle birlikte diğer gelişimlerde sağlanmaktadır (Yamaner, 2001: 8–9).

Buna karşılık “Sosyal Gelişim” bireyin topluma uyumunda önemli bir araç olmaktadır. Sportif etkinlikler içerisinde oyun kuralları ve davranış şekilleri, toplumdan simgelenmeler ve değişik şekillerde toplum kurallarını yansıttığı için; bireyin bunları algılaması, benimsemesi ve kullanması mümkün olabilmektedir. Yine bu yapı içerisinde, bireyin toplum kurallarının ve demokratik toplum kavramını öğrenmesi, kişinin yetenek ve performansı ile çevresinde kabul edilmesi, başarı ve performans etkileşimi, benlik gelişiminde mümkün olabilmektedir (Yamaner, 2001:9).

Diğer taraftan “Duyuşsal Gelişime” bağlı olarak kişinin kendine güven duyusunun, karakter gelişiminin, kişilik gelişiminin, başarı ve başarısızlığa karşı toplum değer ölçüleri içerisinde istendik davranış sergilemesinin, duyguların doğru şekilde ifade edilmesinin, yeteneklerin bilinmesi ve kendini kontrolün geliştirilmesi sağlanabilmektedir (Yamaner, 2001:8–9).

Kısacası spor aktiviteleri sırasında bireylerin birbirleriyle olan sürekli ilişkileri, kişisel ve sosyal uyum bakımından bireyler için bir laboratuvar çalışması olarak nitelendirilebilir (Tamer, 1988: 6–7).

Sporun yukarıda belirtilenlerden başka ifade edilebilecek diğer amaç ve fonksiyonları aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- a. İnsanın beden ve ruh sağlığını geliştirir.
- b. Ferdin keşfedilmemiş özelliklerini ve yaratıcı yönlerini harekete geçirir.
- c. Birlikte ve grup çalışmasını kolaylaştırır, karşılıklı dayanışmayı sağlar (Erkal,1982:120).
- d. Spor toplum üyeliğini kazanması ve bireyin sosyal çevrelere katılmasını ateşleyen bir sosyal etkinlik olmasından dolayı kişinin sosyalleşmesinde önemli rol oynar.
- e. Toplumun çalışan kesimlerinin bir yandan emek verimliliğini artırır, diğer yandan beden ve ruh sağlığını korur ve spor yoluyla boş zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirmesini sağlar.

- f. Spor bireyin kendi dar dünyasından kurtularak diğer inanç ve düşünce de olan insanlarla karşılaşmasını, onlarla diyalog kurmasını, onlardan etkilenmesini ve onları etkilemesini sağlar.
- g. Spor, bireyi sosyal hayat alanına çekerek insanın ruhundaki başarıma ihtiyacına karşılık verir.
- h. Spor insanın sınırsız ihtiraslarını köreltir ve telkin edici bir ruh dünyası geliştirir.
- i. Sporun eğlendirici bir sosyal etkinlik olmasının yanında, modern toplumlarda ekonomik bir sektör olarak büyük gelişme sağladığı görülmektedir (Çaha, 1999:115125).
- j. Ayrıca, spor sosyal insanların yetiştirilmesinde eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır. Spor yoluyla sosyalleşmek, insanlar arasında menfaatsiz bir yakınlığın doğması ile insancıl kaynaşmayı gerçekleştirebilir (Keten, 1974:14–17).

Sporun genel olarak amacı özetlenecek olursa; tüm fertlerin spor yapmasını sağlayarak, sağlıklı, mutlu, çalışkan, moral değerleri yüksek, dinamik ve çağdaş bir toplum yaratmak ve topluma karşı görev ve sorumluluklarını bilen, ahlaklı, erdemli ve fazilet örneği nesiller yetiştirmek ve toplumun tüm fertlerini dinamik, zinde, yüksek moralli ve mutlu tutmaktır.

2.9. İnsanları Spor Yapmaya İten Nedenler

Sporun amaç ve fonksiyonlarını irdelerken insanları spor yapmaya iten sebeplere göz atmak, bu amaç ve fonksiyonların açığa çıkarılmasına önemli katkı sağlayabilir. İnsanları spor yapmaya iten sebepler şu şekilde özetlenebilir (Voigt, 1998:112–113).

- a. Belirli sosyal ihtiyaçları karşılamak,
- b. Sağlık, rehabilitasyon ve fiziksel uygunluk sağlama,
- c. Gerilim ve kontrollü rizikoyu yasama,
- d. Estetik ihtiyaçları doyurma,
- e. Duygusal gerilimden kurtulma,
- f. Spor yoluyla bilgece deneyimler kazanma,
- g. Sevinç, eğlence, haz, neşe gibi duyguları kazanma,

- h. Kendini gerçekleştirme,
- i. Yeni tecrübeler kazanma,
- j. Sosyal ilişkiler kurma çabası,
- k. Maddi ve kişisel kazanç, ayrıcalıklar elde etme,
- l. Kendini gösterme,
- m. Zayıflama, mutlu olma,
- n. Güç, hız, dayanıklılık, çeviklik, koordinasyon yeteneği geliştirme,
- o. Sıkıntı ve hastalıklara karşı direnç kazanma,
- p. Gençlik, güzellik elde etme, benlik duygusunu geliştirme,
- q. Bos zamanı ortaklasa, aktif ve verimli bir biçimde değerlendirme (Voigt, 1998: 113).

2.10. Spor Faaliyetlerinin İnsan Gelişimindeki Rolü

İnsan organizması hareket için yaratılmıştır. Hareket, organizmanın fonksiyonlarının devam ettirilmesinde ve sağlıklı olmasında gereklidir. Hareket etmeyi öğrenme ve hareketler yoluyla öğrenmeyi amaçlayan beden eğitimi ve spor, genel eğitimin amaçlarına hareket aracılığıyla katkıda bulunur. Bu çerçevede beden eğitimi ve spor, bireyin fiziksel, psikomotor, zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişimine katkı amacına yönelik organize edilmiş bedensel etkinliklerin tümü olarak ele alınabilir (Aracı, 1999.31).

Beden eğitimi ve spor bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimlerinde olumlu etkileri olan etkinliklerdir. Fertleri zihinsel, ruhsal, duygusal ve toplumsal yönleriyle bir bütün olarak yetiştirmek modern eğitimin temel ilkelerindedir (Erkal, 1998:147).

2.10.1. Fiziksel Gelişimindeki Rolü

Beden eğitimi ve sporun fiziki gelişim amacı, organizmanın fonksiyonel etkinliğini arttırmayı ve sağlıklı bir yapı kazandırmayı ifade eder (İmamoğlu, 1992: 52).

Bireylerin fiziksel gelişimlerine katkıda bulunmak yalnız beden eğitimi ve spora özgü bir amaçtır. Hareket insanın doğasında vardır. Hareket sisteminin temelini adaleler ve kemik yapısı oluşturur. Hareket bunların daha da güçlenmesine yardım eder. Yani, bedensel etkinlikler, kas ve kemik yapısının gelişimi için zorunludur (Erkal, 1998,147).

Daha enerjik bir organizma yapısı oluşturur. Bedensel ve zihinsel yorgunluklara karşı direnci artırır. Kilo alınmasını önler ve vücut yağ oranını dengeler. Bedenen yapılan işlerde geç yorulmayı, erken dinlenmeyi, iç salgı bezlerinin düzenli çalışmasını sağlar. Kalp üzerinde olumlu etkileri vardır. Kalp volümü artar, hipertrofi olur ve kalbi besleyen damarlar genişler (İnal, 1998,19).

Kalp-damar rahatsızlıkları egzersizle engellenebilir. Egzersiz anında kasla kalbe dönüşünde aktif rol alırlar. Hareket sayesinde kalp-damar yağdan temizlenir. Dolayısıyla bu kişilerde rahatsızlıklar giderilir ve neredeyse görülmez. Egzersiz damarlara fazla işlev yüklediğinden, egzersiz yapan kişilerde damar hastalıklarına yakalanma riskini azaltır. Solunum ve boşaltım sisteminde oluşacak hastalıkları önler (Aracı, 1999: 32).

Sonuç olarak insan sağlığını tehdit eden hastalıkları, sakatlıkları ve özellikle kalp-kan sistemlerinde görülebilecek rahatsızlıkların önlenmesi, iyileştirilmesi, çok daha sağlam kas iskelet ve eklem oluşumu ile yüksek performans bakımından beden eğitimi ve spor etkinliklerinin önemi tartışılmaz.

2.10.2. Psiko-Motor Gelişimindeki Rolü

Psiko-motor gelişim, yaşam boyu süren bir süreç olup, motor becerilerde azalma ya da becerilerin kazanılması gibi fiziksel değişimlerle ilgilenir (Özer, 1998:5). İskelet sisteminin çok çeşitli hareketler sırasında kas gruplarının koordine edilmesi ve istenilen hareketin hedeflere uygun bir şekilde yapılması merkezi sinir sistemi ve sinirsel merkezlere bağlıdır (Günay, 1999:120). Kaslar çeşitli biçimlerde uyarılır ise de doğal koşullarda sinirler yolu ile sinir sisteminden gelen uyarılarla uyarılırlar (Akgün, 1992:1).Psiko-motor gelişim, temelde kendini harekete ilişkin davranışlardaki değişiklikler yoluyla ortaya koyar. Genel olarak vücut kontrolü,

koordinasyonu yani sinir-kas sisteminin gelişimi demektir. Koşma, sıçrama, tırmanma, yakalama, takla atma vb. temel hareketlerin gelişiminde önemli rol oynar (Aracı, 1996:28). Motor becerilerinin gelişimi ayrıca bireyin zihinsel, duygusal ve toplumsal gelişimi ile ilişkilidir. Bu boyutlar birbirinden bağımsız olarak gelişemezler. Bireyin motor becerilerindeki yeteneği konusunda kendini yeterli düzeyde hissetmesi onu fiziksel etkinlik ve spora katılımında güdeleyecek böylelikle fiziksel ve psikolojik olarak uyumlu bir birey olma şansını arttıracaktır. Bu hedefe ulaşmada temel hareketler üzerine kurulu sporla ilişkili hareketler, salt hareket etmeyi öğrenmede amaç olmak yerine etkinliklere katılmada araç olmaktadır. Artık hareket, çeşitli yarışma ve işbirliğine dayalı oyun, spor, dans ve reaktif etkinliklere araç olarak kullanılır (Yamaner, 2001:12).

Becerilerin gelişimi bireyin tepki zamanı, hız, kuvvet, dayanıklılık, koordinasyon, denge, esneklik, vücut yapısı, boy, ağırlık vb. özelliklerin yanı sıra zihinsel ve duygusal özelliklerine de bağlıdır. Motor becerilerin gelişimi birikimli ve yaşam boyu süren bir süreçtir. Hareket yeteneklerinin aşamalı gelişimi becerilerin üst düzeye ulaşmasında basamaklar olarak görülmektedir (Açak, 1997:4).

Kazanılan beceriler sonunda fert etkinliklere katılmaktan zevk alacak ve gruba uyumu kolaylaşacaktır. Fertler genellikle belirli düzeyde sahip oldukları yetenek ve becerilere göre etkinlikleri yapmaktan hoşlanırlar. Beden eğitimi ve spor programlarında yer alan çeşitli becerilerin geliştirilmesine yönelik etkinlikler fertlerin ilgilerini de çeşitlendirecektir. Ferdin kazandığı beceriler bos zamanlarını değerlendirmesi açısından önem taşır ve ferdin yaşam biçimini belirler (Erkal, 1998:122).

2.10.3. Fiziksel Psiko-Motor Gelişimindeki Rolü

1. Kalp-Dolaşım Sisteminin Dayanıklılığı: Kassal dayanıklılığın bir ögesidir ve kalbin akciğer dolaşım sisteminin uzun süre devam eden orta ve yüksek şiddetteki etkinlikleri verimli bir şekilde yapabilme yeteneğidir.
2. Kas Kuvveti: Fiziksel olarak kuvvet; kütlenin ve hızın ürünüdür. Biyolojik açıdan ise kuvvet, kas hareketleri ile dirençlere karşı koyma ve onları asabilme yeteneğidir.

3. Kas Dayanıklılığı: Dayanıklılık verili bir egzersiz şiddetinde kassal yorgunluk olmaksızın etkinliğe devam edebilme yeteneğidir.
4. Esneklik: Vücudun değişik eklemlerinin tüm hareket alanında eklemler çerçevesinde hareket etme yeteneğidir (Yamaner, 2001: 13).
5. Vücut Kompozisyonu: Vücuttaki yağ kütlesi ve yağsız vücut kütlesi, vücut kompozisyonunu oluşturur.
6. Koordinasyon: Karmaşık bir motor yetenek olup, bu yetenek sadece yeni teknik ve taktiklerin kazandırılmasında değil; alışılmamış durumlarda teknik ve taktik uygulamalarda belirleyici rol oynar.
7. Denge: Statik ve dinamik hareket sırasında, vücudun istenen pozisyonu sağlayabilme yeteneğidir.
8. Sürat: aynı hareketi başarılı ve hızlı bir şekilde yapabilme yeteneğidir.
9. Çeviklik: Bir noktadan diğer bir noktaya hareket ederken vücudun yönünü mümkün olduğunca kısa bir sürede tamamlayabilme yeteneğidir.
10. Güç: Kısa zamanda maksimum efor yeteneğidir (Aracı, 1999:34–37).

2.10.4. Zihinsel Gelişimdeki Rolü

Sinir sistemimizle bedenimiz arasında inanılmaz derecede karmaşık ve bir o kadar da basit bir ilişki vardır. Hareket ettiğimizde bedenimiz beynimize her saniye de binlerce uyarım gönderir. Beyin bu uyarıları toplar, organize eder. Belirli bir bütünlük içerisinde sınıflar ve sonra karar verir. Antrenman sinir sistemimizin ve bedenimizin üzerine alabileceği bilgiyi uygun bir biçimde depolamamızı sağlar (Çakmakçı, 2001,32).

Beden Eğitimi ve spor etkinliklerinin öğrenilmesi bireylerde zihinsel gelişime de yardımcı olur. Zihinsel gelişim, bilgi kavrama ve saklama ile ilgilidir. Böylelikle bireylerin yorum yapabilme, değerlendirme, karar verme ve yetenekleri gelişir. Eğitilmiş kişi düşünen kişidir. Bilim düşünceye, yalnız zihinsel bir olay değil bütün bedeni kapsayan bir olay olarak bakmaktadır (İnal, 2000,23).

Fiziksel etkinliklerin, zihinsel gelişime katkıda bulunması şu şekildedir.

1. Fiziksel beceriler bireyin beyni ile kasları arasında koordinasyon kurmayı düşünebilmeyi gerektirir. Beceri öğrenmek, otomatik olmayıp zihnin uyanık ve hazır olmasını, ayrıca çabayı gerektirir.
2. Düşünmek, yalnızca fiziksel becerilerin öğrenilmesi ile ilgili değildir. Bilgi aynı zamanda bu becerilerin öğrenilmesinde gerekli bilgileri kapsar. Bu bilgiler ise, kuralların, tekniklerin, yöntemlerin ve kullanılan terimlerin öğrenilmesiyle ilgilidir. Bütün bunlar hareketin iyi yapılabilmesi ve hareketin öneminin iyi anlaşılabilmesi için gereklidir.
3. Fiziksel etkinlikler aracılığıyla bireyler sağlık, güzel vücut hareketleri ve alıştırma ilkelerinin yaşamlarındaki önemini kavrarlar. Ayrıca spor yoluyla kendilerinin zayıf ve güçlü yönlerini daha iyi tanıma olanağı bulurlar. Beceriler otomatik değildir, öğrenilir. Bu nedenle bireyin öğrenmesini sağlayan algılama, düşünme, mantık yürütme gibi zihinsel eylemlere gereksinim vardır (İnal, 2000:23).

Birey; spor etkinlikleri aracılığıyla, sağlık ilkeleri ve hareketin yasamdaki önemini kavrar. İnsan hareketinin doğası, büyüme ve gelişmedeki önemi, temizlik, hastalıklardan korunma, dengeli ve yeterli beslenme, iyi sağlık alışkanlıkları vb. Konularda bilgi edinir ve böylelikle birey daha sağlıklı ve amaçlı bir yaşam sürdürecektir (Aracı, 1999: 38).

2.10.5. Duygusal ve Sosyal Gelişimdeki Rolü

Duygusal ve toplumsal gelişim karşılıklı etkileşim içerisindedir. Duygusal gelişimin kazanılmasından sonra, birey ancak topluma katkıda bulunabilir. Bu nedenle bireyin önce fert olarak kendine uyum sağlaması, başka bir deyişle kendini kabul etmesi, daha sonra gruba uyum sağlaması söz konusudur.

Her spor etkinliği toplumsal bir deneyimdir ve duyguları içerir. Bu tür etkinliklere katılan birey, hareketler aracılığıyla duygularını ifade etme fırsatı yakalar. Saldırganlık, öfke, kıskançlık vb. duygularına boşalım sağlar, bunları kontrol edilmesini öğrenir (Erkal, 1996:122).

Sportif faaliyetler ferdi görülse de, özünde sosyal bir olgudur. Spor sayesinde ortaya çıkan yarışma, müsabaka, rekabet gibi durumlar, sosyal olgunun vazgeçilmez

unsurlarıdır. Spor etkinliklerine katılma, bireyin benlik gelişimine de katkıda bulunur. “Benlik bireyin ne olduğunu, ne olmak istediği ve çevresini nasıl algıladığı konularındaki bilinçliği” olarak açıklanabilir. Birey bu bilince kendini başkaları ile mukayese ederek ulaşır. Yeter ve yetersizliklerini fark eder. Ayrıca bireylere etkin olma, sorumluluk yükleme ve sonuçlara katlanma fırsatları sağlar. Bireyler kişilik sorumlulukları bilincine varır ve onları kabul ederler. Tavır, beğeni ve değerlerini davranış yoluyla ifade etme olanağı bulurlar (Çakmakçı, 2001:36).

Spor faaliyetleri aracılığıyla bireyler sosyal bir çevre kazanırlar ve kendilerini gerçekleştirme fırsatı yakalarlar (Yetim, 2011:163-171).

Sporun sosyal gelişime etkilerini özetlersek;

- a. Kişilik gelişimi üzerinde yapıcı etkisi vardır.
- b. Sportif etkinlikler esnasında bireyler birlikte çalışmayı öğrenirler.
- c. Arkadaşlık duygularının gelişmesine yardımcı olur.
- d. Birlikte çalışma becerisi kazandırır.
- e. Sosyal sorumluluklar kazandırır.
- f. Liderlik özellikleri kazandırır.
- g. İyi bir yarışmacı, başkalarıyla iş birliği yapabilme ve iyi bir izleyici olabilme yetenekleri kazandırır.
- h. Saldırgan davranışları faydalı işlere yöneltebilir.
- i. Kendine ve başkalarına saygı, sevgi ve güven ile başkalarını kabul etme duyguları gelişir (Tamer, 1988: 6–7).

2.11. Aile Tutumunun Spora Katılımda ve Sosyal Uyumdaki Rolü

Aile, biyolojik ilişkiler sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı o güne dek toplumda oluşturulmuş maddî ve manevî zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal ve benzeri yönleri bulunan toplumsal bir kurumdur (Sayın, 1990:2).

Aile içindeki ilk etkileşim, çocuğun hayatı boyunca devam ettireceği yaşam çizgisini oluşturur. Çünkü çocuk çevresine uyum için gerekli olan sosyal değerleri, inanç ve tutumları ilk önce anne babası aracılığıyla öğrenir. Çocuğun büyümesiyle

arkadaş grubu ve yakın çevresi çocuğa farklı deneyimler kazandırır. Çocuk bu deneyimleri ailesinden aldığı ilk deneyimlerle birleştirir ve yavaş yavaş kendi kişiliğini oluşturmaya baslar (Muluk, 2004,37).

Anne ve babanın, çocukları üzerinde çok büyük etkileri vardır. Çocuğun kültürel davranışları da, anne babanın çeşitli yönlendirme ve beklentileri doğrultusunda oluşturulur. Çocuğun ilk öğrenmeleri, ilerideki gelişmesinin temelini oluşturur. Önemli ölçüde anne ve babalar iyi insan, iyi vatandaş olmanın, başarılı ve nitelikli olmanın yollarını çocuklarına aktarırlar ve öğretmeye çalışırlar. İnsanın önemli davranış ve özelliklerini çocukluk döneminde kazandığı düşünülürse insan hayatı ve onun sosyalleşmesinde ne kadar önemli olduğu daha kolay anlaşılır. Çocuklar için aileler uzun dönem amaçların ve temel değerlerin benimsenmesinde önemli rol oynarlar (Aracı, 2004:168-169).

Ailelere düşen en önemli görev, çocuklarının duygusal eğitimleridir. Özellikle güvenlik hissi toplumun diğer birimleri tarafından sağlanamaz. Bunun için en önemli görev aileye düşmektedir. Araştırmalar, duygusal sorunların ilk çocukluk döneminde ortaya çıktığını ve bu çağlarda yerleşen anormal davranışların, yetişkinlikte düzeltilmesinin son derece güç olduğuna işaret etmektedir (Salk, 1998:98).

Ailenin temel bir kuram olmasının bir başka nedeni de sosyalleşmede çok önemli bir röle sahip olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanın sosyal/kültürel bir varlık olmasını sağlayan bu süreç, önce ailede başlamakta sonra diğer kurumlarında yardımıyla gelişmektedir (Erdemli, 1991,49).

Aile, çocukluk, ergenlik ve hatta gençlik yıllarında, kişi üzerinde en etkili çevredir. Çocukluktan gençliğe doğru gittikçe etkisi biraz azalabilmektedir. Bunun sebebi, ailenin çocuklarına gösterdiği ilginin azalması değildir. Ergenlik ve gençlik dönemlerinde birey, ailenin dışında çevreye yönelmektedir. Bilakis anne kucağından inerek yürümeye başlayan, büyüyen, yetişen toplumun bu küçük üyesinin, karakterinin oluşmasında, kalıtım, yetenek ve eğilimlerinin yönlendirilmesinde, çevreye uyumun sağlanmasında ve eğitiminde ailenin etkisi tartışılmayacak derecede büyüktür (Kılıcıgil, 1998,39).

Çocukların kazanacağı özellikler, aile içindeki sosyal duruma bağlıdır. Aile içindeki ilişkiler katılaşmış rollere dayalı ise, kişisel özelliği olmayan, belirli kategoriler içinde dünyayı gören bireyler yetişir. Aile içindeki ilişkiler kalıplaşmamış ve duruma göre değişebilen bir yapıya sahipse, iç dünyası daha zengin, dünyayı çok boyutlu görebilen bireyler yetişir (Akça.1997.71).

Eğitim basamaklarında geçenlerden, kendine güvenen, insan ilişkilerinde başarılı, girişken ve kendini yenileyebilen kişiler tercih edilmektedir. Bu tür nitelikli insanların iyi ve başarılı eğitim ortamlarında eğitim gördükleri, maddi durumu iyi olan ailelerin çocukları oldukları söylenebilir (Aziz, 2001:20). Burada çocuğun aile yapısı, ailenin çocuğa uyguladığı disiplin, ailenin çocukla ilgili tutumları belirleyici olmaktadır (Aziz, 2001:21).

Çocuğun gelişiminde anne-baba tutumlarının etkisi büyüktür. Kişilik gelişimi her ne kadar insanın yaşamı boyunca süregelse de kişilik gelişiminin temelini çocukluk döneminde atıldığı gerçeği geçerliliğini korumaktadır. Anne-babanın ve ailenin diğer bireylerinin çocukla olan etkileşimi, çocuğun aile ve sosyal hayat içindeki rolünü ve yerini belirlemektedir. Çünkü bu yaklaşım ve etkileşim çocuğun ileride nasıl bir birey olacağını etkilemektedir (Erdemli, 1991:49).

Baskılı ve otoriter aile ortamında, denetlenen çocuk hangi davranışın hangi tepkiyi alacağı hakkında bir fikre sahip değildir. Bu çocuğun, kaygılı bir belirsizlik içerisinde aşırı isyankar veya asın boyun eğici olması mümkündür. Böyle bir ortamda büyüyen çocuk dışlan denetimli bir kişilik oluşturur (Aziz, 2001,21). Ana - babanın ilgisizliğiyle çocuğun öğretmenine, arkadaşlarına ve yakın çevresindeki eşyalara verdiği zarar ve suçluluk davranışı arasında yakın bir ilişki bulunmuştur. Bu konuda yapılan araştırma bulgularına göre ilgisiz ve kayıtsız ana - baba tutumu çocuğun saldırganlık eğilimini güçlendirmektedir (Aziz, 2001.23).

Güven verici, Destekleyici ve Hoşgörülü Tutumun görüldüğü evde kabul edilen ve edilmeyen davranışların sınırları bellidir. Bu sınırlar içinde çocuk özgürdür. Söz hakkı vardır, duygu ve düşüncelerine saygı duyulur, sevgi ve teşvik görür (Aziz, 2001:23)

Her aile çocuğuna aile üyeleri tarafından benimsenen değerleri, tutumları çoğunlukla bilinçli bir biçimde kazandırmaya çalışır. Bu nedenle aile içinde çocuğa verilen eğitim, yarı formal eğitim olarak kabul edilebilir. Çocuğun eğitiminde eğitim kurumlarının yanı sıra aile de önemli rol oynadığı için, aile ile eğitim kurumlarının sürekli işbirliği yapması gerekir. Çocuğun aile içinde geçirdiği yaşantılar sonucu elde ettiği bilgi ve beceriler onun okuldaki başarısını etkiler. Çocuğun aile içinde öğrendiği bilgi, tutum ve beceriler, okulda öğrendiklerini destekler nitelikteyse çocuk okulda daha başarılı olur. Okul ile ailenin öğrettikleri arasında çelişki olursa, bu durum çocuğun başarısını olumsuz yönde etkiler. Ayrıca aile içindeki huzursuzluklar, ailenin ait olduğu alt kültürün özellikleri, aile üyelerinin eğitim durumu ve okula karşı tutumu da çocuğun başarısını etkileyen etmenlerden bazılarıdır. Okulda başarısız olan bir çocuğun sorununa çözüm aranırken bu etmenlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Erden, 2005,88).

Aileler, günlük hayatlarını devam ettirirken, çocukların eğitimini ikinci plana atmak gibi bir düşünceleri olmamalıdır. Günlük hayatın sorunlarıyla uğrasan aileler çocuklarının ihtiyaçlarıyla, gelişimleriyle ve eğilimleriyle de ilgilenmek durumundadırlar (Muratlı, 1997.13).

Tüm gelişim basamaklarında çocuk ailesi ile girdiği ilişkilerin etkisinde kalarak mutlu veya mutsuz; doyumlu veya doyumsuz, uyumlu veya uyumsuz olur. Annenin çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı olması davranışlarını ve zamanını çocuğun ihtiyaçlarına göre belirlemesi gerekir. İlgili anne sadece çocuğu doğrultusunda yaşamak yerine kendisi için yeni şeyler öğrenmekle ilgilenip kendisi içinde bir şeyler yapıyorsa çocukta kendi adımlarıyla gelişip öğrenmeyi başaracaktır. Kendi ilgilerini geliştirmeyi devam eden anneler çocuklarında da benzer girişimi destekler (Yavuzer, 2004:129).

Ailenin sosyal yönden gelişmesinde en etkili birey olarak kadının eğitilmesinden söz edilebilir."Bir erkeği eğitirsen bir bireyi, bir kadını eğitirsen bir aileyi eğitmiş olursun" atasözü kadının aile içindeki önemini yansıtmaktadır (Hasipek, 1990:365).

Yaşadığı yer ve imkânları ne olursa olsun baba ailenin reisidir. Babanın eğitim durumu, kişilik yapısı, tavırları, davranışları ve ailesiyle ilgilenmesi çocukların eğiliminde etkilidir (Aziz, 2001:14).

Baba çocuk için hem bir sevgi nesnesi hem de örnek alınacak kişidir. Baba ile yaşanan ilişki ileriki yıllarda erkek ve kız çocukların cinsel kimliklerine karşı olumlu bir tutum kazanmalarına da önemli bir etkendir (Yavuzer, 2004:130).

Ailenin sosyo - ekonomik statüsünün göstergesi olarak kabul edilen babanın mesleği ile çocuğun okuldaki başarıları arasında önemli bir ilişki olduğu ifade edilmektedir. Babanın mesleği vasıfsız, el isine dayanan ve düşük kazanç getiren bir faaliyet olduğu takdirde, çocuğun aile çevresinden olumlu etkilenme imkânı azalmaktadır (Kurttan, 1977,97).

Ailede kardeşlerin rolü son derece önemlidir. Kardeşi olmayan ailede tek çocuk olarak yetişen çocuklar, sosyal yönden eksik yetişirler. Arkadaşlık duyguları zayıftır, bencil olurlar. Toplumda görülen bazı şımarık tipler, genellikle aile hayatında kardeş münasebetleri iyi düzenlenmemiş veya tek çocuk olarak yetişmiş kimselerdir Ana - babaların çocuklarını birbirleriyle kıyaslamaları kıskançlık duygularının daha da pekişmesine neden olmaktadır. Çocukları birbiriyle kıyaslamalar onların düşmanca duygular geliştirmelerine sebep olmaktadır. Kıyaslamalar kardeşleri teşvik edici olmaktan çok, çocuğa yetersizlik ve eksiklik duygusu asılayacak niteliktedir (Canovalı, 1999,62).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, evren örneklem, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel işlemlerle ilgili açıklayıcı bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada, ortaöğretim öğrencilerinin kişilik özellikleri ile spora katılımları arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme ve etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan, bilinmek istenen olguyu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir. Tarama modellerinden ilişkisel tarama modelleri ise iki ya da daha çok sayıda değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/ya da derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2005).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Trabzon ili Akçaabat İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Akçaabat 17 şubat Anadolu Lisesi, Akçaabat Anadolu İmam Hatip Lisesi, Akçaabat İMKB Lisesi ve Akçaabat Çok Programlı Teknik Lisesi'nde öğrenim gören ve random yöntemiyle belirlenen 204 öğrenci oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak uzman görüşü de alınarak araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgi formu ile NEO-Five Factor Inventory (NEO-FFI, Costa ve McCrae, 1985) ise, NEO PI-R adını taşıyan envanterin maddeleri arasından seçilmiş olan 60 madde den oluşan kişilik envanteri kullanılmıştır.

2.3.1. Kişisel bilgi formu

Araştırmacı tarafından uzman görüşü de alınarak çalışmaya özgü 16 soruluk bir kişisel bilgi formu oluşturulmuştur. Bilgi formu yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, eğitim durumu, ikamet yeri, baba mesleği, anne mesleği, kardeş sayısı, sportif faaliyetlere katılım gibi toplam 16 sorudan oluşmaktadır.

2.3.2. Kişilik Envanteri

Kişilik zellikleri leği (NEO-FFI): Kişilik envanterleri genellikle bireylerin davranış özelliklerine ilişkin bir profil sunan araçlardır ve bunları kullanırken toplumsal farklılıkları göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Glgz, 2005). Costa ve McCrae (1992) tarafından geliştirilen NEO-PI-R envanteri, kişilik ölçüm geleneği içinde en geçerli ölçüm araçlarından biri olarak kabul edilmektedir (John ve Srivastava, 1999).

İlk NEO kişilik envanteri duygusal istikrarsızlık, dışadönüklük ve açıklığın 6 yönünü içerirken uyumluluk ve sorumluluk faktörlerinin herhangi bir yönünü içermiyordu. Gözden geçirilen ve NEO PI-R (NEO Personality Inventory) adıyla yayınlanan (Costa ve McCrae, 1992) versiyon, 5 boyutun her birini 6 ayrı alt bölüme ayırmakta ve 240 maddeden oluşmaktadır.

Araştırmamızda kullanılan kişilik envanteri NEO-Five Factor Inventory (NEO-FFI, Costa ve McCrae, 1985) ise, NEO PI-R adını taşıyan envanterin maddeleri arasından seçilmiş olan 60 maddeyi içermektedir. Araştırmamızda Kuşdil (2001) tarafından hazırlanan Türk ve İngiliz aileleri karşılaştırmak amacıyla yürütülen bir araştırmada sınınmış olan Türkçe sürüm kullanılmıştır. Aynı veriler McCrae ve ark. (2000) tarafından yürütülmüş olan kültürler arası karşılaştırmada da kullanılmıştır. Her bir ifadenin deneğin kendisi tarafından ‘Tamamen katılıyorum’ ucundan ‘Hiç katılmıyorum’ ucuna uzanan 5 dereceli bir skala üzerinden değerlendirildiği envanter, hem bireyin kendini değerlendirmesi, hem de gözlemci tarafından değerlendirilmesi gibi farklı kullanımlara uygundur. Çalışmamızda kullanılan anketler için ayrıca geçerlilik ve güvenirlik analizi yapılmış, kişilik anketinde yer alan 60 maddenin güvenirlik katsayısı Alfa: 0.78 olarak bulunmuştur.

2.4. Anketlerin Uygulanması

Anketler okullarda görev yapan Beden Eğitimi öğretmenleri ile ikili ilişkiler kurularak uygulanmıştır. Anketler okullarda 2010-2011 öğretim yılında il spor müsabakalarına katılan 127 öğrenciye uygulanmıştır. 77 öğrenci ise random usulü belirlenerek dâhil edilmiştir. Uygulama sırasında öğrencilerin birbirlerinin yazdıklarını görmeyecekleri şekilde bir oturma düzeni oluşturulmaya çalışılmıştır. Ankete başlamadan önce anketin nasıl cevaplandırılacağı hakkında açıklama yapılmıştır. Her anket uygulaması öncesinde öğrencilere, yanıtlarının araştırmacı dışında başka bir amaç için kullanılmayacağı konularında güvence verilmiş, kendilerinden anketlere isim yazmamaları istenmiştir. Aynı bilgiler anket formunun kapağında yazılı olarak da aktarılmıştır.

2.5. Verilerin Toplanması ve Bilgisayar Ortamına Aktarılması

Veriler araştırmacı tarafından örnekleme dâhil edilen öğrenciler üzerinde anket uygulanarak elde edilmiştir.

Araştırmacı tarafından toplanan anketler, kontrol edilerek hatalı doldurulanlar araştırma dışında tutulmuştur. Geçerli ve kabul edilebilir nitelikte olan anketleri, SPSS 13.0 paket programında değerlendirilmek üzere kodlanarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

2.6. Verilerin Analizi

Anketlerden elde edilen veriler için aşağıdaki istatistiksel işlemler yapılmıştır.

Araştırma sonuçlarının değerlendirme sırasında araştırma verilerinin frekans ve yüzdeleri alınmıştır. Ayrıca demografik özellikler, kişilik özellikleri ve spora katılım düzeylerine göre İlişkisiz (Bağımsız) Örneklem T-Testi (Independent Samples T-Test), ilişkisiz örneklem için Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way Anova), anlamlı farklılıkların hangi grubun lehine olduğunu saptamak için de LSD Post Hoch testinden faydalanılmıştır. Bu çalışmada anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR

Tablo 4. Katılımcıların Demografik Bilgilerinin Dağılımı

DEĞİŞKENLER		N	%
Cinsiyet	Erkek	84	41.2
	Kız	120	58.8
	Toplam	204	100.0
Yaş	13.00	76	37.3
	14.00	84	41.2
	15.00	41	20.1
	16.00	3	1.5
	Toplam	204	100.0
Gelir düzeyi	Çok kötü	1	.5
	Kötü	5	2.5
	Orta	60	29.4
	İyi	98	48.0
	Çok iyi	40	19.6
	Toplam	204	100.0
İkamet ettiği yer	Köy	74	36.3
	Belde	8	3.9
	İlçe	92	45.1
	Şehir	30	14.7
	Toplam	204	100.0
Beden eğitimi dersine katılmaktan hoşlanma durumu	Evet	196	96.1
	Hayır	2	1.0
	Bazen	6	2.9
	Toplam	204	100.0
Sportif faaliyetlere katılmaktan zevk alma durumu	Evet	168	82.4
	Hayır	5	2.5
	Bazen	31	15.2
	Toplam	204	100.0
Okullar arası sportif faaliyetlere katılma durumu	Evet	127	62.3
	Hayır	77	37.7
	Toplam	204	100.0

Tablo 5’ de araştırmaya katılan deneklerin demografik özelliklerine ilişkin sonuçlara bakıldığında, bireylerin cinsiyetlerine göre dağılımları 84 erkek (%41.2) ve 120 kız (%58.8) , yaş değişkenine göre dağılımları incelendiğinde 76 kişi 13 yaşında (%37.3),

84 kişi 14 yaşında (%41.2), 41 kişi 15 yaşında (%20.1) ve 3 kişi 16 yaşında (%1.5), gelir durum değişkeni incelendiğinde 1 kişi çok kötü (%0.5), 5 kişi kötü (%2.5), 60 kişi orta (%29.4), 98 kişi iyi (%48) ve 40 kişi çok iyi (%19.6), ikamet ettikleri yer değişkeni incelendiğinde ise, 74 kişi köyde (%36.3), 8 kişi belde de (%3.9), 92 kişi ilçede (%45.1) ve 30 kişi Şehirde (%14.7) Şeklinde tespit edilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Demografik Bilgilerin Dağılımı

DEğİŞKENLER		N	%
Ev durumu	Kira	40	19.6
	Kendi evi	164	80.4
	Total	204	100.0
Kendine ait oda durumu	Evet	146	71.6
	Hayır	58	28.4
	Toplam	204	100.0
Babanın mesleği	Kamu alışanı	33	16.2
	Esnaf	31	15.2
	zel sektör	36	17.6
	ifti	17	8.3
	Serbest meslek	55	27.0
	alışmıyor	6	2.9
	Diğer	26	12.7
	Toplam	204	100.0
Annenin mesleği	Ev hanımı	181	88.7
	alışıyor	23	11.3
	Toplam	204	100.0
Kardeş sayısı	1	9	4.4
	2	52	25.5
	3	74	36.3
	3 ve st	69	33.8
	Toplam	204	100.0
Müzik türünden hoşlanma durumu	Hafif batı	6	2.9
	Türk sanat	8	3.9
	Arabesk	51	25.0
	Pop	117	57.4
	Türk halk	8	3.9
	Rock	14	6.9
	Toplam	204	100.0
İzlediği TV programı	Haber	4	2.0
	Dizi	124	60.8
	Film	27	13.2
	Müzik	20	9.8
	Spor	25	12.3
	Belgesel	4	2.0
	Toplam	204	100.0

Ev durumu dikkate alındığında 40 kişinin kirada (%19.6) ve 164 kişinin kendi evinde (%80.4) kaldığı belirlenmiştir.

Katılımcıların kendilerine ait odaları olma durumu incelendiğinde 146 kişinin kendisine ait bir odası olduğu (%71.6) belirlenirken 58 kişinin ise kendine ait bir odası olmadığı (%28.4) belirlenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Yaş Değişkenine Göre Kişilik özelliği Analiz Sonuçları

DEĞİŞKEN	FAKTÖR	Kt	Sd	Ko	F	p
Yaş ve kişilik	Gruplar içi	1056.247	3	352.082	1.780	.042*
	Gruplar arası	39551.336	200	197.757		
	Toplam	40607.583	203			

P<0.05

Yapılan analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin yaş değişkenine göre kişilik özellikleri açısından anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir (P=0.042, p<0.05). Ortaya çıkan anlamlı kaynağın farkını belirlemek amacıyla LSD Post Hoch istatistiğinden faydalanılmıştır.

Buna göre 13 yaşında olan bireylerin kişilik puanlarının (X=8.39912) 15 yaşında olan katılımcılardan (X=5.87067) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 7. Deneklerin Gelir Seviyeleri İle Kişilik Özelliklerine Yönelik Bulgular

DEĞİŞKEN	FAKTÖR	Kt	Sd	Ko	F	p
Aylık gelir ve kişilik	Gruplar içi	652.074	3	217.358	1.088	.035*
	Gruplar arası	39955.509	200	199.778		
	Toplam	40607.583	203			

*p<0.05

Yapılan analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin aylık gelir algısı değişkenine göre kişilik özellikleri açısından anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir (P=0.035, p<0.05). Ortaya çıkan anlamlı kaynağın farkını belirlemek amacıyla LSD Post Hoch istatistiğinden faydalanılmıştır.

Buna göre gelir düzeyi kötü (X= 7,61667) olan bireylerin kişilik özelliklerinin gelir düzeyi çok yüksek olan bireylerin kişilik özelliklerinden (X= 4.45000) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların ikamet ettikleri yer değişkenine yönelik analiz sonuçları

DEĞİŞKEN	FAKTÖR	Kt	Sd	Ko	F	p
İkamet yeri ve kişilik	Gruplar içi	1673.860	3	557.953	2.866	.038*
	Gruplar arası	38933.723	200	194.669		
	Toplam	40607.583	203			

P<0.05

Yapılan analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin ikamet yeri değişkenine göre kişilik özellikleri açısından anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir (P=0.038, p<0.05). Ortaya çıkan anlamlı kaynağın farkını belirlemek amacıyla LSD Post Hoch istatistiğinden faydalanılmıştır.

Buna göre şehirde yaşayan katılımcıların kişilik özellikleri puanlarının (X= 7.13986) ilçede yaşayan bireylerin puanlarından (X= 4.81171) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9. Deneklerin kendilerine ait odaya sahip olma değişkenine yönelik analiz sonuçları

DEĞİŞKEN	ODA DURUMU	N	Ort.	Ss.	t	p
Odaya sahip olma ve kişilik	Evet	146	128.2123	13.62210	2.648	.009*
	Hayır	58	122.4828	14.71274		

P<0.05

Yapılan analiz sonuçlarına göre katılımcıların kendi odalarına sahip olma durumları ile kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılıkların olduğu belirlenmiştir (P=0.009, p<0.05). Buna göre evet diyen (X=128.2123) bireylerin kişilik özellikleri puanlarının hayır diyenlerin puanlarından (X=122.4828) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 10. Beden eğitimi derslerine katılmaktan hoşlanma değişkenine yönelik analiz sonuçları

DEĞİŞKEN	FAKTÖR	Kt	Sd	Ko	F	p
Derse katılım ve kişilik	Gruplar içi	87.117	2	43.559	1.216	.06*
	Gruplar arası	40520.466	201	201.594		
	Toplam	40607.583	203			

*p<0.05

Yapılan analiz sonuçlarına göre bireylerin derse katılımdan hoşlanma durumları ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir (P=0.06, p<0.05). Ortaya çıkan anlamlı kaynağın farkını belirlemek amacıyla LSD Post Hoch istatistiğinden faydalanılmıştır.

Buna göre derse katılmaktan hoşlanan bireylerin kişilik puanlarının (X=4.16667) katılmayanların puanlarından (X=.30612) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 11. Deneklerin sportif faaliyetlere katılmaktan zevk alma değişkenine yönelik analiz sonuçları

DEĞİŞKEN	FAKTÖR	Kt	Sd	Ko	F	p
Sportif faaliyetler ve kişilik	Gruplar içi	536.192	2	268.096	1.345	.023*
	Gruplar arası	40071.391	201	199.360		
	Toplam	40607.583	203			

*p<0.05

Yapılan analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin Sportif faaliyetlere katılmaktan zevk alma değişkenine göre kişilik özellikleri açısından anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir (P=0.023, p<0.05). Ortaya çıkan anlamlı kaynağın farkını belirlemek amacıyla LSD Post Hoch istatistiğinden faydalanılmıştır.

Buna göre katılımcılardan sportif faaliyetlere katılmaktan zevk alan bireylerin puanlarını (X= 5.92143) katılmaktan zevk almayanlara (X= 3.90207) ve bazen katılanlara (X= 2.01935) göre kişilik özellikleri puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 12. Deneklerin demografik özellikler ile kişilik özelliklere ilişkin analiz sonuçları

DEĞİŞKENLER	-	N	Ort.	Ss.	t	p
Baba mesleği ve kişilik	FAKTÖR	-	-	-	-	-
	Gruplar içi	585.303	6	97.550	.480	.823
	Gruplar arası	40022.280	197	203.159		
	Toplam	40607.583	203			
Kardeş sayısı ve kişilik	FAKTÖR	-	-	-	-	-
	Gruplar içi	280.304	3	93.435	.463	.708
	Gruplar arası	40327.279	200	201.636		
	Toplam	40607.583	203			
Müzik türü ve kişilik	FAKTÖR	-	-	-	-	-
	Gruplar içi	854.208	5	170.842	.851	.515
	Gruplar arası	39753.376	198	200.775		
	Toplam	40607.583	203			
Film türü ve kişilik	FAKTÖR	-	-	-	-	-
	Gruplar içi	344.033	4	86.008	.425	.790
	Gruplar arası	40263.550	199	202.329		
	Toplam	40607.583	203			
TV programı türü ve kişilik	FAKTÖR	-	-	-	-	-
	Gruplar içi	991.814	5	198.363	.991	.424
	Gruplar arası	39615.770	198			
	Toplam	40607.583	203			
Cinsiyet ve kişilik	Cinsiyet	-	-	-	-	-
	Erkek	84	126.8810	13.73098	.251	.802
	Kadın	120	126.3750	14.47865		

Tablo 12'nin devamı

DEĞİŞKENLER	-	N	Ort.	Ss.	t	p
Ev ve kişilik durumu	Ev Durumu	-	-	-	-	-
	Kira	40	125.1000	13.51504	-.739	.461
	Kendi evi	164	126.9451	14.30914		
Anne mesleği ve kişilik	Annenin mesleği	-	-	-	-	-
	Ev hanımı	181	126.6961	14.57858	.319	.750
	Çalışıyor	23	125.6957	10.29313		
Okullar arası faaliyetler ve kişilik	Okul arası Faaliyetler	-	-	-	-	-
	Evet	127	126.7480	13.39863	.213	.831
	Hayır	77	126.3117	15.38049		

Yapılan analiz sonuçlarına göre bireylerin kişilik özellikleri ile cinsiyetleri, kendilerine ait evi olma ya da kiracı olma değişkenleri, baba ve anne meslekleri, kardeş sayıları, dinledikleri müzik türleri, izledikleri film ve TV programı türleri, okullar arası sportif faaliyetlere katılma durumları arasında anlamlı bir farkın olmadığı belirlenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.TARTIŞMA

Yapılan analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin yaş değişkenine göre kişilik özellikleri açısından anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir ($F=1.780$, $p<0.05$). Buna göre 13 yaşında olan bireylerin kişilik puanlarının ($X=8.39912$) 15 yaşında olan katılımcılardan ($X=5.87067$) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Yaş ve sınıf düzeyi gibi beden eğitimine ilişkin tutumların belirlenmesine katkıda bulunan faktörlerle ilgili elde edilen verilere göre, yaşı küçük olan öğrencilerin yaşı büyük olanlara oranla beden eğitimine ilişkin daha olumlu tutumlara sahip oldukları belirlenmiştir. (tablo3). Öğrenci tutumunun yaşla ilgisinin araştırıldığı çalışmalarda, sınıf düzeyi yükseldikçe öğrenci tutum puanlarının azaldığı yönünde bulgular elde edilmiştir. Örneğin; Haladyna ve Thomas 6. 7. ve 8. sınıf öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, sınıf düzeyi arttıkça beden eğitimine ilişkin olumlu tutumda keskin bir azalma saptamıştır. Silverman ve Subramaniam 'ın belirttiğine göre, Butcher ve Hall beden eğitimine katılan adölesan kızlarda yaptığı 5 yıllık uzunlamasına çalışmada, adölesan kızların yaşları arttıkça fiziksel etkinliğe daha az katıldıklarını bulmuştur.

Çağlar'ın farklı yaş grubu çocukların ve gençlerin ergenlik dönemine uyum sağlaması ve uyumsuzluklarının düzeltilmesi amacıyla yaptığı çalışmada; uyumsuz çocukların fizik hareketliliğinin fazla olduğunu ve fazla enerjilerinin uygun şekilde kanalize edilmesi, bunun için de spora yönlendirilmesi gerektiğini, sporun saldırgan uyumsuzlar için etkili bir terapi şekli olduğunu belirtmiştir.

Gültekin (1991)' de Sportif Etkinlikte Bulunan (Sporcu) Lise Öğrencileriyle Bulunmayanların Uyum Düzeylerinin Karşılaştırılması adlı çalışmasında spor yapan ve spor yapmayan çocuklara, sportif başarılar için en geçerli psikolojik özelliklerini araştırdıkları çalışmalarında; ilişki kurma, rekabet gereksinimi, diğerlerini anlama,

duyguların ortaya konulması, kontrollü özeleştirme, çevre desteği gereksinimi, sevgi gereksinimi, sosyalli ve kendi kendini değerlendirme gibi kişilik özelliklerine yer veren MPG testlerini uygulamış ve spor yapan çocukların spor yapmayan çocuklara oranla; sosyallik ve ekip çalışmasına önemli ölçüde uyumlu oldukları, çoğunda otoriteye başkaldırma yerine kurallara ve sosyal adetlere bağımlı olduğu ve daha dışa dönük oldukları görülmüştür.

Rushall ve Siedentop'un (1972) 'de yaptıkları çalışmada çoğunlukla genç sporcularda maddi pekiştirmeler (ödül ve büyükler tarafından önemsenme), yaşça büyük olan sporculara göre daha büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmişlerdir. Genç sporcular yaşı daha büyük katılımcılara göre takımın bir parçası olmayı daha önemli görmüşlerdir.

Türkel (2010) deki İlköğretim öğrencilerinin sportif faaliyetlere katılım düzeyi ile sosyal uyum ve iletişim beceri düzeyleri arasındaki ilişkiler ile ilgili çalışmasında katılımcıların aile uyumu, sportif faaliyetlere katılımı, sosyal uyumu, iletişim beceri düzeyleri ve ortaöğretim başarı puanlarında yaşları açısından anlamlı bir farkın olduğu bulunmamıştır.($p>0.05$). Ancak literatürde sportif faaliyetlere katılımın yaşla alakalı olduğunu belirten çalışmalar yer almaktadır. Sporun Amerikan toplumundaki yerini araştıran çeşitli çalışmalar fiziksel aktiviteye katılımın yaş ilerledikçe azalmakta olduğunu göstermektedir. Özdiñ'in (2005) aktardığına göre, Wallace ve ark. (2000) yaptıkları çalışmada, 21 yaşındaki Amerikalı kadınların yalnızca %30'unun, aynı yaş grubu erkeklerin ise %42'sinin düzenli olarak sportif aktivitelere katıldıklarını belirlemişlerdir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin aylık gelir algısı değişkenine göre kişilik özellikleri açısından anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir ($F=1.088$, $p<0.05$). Buna göre gelir düzeyi kötü ($X= 7.61667$) olan bireylerin kişilik özelliklerinin gelir düzeyi çok yüksek olan bireylerin kişilik özelliklerinden ($X= 4.45000$) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre ailenin gelir düzeyi arttıkça öğrencinin spora katılımı da artmaktadır. Türkel(2010)'de bireyin spor yapması için salt tesis ya da salt kullanacağı malzemelerin yeterli olmadığını her ikisinin de mevcut olması gerektiğini, ailenin gelir düzeyinin önemli olduğunu belirtmiştir. Kılıçgil'de ailenin gelir düzeyi, bireyi

yönlendirdikleri branşı belirlemede etkili olduğunu belirtmiştir. Eğer ailelerin ekonomik gücü varsa bu anlamda çocuklarını desteklemelidirler. Ekonomik gücü yoksa çocuğun spor yapmaya vakti olmuyor ya da imkânları olmuyor. Çünkü çocuk ailesine ekonomik anlamda destek veya yardım için uğraşmaktadır. Bu durum da çocuğun spordan uzaklaşmasına sebep olmaktadır.

Koruç ve Bayar (1989), sosyo-ekonomik düzeyin bazı uyum alanları ve uyum yöntemleri üzerinde etkili olduğunu belirtmişlerdir. Sosyal ilişkiler, coşkusal denge, duygusal durum, gerçeğe uyum ve liderlik davranışı açısından üst sosyo-ekonomik düzeyde olan öğrenciler, alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen öğrencilere oranla daha iyi durumdadırlar. Koç'un (2000) yapmış olduğu bir diğer araştırmada ise; üst sosyo-ekonomik düzeyden gelen öğrencilerin uyum düzeylerinin orta ve düşük sosyo-ekonomik düzeyden gelenlerinkinden daha yüksek olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Düşük sosyo-ekonomik düzeyden gelen ailelerin genellikle eğitim düzeylerinin de düşük olduğu ve çocuklarına sert, baskıya dayalı disiplin uyguladıkları, bu durumun da bireylerin uyum düzeylerini olumsuz yönde etkilediği seklindedir. Literatürde yer alan bu çalışmalar da araştırmayı destekler nitelikte değildir. Bunun sebebi araştırmaya katılan araştırma grubunun büyük bir çoğunluğunun gelir düzeyleri açısından homojen olması olabilir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre bireylerin derse katılımdan hoşlanma durumları ile kişilik özellikleri arasında anlamlı bir farkın olduğu belirlenmiştir ($F=1.216$, $p<0.05$). Buna göre derse katılmaktan hoşlanan bireylerin kişilik puanlarının ($X=4.16667$) katılmayanların puanlarından ($X=.30612$) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Sunay (1996) ve arkadaşlarının yapmış oldukları çalışmada, öğrencilerin 'beden eğitimi dersiyle ruhsal dengenin korunması ve kendine güveni sağlayarak kişiliğin gelişmesi' beklentisi (%80.1) içinde oldukları görülmüştür

Gökmen (1988), konuyla ilgili yapmış olduğu benzer bir araştırmada, kültür derslerinin yarattığı zihin yorgunluğunun giderilmesinde spor etkinliklerinin önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yoğun bir sınav temposunda olan ortaöğretim gençliğinin boş zamanlarını beden eğitimi ve spor etkinlikleriyle değerlendirmeleri, gerek enerjinin boşaltılması, gerekse zihinsel yorgunluğun giderilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Yapılan araştırmalar sosyal fizik kaygısı yüksek olanlar›n kalabalık ortamlardan çok yalnız fiziksel aktiviteye katılma eğiliminde olduklarını göstermiştir (Spink, 1992, 1075). Bazı çalışmalar ise sosyal fizik kaygısı yüksek olanlar›n fiziksel aktiviteye devam etme eğilimlerinin düşük, sosyal fizik kaygıları düşük olanlarında fiziksel aktiviteye devam etme eğilimlerinin yüksek olduğu bulunmuştur (Frederick vd., 1996, 963; Finkenberg vd., 1998, 1393; Lantz vd., 1997, 83).

Sunay ve Sunay (1996) lise öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada spor yapma nedenleri olarak, fiziksel gelişim sağlamanın %84.8 olduğunu belirtmişlerdir.

Öğrenciler Spor Lisesini tercih ederken, gelecek ile ilgili beklentilerini, %38.1 oranı ile gelecekte iyi bir sporcu olmak’ olarak belirtmişlerdir. Öğrencilerin %33.4’ü, ‘Beden eğitimi ve spor bölümüne girmek’ gibi bir beklenti içerisindeyler.

Yapılan analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin Sportif faaliyetlere katılmaktan zevk alma değişkenine göre kişilik özellikleri açısından anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir (F=1.345, p<0.05). Buna göre katılımcılardan sportif faaliyetlere katılmaktan zevk alan bireylerin puanlarını (X= 5.92143) katılmaktan zevk almayanlara (X= 3.90207) ve bazen katılanlara (X= 2.01935) göre kişilik özellikleri puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Martens (1986), Sadece Amerika’da, tahminen 18 yaşın altındaki 25 milyon çocuk okulda veya okul dışında fiziksel etkinlik programlarına katıldıklarını belirtmiştir. Gould ve Martens, (1979)’ın yapmış oldukları çalışmalarında Çocukların büyük kısmı yoğun bir biçimde organize edilmiş sporlara katıldıklarını ve Ortalama olarak sezon boyunca 18 hafta olmak üzere haftada 11 saat antrenman yaparak bu sporlara katılım gösterdiklerini belirtmişlerdir. Coleman (1974) ise Çocukların yoğun olarak katıldıkları etkinlikler göz önünde tutulursa spor, çocukların yaşamında, kendileri, akranları, aileleri ve yaşadıkları toplum için olumlu birtakım sonuçlar doğurduğunu belirtmiştir.

Spora katılımı sağlayan nedenleri belirlemek için pek çok çalışma yapılmıştır. Gould (1984 1985) ve arkadaşlarının genç sporcularla ilgili yaptıkları çalışmada spora katılım

nedenleri olarak: eğlence, becerilerini geliştirmek ve öğrenmek, arkadaşlarıyla birlikte olmak ve yeni arkadaşlar edinmek, heyecan, başarı veya kazanmak, egzersiz yapmak ve fiziksel uygunluk için uygun olduğunu görmüşlerdir.

Wankel ve Kreisal (1985) yaptıkları çalışmalarında, başkalarını memnun etmek, ödül kazanmak ve oyunu kazanmak gibi sebeplerin çok popüler olmasına rağmen örnek olarak aldığı 7-14 yaş aralığındaki 822 genç sporcunun bu nedenlere çok az önem verdiklerini ortaya koymuşlardır. En fazla önemi, spordan duydukları heyecan, kişisel başarı, becerilerini geliştirmek ve diğerlerine karşı becerilerini test etmek olduğunu belirtmişlerdir.

İkizler (2000)'de yaptığı çalışmada her şeyden önce, düzenli olarak yapılan spor, psikolojik olarak bir takım değişikliklere yol açtığını ruhsal sağlığın parametreleri arasında sayılan duygu durum, kaygı, depresyon ve benlik algısına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Erkal ve arkadaşları, sportif etkinliklere katılan çocukların, hareket aracılığı ile duygularını ifade etme imkânı bulacaklarını saldırganlık, öfke, kıskançlık vb. gibi duygularında boşalma sağladığını ve bunları kontrol etmesini öğrendiklerini belirtmişlerdir. Kılbaş (2001) 'de yaptığı çalışmada eğlenme ve dinlendirme işlevinin yanı sıra eğitim işlevini de üstlenen etkili serbest zaman yönlendirilmesi, çocukların toplumsallaşma ve kişilik gelişimi sağlama açısından büyük önem taşıdığını belirtmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, sportif faaliyetlere katılım öğrencilerin akademik başarı düzeyini arttırmaktadır. Demirhan (1995) yapmış olduğu bir araştırmasında, sporun bireyin bilişsel, duyuşsal (sosyal) ve devinişsel gelişimine olumlu katkılar sağladığını vurgulamaktadır. Spor, araştırma sonuçlarına göre öğrencilerin bilisel gelişimine olumlu katkılar sağladığını ve ortaöğretim başarı puanlarını arttırdığını belirtmiştir.

Türker'e göre, ortaöğretim başarı puanları yüksek olan öğrenciler, başarı puanı düşük ve orta düzeyde olan öğrencilere göre daha fazla sportif faaliyetlere katılmaktadır. Bu durum ailelerin spor akademik başarıyı düşürür endişelerini haksız çıkarmaktadır. Hatta tam tersine sonuçlara göre spor akademik başarıyı olumlu yönde etkilemektedir. Dolayısıyla aileler bu konuda bilinçlendirilmeli ve çocuklarını spora yönlendirmeleri sağlanmalıdır.

Yapılan analiz sonuçlarına göre araştırmaya katılan bireylerin ikamet yeri değişkenine göre kişilik özellikleri açısından anlamlı farkın olduğu belirlenmiştir ($F=2.866$, $p<0.05$). Buna göre şehirde yaşayan katılımcıların kişilik özellikleri puanlarının ($X= 7.13986$) ilçede yaşayan bireylerin puanlarından ($X= 4.81171$) anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir.

Kılıcıl (1998) 'e göre spora yönelmede yerleşim yerinin olumlu yaklaşımı ve sosyal çevrelerinde de spor yapılması önemli bir etkendir. Anılan olumlu yaklaşımda yerleşim yerini temsil eden başarılı bir sporcu veya kulübün etkisiyle sosyal çevrelerinde de spor yapılıyor olması, spora yönelmelerinde aynı özelliklere sahip olmayan deneklere nazaran daha teşvik edici bir pozisyonu benimsediklerini göstermektedir. Spora yönelmelerinde yerleşim yerinin etkinlik düzeyini, yerleşim yerini temsil eden başarılı bir sporcu veya kulübün etkisiyle sosyal çevrelerinde de spor yapılıp yapılmaması ltnde irdelemeyi amaçlayan değişkenler arasında güçlü bağlantılar, 'bağımlılık ilişkisi' bulunduğunu belirtmiştir.

SONUÇ

Ortaöğretim öğrencilerinin demografik özelliklerine göre spora katılımları ile kişilik özelliklerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmada edinilen bulgulara göre şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan 13 yaş grubu öğrencilerin kişilik puanları 15 yaş grubu öğrencilerin kişilik puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Ekonomik durumu kötü olan öğrencilerin kişilik puanları ekonomik durumu iyi olan öğrencilerden daha yüksek bulunmuştur.

Ailenin gelir düzeyi arttıkça öğrencilerin spora katılımları artmaktadır.

Beden eğitimi derslerine ve sportif faaliyetlere katılan öğrencilerin kişilik puanları anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu bulunmuştur.

İl merkezinde yaşayan öğrencilerin kişilik puanları ilçede yaşayan öğrencilerin puanlarından daha yüksek olduğu bulunmuştur.

ÖNERİLER

Bu ve bunun gibi çalışmalar başta beden eğitimi ve spor dersi öğretmenleri olmak üzere ilgili kurumlarca programların hazırlanış, uygulama ve değerlendirme aşamalarında dikkat edilmesi gereken yaklaşımlar olarak kabul edilebilir.

Araştırmada kullanılan ölçek farklı illerde ve ülkelerdeki öğrenciler üzerinde de uygulanarak karşılaştırma yapılabilir.

Ölçek daha geniş gruplara uygulanarak, uygulanan ölçümlerle öğrencilerin kişilik gelişimine etki eden olumsuz etmenler açığa çıkarılabilir ve olumsuz etmenlerin oluşumunu engelleyecek gerekli önlemler alınabilir.

Bu çalışma toplumun farklı yaş gruplarına farklı zaman dilimlerinde uygulanarak karşılaştırma yapılabilir.

Etkili devlet politikalarıyla öğrencilerin spora katılımı teşvik edilebilir.

Yapılacak düzenlemeler ile var olan spor tesislerinden faydalanmanın önündeki engeller kaldırılmalı, uygun miktarda ve nitelikte spor tesisleri oluşturulmalıdır.

Okullardaki Beden Eğitimi ve Spor dersleri gelişmiş ülkelerdeki kadar önemsenerek müfredatlar buna göre düzenlenebilir.

Spor kültürünün oluşturulabilmesi için okul öncesi eğitimden başlanarak, sporun insan hayatında yer alması sağlanabilir.

Küçük yaşlardan itibaren aile içerisinde ve sosyal çevrede çocuklar spora teşvik edilmelidir.

Medyada düzenlenecek kampanyalarla spor yapmanın önemi vurgulanmalı ve sağlıklı bir yaşam için spor yapmanın bir gereklilik olduğu anlatılmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Agronick, G. S., Duncan, L. E. (1998). **Personality and social change; Individual differences, life path and importance attributed to the women's Movement.** Journal of Personality and Social Psychology, 74, 1545-1555.
2. Arnett, J., Jensen, L. B. (1993). **Cultural bases of risk behavior: Danish adolescents.** Child Development, 64, 1842-1855.
3. Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E.E., Bem, D. J., Nolen Hoeksema, S. (1999) **Psikolojiye Giriş.** (çev:A,Yavuz). Arkadas yayınları.
4. Açak, M. Ilgın, A., Erhan, S. (1997). **Beden Eğitimi Öğretmeninin El Kitabı.** Malatya.
5. Açıkada, Ç., Ergen, E. (1987). **Sporda Gelişim ve Başarının Temelleri.** Bilim Teknik Dergisi, Ankara.
6. Afyon, Y.A., Tunç, A. (1997). **Beden Eğitimi ve Spor Tarihi.** Damla Ofset, Konya.
7. Akça, Ü. (1997). **Aile içi iletişim ve Eğitime Etkisi.** Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 135, 134-141.
8. Akıncı, Y.A. (2007). **Orta Öğretim Kurumlarında Beden Eğitimi ve Spor Etkinliklerinin, Sosyalleşme Süreci ve Şahsiyetin Oluşmasında Katkısı, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi.** Kütahya.
9. Aracı, H. (1999). **Okullarda Beden Eğitimi.** Bağırgan Yayın Evi, Ankara.
10. Aracı, H. (2004). **Okullarda Beden Eğitimi.** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
11. Ataman, A. (1974). **Antropometri.** Resimli Posta Matbaası, Ankara.
12. Ayakyay, S. (1992). **Eğitim Kurumlarında Beden Eğitimi ve Spor Sempozyumu Bildiriler.** Paneller, Tartışma, 19-21, İzmir: Milli Eğitim Basımevi.
13. Aziz, H. (2001). **İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Başarısında Aile Faktörü.** Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
14. Botwin, M. D., Buss, D. M. (1998). **Structure of act report data: Is the five actor model of personality recaptured?.** Journal of Personality Social Psychology, 56, 988-1001.
15. Briggs, S. R., Cheek, J. M. (1986). **The role of factor analysis in the development and evaluation of personality scales.** Journal of Personality, 54, 106-148.

16. Buss, A. H., Finn, S. E. (1987). **Classification of personality traits.** Journal of personality and Social Psychology, 52, 432-444.
17. Canovalı, Y. (1999). **Ailenin Görevleri ve Eğitimde Ailenin Misyonu.** Eğitim Yazıları Dergisi, Sayı 1, Ankara.
18. Caspi, A., Elder, G.H., Bem, D. J. (1988). **Moving away from the world:Life-course patterns of shy children.** Developmental Psychology, 24, 824-831.
19. Caspi, A. (1989). **On the continuities and consequences of personality:A life-course perspective.** In Buss, D. M., Cantor, N (eds.). Personality Psychology: Recent Trends and Emerging Directions, 85-98, New York:Springer.
20. Caspi, A., Bem, D. J. (1990). **Personality continuity and change across the life course.** In L. A. Pervin (ed.). Handbook of Personality: Theory and Research , 549-575. New York: Guilford Press.
21. Caspi, A., Begg, D., Dickson, N., Harrington, H. L., Langley, J., Moffitt, T. E., Silva, P. A. (1997). **Personality traits predict health-risk behaviors.** Journal of Personality and Social Psychology, 73, 1052-1063.
22. Cattell, R. B., Eber, H. W., Tatsuoka, M. M.(1970). **Handbook for the Sixteen Personality Factor Questionnaire.** Champaign, IL: Inst. Pers. Ability Testing.
23. Costa, P. T., McCrae, R.R. (1992). **Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual.** Odessa, FL; Psychological tests. Psychological Bulletin, 52, 281-302.
24. Costa, P. T., Widiger, T.A. (Eds.). (1994). **Personality disorders and the five-factor model of personality.** Washington, DC: American Psychological Association.
25. Çaha, Ö. (1999). **Spora Yaslanarak Bir Nefes Almak.** Düşünen Siyaset Dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Ankara.
26. Çakmakçı, S. (2001). **Okullardaki Beden Eğitimi Dersinin ve Faaliyetlerinin Öğrencilerin Sosyalleşmelerine Etkileri.** Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
27. Çelen, N. ve Kuşdil, E. (2000). **Kimlik Statüleri ve Aile Örüntüleri.** 5.Ergen Günleri Kongresi'nde Sunulan Bildiri, Kuşadası.
28. Digman, J. M. ve Inouye, J. (1986). **Further specification of the five robust factors of personality.** Journal of Personality and Social psychology, 50, 116-123.
29. Erdemli, A. (1991). **Türk-Alman Kültür Diyalogunda Spor Ahlakı ve Spor Felsefesine Yeni Yaklaşımlar.** Meya Yayıncılık, İstanbul.

30. Erden, M. (2005). **Öğretmenlik Mesleğine Giriş**. Epsilon Yayıncılık, İstanbul.
31. Erkal, M. (1982). **Sosyolojik Açıdan Spor**. Filiz Kitabevi, İstanbul.
32. Erkal, M, Güven, Ö, Ayan, D. (1998). **Sosyolojik Açıdan Spor**. 3. Baskı İstanbul. Der Yayınları; 147- 179.
33. Eysenck, H. J.(1964). **Crime and personality** (çev. K. Ersin). Boston: Houghton Mifflin Company.
34. Eysenck, H. J. (1977). **Crime and personality**. London;Routledge, Kegan Paul.
35. Fişek, K. (1998) **Türkiye’de ve Dünya’da Spor Yönetimi**. Bağırhan Yayınevi, Ankara.
36. Fraley, R. C.(1998). **Attachment contiunity from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of developmental mechanisms**. Unpublished manuscript, University of California, Davis.
37. Fredenburgh, F. A. (1971). **The Psychology of Personality and Adjustment**. Cummins Publishing Company, inc philippines.
38. Gillet, B. (1982). **Spor Nedir?** Çev. Durak, M; Filiz Kitabevi, İstanbul.
39. Göral, M. (2001). **Beden Eğitimi ve Spor Bilimlerine Giriş**. Tuğra Ofset, Isparta.
40. Günay, M. (1999). **Egzersiz Fizyolojisi**, Bağırhan Yayınevi, Ankara.
41. Gündüz, H. (1997). **Eğitici Kol Çalışmalarının Etkililiği ile İlgili Öğretmen ve Yönetici Görüşleri**. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
42. Güven, O. (1992). **Türklerde Spor Kültürü**. Atatürk Spor Merkezi Yayını, Dizi 16, Ankara.
43. Goldberg, L. R. (1990). **An aternative “description of personality”: The Big-Factor structure**. Journal of Personality and Social Psychology, 59, 1216-1229.
44. Gosling, S. D., Rentfrow, P. J., Swann, W. B. Jr. (2003). **A very brief measure of the Big Five personality domains**. Journal of Research in Personality, 37,504-528
45. Harris, J. R. (1998). **The Nurture assumption: Why children turn out the way they do**. New York: Free Press.

46. Huesman, L. R., Eron, L. D: (1989). **Individual differences and trail of aggression**. European Journal of Personality, 3, 95-106.
47. Hasipek, S. (1990). **Ailenin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Yapısında Kadının Yeri ve Önemi**. 1. Aile Şurası Bildirileri.
48. John, O. P., Srivastava, S. (1999). **The Big Five Trait Taxonomy; History Maeasurement and Theoretical Perspectives**. Pervin, L. A., John, O. P(Ed). Handbook of Personality. Second Edition, (pp 102-138). Guilford Press.
49. Karasar, N. (2005). **Bilimsel araştırma yöntemi**. (15. Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
50. Karaküçük, S. (1995). **Rekreasyon, Bos Zamanları Değerlendirme, Kavram, Kapsam ve Araştırma**. Remzi Kitapevi, Ankara.
51. Kılıçgil, E. (1998). **Sosyal Çevre- Spor İlişkileri**. Bağırhan Yayınevi, Ankara.
52. Kirazlıoğlu, Z. (1992). **Ders Dışı Sportif Etkinliklerde Okul, Kulüp Ve Yerel Yönetimlerin İşlevlerine Genel Bir Bakış**. Amatör Spor Dergisi Yayın Organı. Sayı: 48. Ankara, 26-29.
53. Kurtkan, A. (1997). **Eğitim Yoluyla Kalkınmanın Esasları**. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
54. Kitayama, S., Markus, H. R. (eds.). (1994). **Emotion and culture; Empirical studies of mutual influences**. Washington, DC: American Psychological Association.
55. Krahe, B. (1992). **Personality and Social Psychology**. Sage Publication.
56. Kulaksızoğlu, A. (1998). **Ergenlik Psikolojisi**. 1.Baskı. İstanbul; Remzi Kitabevi.
57. Kuşdil, M. E. (2001). **Value socialisation in cultural context: A study with British and Turkish families**. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Sussex.
58. Little, B. R. (1989). **Personal Project analysis: Trivial pursuits, magnificent obsessions, and the search for coherence**. In D. M. Buss and N. Cantor (eds), **Personality Psychology: Recent Trends and Emerging Directions**, 15-31. New York: Springer.
59. Loehlin, J. C., Willermann, L., Horn, J. M. (1988). **Human behaviour genetics**. Annual Review of Psychology, 39, 101-133.
60. Mengütay, S. (1997). **Morpa Spor Ansiklopedisi**. Cilt 2, Orhan Ofset, İstanbul.

61. Muluk, E. G. (2004). **Alt Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile Yapıları ve Anne Çocuk İlişkisinin incelenmesi.** Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
62. Muratlı, S. (1997). **Çocuk ve Spor.** Bağırhan Yayinevi, Ankara.
63. McAdams, D. P. (1996). **Personality modernity and the storied self; A contemporaray framework for studying persons.** Psychological Inquiry, 7, 295-321.
64. McCrae, R. R., Costa, P. T. Jr. (1998). **Recalled parent- child relations and adult personality.** Journal of Personality, 56, 417-434.
65. McCrae, R. R. (1990). **Traits and Traits names: How well is openness represented in natural language?** European journal of Personality, 4, 119-129.
66. McCrae, R. R., Costa, P. T. Jr. (1990). **Personality in adulthood.** New York: Guilford Press.
67. McCrae, R. R., Costa, P. T. Jr. (1999). **A Five Factor Theory of Personality.** Pervin, L. A., John, O. P. (Ed). **Handbook of Personality.** Second Edition, (pp.139-153). Guilford Press.
68. McCrae, R. R., Costa, P. T. Jr., Ostendorf, F., Angleitner, A., Hrebickova, M., Avia, M. D., Sanz, J., Sanches Bernards, M. L., Kusdil, M. E., Woodfield, R., Saunders, P. R., Smith, P. B. (2000). **Nature over Nurture; Temperament, Personality, and Life Span Development.** Journal of Personality and Social psychology, 78, 173-186.
69. Mount, M. K., Barrick, M. R., Stewart, G. L. (1998). **Five-factor model of personality and performance in jobs involving interpersonal interactions.** Human Performance, 11, 145- 165.
70. Muuss, R. E. (1996). **The Theories of adolescence .** 6th Edition. McGrawHill Inc.USA.
71. Oynam, D. R. (1997). **Pursuing the psychopath;capturing the fledgling psychopath in a nomological net.** Journal of Abnormal Psychology, 106, 425-438.
72. Orkunoğlu, O. (1985). **Voleybol Antrenörünün El Kitabı.** B.T.G.M., Voleybol Federasyonu Yayını, Ankara.
73. Onur, B. (1995). **Ergenlik Psikolojisi.** Öztekin Matbaası, Hacettepe Taş Kitapçılık, Ankara.
74. Onur, B. (1993). **Çocuk ve Ergen Gelişimi.** İmge Kitapevi, Özkan Matbaacılık, Ankara.

75. Özer, D.S., Özer, K. (1998). **Çocuklarda Motor Gelişim**, Antalya.
76. Öztürk, F. (1998). **Toplumsal Boyutlarıyla Spor**. Bağırğan Yayınevi, Ankara.
77. Önal, A.N. (1998). **Beden Eğitimi ve Spor Bilimlerine Giriş**. Atlas Kitapevi, Konya.
78. Önal, A.N. (2000). **Beden Eğitimi ve Spor Bilimlerine Giriş**. Desen Ofset Matbaacılık, Konya.
79. Özmen, Ö. (1999). **Çağdaş Sporda Eğitim Üçgeni**, ANKARA, 135.
80. Palut, B. (2003). **Sosyal Gelişim ve Arkadaşlık İlişkileri, Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar**. Mor-Pa Kültür Yayınları, İstanbul.
81. Pedersen, W. (2000). **Crime and Punishment in Norwegian MidAdolescents; a Normal Population Study**. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 1, 87104.
82. Pervin, A. L. (1996). **The Science of Personality**. John Wiley,Sons Inc.
83. Plomin, R., Corley, R., Caspi, A., Fulker, D. W., DeFries, J. (1998). **Adoption results for self reported personality; Evidence for nonadditive genetic effects**. Journal of Personality and Social Psychology, 75, 211-218.
84. Plomin, R., Rende, R. (1991). **Human behavioral genetics**. Annual Review of Psychology, 42, 161-190.
85. Rowe, D. C. (1994). **The limits of Family Influence: Genes, experience, and behavior**. New York:Guilford Pres.
86. Saucier, G., Goldberg, L. R. (1996). **Evidence for the Big Five in analyses of familiar English personality adjectives**. European Journal of Personality, 10, 61-77.
87. Saucier, G., Goldberg, L. R. (1996-b). **The language of personality; Lexical perspectives on the five factor model of personality**. Theoretical perspectives, 21-50. New York. Guilford Press.
88. Salk, L. (1998). **Çocuğun Duygusal Sorunları**. Remzi Kitapevi, İstanbul.
89. Sayın, Ö. (1990). **Aile Sosyolojisi, Ailenin Toplumdaki Yeri**. Ege Üniversitesi Yayınları, No:57, İzmir.
90. Schultz, D. P., Schultz, S. E. (1991). **Modern psikoloji tarihi** (çev. A. Yasemin). İstanbul: Kaknüs yayınları.

91. Tamer, K. (1998). **Beden Eğitimi ve Oyun Öğretimi**. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
92. Tasmektepligil, M. Y. (1997). **Elit Düzeyde Spor Yapanların Spora Yönelmelerinde İlk Ve Ortaöğretim Kurumlarının Etkisi Üzerine Bir Araştırma**. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, Ocak, s. 39-46.
93. Tatlıdil, E. (1993). **Toplum Eğitimi ve Öğretimi** Evrim Matbaacılık, İzmir.
94. Tezcan, M. (1977). **Boş Zamanlar Sosyolojisi**. Ankara.
95. Tooby, J., Cosmides, L. (1990). **On the universality of human nature and the uniqueness of the individual: The role of genetics and adaptation**. *Journal of Personality*, 58, 17-68.
96. Tupes, E. C., Christal, R. E. (1961). **Recurrent personality factor based on trait ratings**. USAF ASD Tech Rep. 61-97.
97. Voigt, D. (1998). **Spor Sosyolojisi**, Çev. Ayşe Atalay, İstanbul, www.sporbilim.com/spor.htm/ (18.04.2009).
98. Wakefield, J. C. (1989). **Levels of explanation in personality theory**. In D. M. Buss., N. Cantor. (eds.). **Personality Psychology: Recent Trends and Emerging Directions**, 333- 346. New york: Springer.
99. Wiggins, J. S., Pincus, A. L. (1989). **Conceptions of personality disorders and dimensions of personality**. *Personality Assessment*, 1, 305-316.
100. Yanbastı, G. (1990). **Kişilik kuramları**. İzmir. Ege üniversitesi Basımevi.
101. Yamaner, F. (2001). **Beden Eğitimi ve Sporda Temel İlkeler**. Ekin Kitabevi, Ankara.
102. Yavuzer, H. (2004). **Çocuğu Tanımak ve Anlamak**. Remzi Kitapevi, İstanbul.
103. Yetim, A. A. (2006). **Sosyoloji ve Spor**. Morpa Kültür Yayınları, İstanbul.
104. Yıldırım, İ., Yetim, A., Şenel, Ö. (1996). **Farklı Cinsiyetteki Lise Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersinden Beklentileri**. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 52-57.

EKLER

ANKET FORMU

Bu ölçekten elde edilecek veriler “Ortaöğretim öğrencilerinin Sosyo Ekonomik ve Kişilik özellikleri ile spora katılımları arasındaki ilişkilerin incelenmesi” başlıklı bilimsel bir çalışmada kullanılacaktır. Vereceğiniz cevaplar araştırmanın amacı dışında kullanılmayacaktır. İsim yazmanıza gerek yoktur.

Ölçekteki soruları dikkatle okuyarak, size uygun seçeneği, yanındaki boşluğa (X) işareti koyarak belirtiniz. Vereceğiniz samimi cevaplar için şimdiden teşekkür ederim.

Serdar KÜÇÜK

Beden Eğitimi Öğretmeni

- 1.Cinsiyetiniz? Erkek () Kadın ()
2. Yaşınız?
3. Aylık Gelir Düzeyiniz? Çok kötü () Kötü () Orta () İyi () Çok İyi ()
- 4.Eğitim durumunuz? Lise ()
- 5.İkamet ettiğiniz yer? Köy () Belde () İlçe () Şehir ()
- 6.Eviniz kendinize mi ait , kira mı? Kira () Kendi evimiz ()
- 7.Evinizde kendinize ait odanız var mı? Evet () Hayır ()
- 8.Babanızın mesleği nedir? Kamu Çalışanı () Esnaf () Özel Sektör Çalışanı ()
Çiftçi () Serbest meslek () Çalışmıyor () Diğer ()
- 9.Annenizin çalışma durumu nedir? Ev hanımı () Çalışıyor ()
- 10.Kaç kardeşiniz? 1() 2() 3() 3'den fazla ()
- 11.Ne tür müzik dinlersiniz? Hafif Batı Müziği () Türk Sanat Müziği () Arabesk () Pop Müziği () Türk Halk Müziği () Rock Müziği ()
- 12.Ne tür film izlersiniz? Savaş Filmleri () Aksiyon-Macera Filmleri ()
Komedi Filmleri ()
Çizgi Film () Romantik Filmler ()
- 13.En sık izlediğiniz TV programı hangisidir? Haber () Dizi () Film ()
() Müzik Eğlence () Spor () Belgesel ()
- 14.Okuldaki Beden eğitimi derslerine katılmaktan hoşlanırım? Evet () Hayır () Bazen ()
- 15.Sportif faaliyetlere katılmaktan zevk alırım? Evet () Hayır () Bazen ()
- 16.Okullar arası sportif faaliyetlere katıldınız mı? Evet () Hayır ()

KİŞİLİK ENVANTERİ

		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Her şeyi kendime dert etmem.					
2	Etrafımda birçok insanın olmasından hoşlanırım.					
3	Zamanımı hayal kurarak harcamaktan hoşlanmam.					
4	Herkese nazik olmaya çalışırım.					
5	Eşyalarımı temiz ve düzenli tutarım.					
6	Sık sık başkaları kadar iyi ya da yeterli olmadığımı hissederim					
7	Kolay gülerim.					
8	Bir şeyi yapmanın doğru yolunu bulduktan sonra ondan şaşmam					
9	Ailedekilerle ve arkadaşlarımla sık sık tartışırım.					
10	İşleri zamanında yetiştirmek için kendimi oldukça iyi ayarlarım.					
11	Çok fazla stres altında olduğum zamanlarda bazen kendimi dağılacakmış gibi hissederim.					
12	Kendimi pek o kadar 'gamsız' biri olarak görmüyorum					
13	Sanatta ve doğada gözlediğim biçimler bende derin bir merak uyandırır					
14	Bazı insanlar benim bencil ve egoist olduğumu düşünür.					
15	Çok sistemli biri değilim					
16	Kendimi yalnız ya da hüzünlü hissettiğim zamanlar çok azdır.					
17	İnsanlarla konuşmaktan gerçekten çok hoşlanırım.					
18	Öğrencilere aykırı görüşleri savunan konuşmacıları dinletmenin, sadece kafalarını karıştırıp onları yanlış yönlendireceğime inanıyorum.					
19	Başkalarıyla yarışmaktansa, onlarla yardımlaşmayı tercih ederim					
20	Bana verilen tüm işleri sorumlu bir şekilde yerine getirmeye çabalarım.					
21	Kendimi sık sık gergin ve sinirli hissederim					
22	Nerede hareket varsa, orada olmak isterim.					
23	Şiirden pek etkilenmem.					
24	Başkalarını davranışlarına şüpheyle bakar, art niyet ararım.					
25	Belirli hedeflerim vardır ve bunlara ulamsak için düzenli bir şekilde çalışırım.					
26	Bazen kendimi tamamen değersiz hissederim.					
27	Genellikle yalnız basıma bir şeyler yapmayı yeğlerim.					
28	Sık sık yeni ve yabancı yemekler denerim.					
29	İzin verdiğiniz taktirde, çoğu insanın sizi kullanacağına inanırım.					
30	Çalışmaya başlayıncaya kadar epey zaman harcarım.					
31	Korktuğum ya da endişeli olduğum zamanlar çok azdır.					
32	Sık sık, sanki enerji ile dolup taşıyormuşum gibi hissederim.					
33	Değişik ortamların bende uyandırdığı hislerin ve duygusal değişimlerin ender farkına varırım					
34	Tanıdığım insanların çoğu beni sever.					
35	Amaçlarıma ulaşmak için çok çalışırım.					
36	Başkalarının bana karşı davranış şekli beni sık sık sinirlendirir.					
37	Neşeli ve keyif dolu biriyimdir.					
38	Ahlaki konularda karar verirken örf ve adetlerimizin göz önünde bulundurulması gerektiğine inanıyorum.					
39	Bazı insanlar benim soğuk ve içten pazarlıklı biri olduğumu düşünürler					
40	Bir söz verdiğimde bunu yerine getireceğime her zaman güvenilebilir					
41	İşler ters gittiğinde, çoğunlukla cesaretim kırılır ve içimden vazgeçmek gelir.					
42	Çok iyimser biri değilimdir.					

43	Bazen şiir okurken veya bir sanat eserine bakarken, bir ürperti ya da heyecan dalgasının içinde yükseldiğini hissedirim					
44	Tutum ve tavırlarımda duygularıma yer vermem, gerçekçiyimdir.					
45	Bazen, olmam gerektiği kadar güvenilir biri olmayabilirim.					
46	Hüzünlü ya da kederli olduğum zamanlar çok azdır.					
47	Hızlı ve yoğun bir yaşantım vardır.					
48	Evrenin doğası ya da insanlığın durumu gibi konularda devamlı fikir yürütmek fazla ilgimi çekmez.					
49	Genellikle düşünceli ve anlayışlı biri olmaya çalışırım.					
50	Her zaman eline aldığı işi tamamlayan, üretken bir insanımdır.					
51	Sık sık kendimi çaresiz hissederek ve bir başkasının sorunlarımı çözüvermesini isterim.					
52	Çok hareketli bir insanımdır					
53	Entelektüel merakı çok olan biriyimdir.					
54	Eğer birinden hoşlanmazsam, bunu ona belli ederim.					
55	Kendimi bir türlü düzene sokamıyormuşum gibi gelir.					
56	Utancımdan saklanmak istediğim zamanlar olmuştur.					
57	Başkalarına liderlik yapmak yerine kendi yolumda ilerlemeyi tercih ederim.					
58	Teorilerle ya da soyut düşüncelerle uğraşmaktan keyif alırım					
59	Gerekirse, istediğimi elde etmek için insanları kullanmaktan çekinmem.					
60	Yaptığım her şeyde mükemmeli yakalamaya çalışırım.					

ÖZGEÇMİŞ

Serdar KÜÇÜK, 22.06.1979 tarihinde Trabzon'da doğdu. İlk Öğrenimini Söğütlü Esentepe İlköğretim okulunda, Orta Öğrenimini Akçaabat Ortaokulunda, Lise eğitimini ise Trabzon Fatih lisesinde tamamladı. 1998-2002 yıllarında Lisans Eğitimini KTÜ. Fatih Eğitim Fakültesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümünde tamamladı.

2002-2005 Yılları arasında Karabük Şehit Âdem Yavru İlköğretim okulunda, 2005-2007 Rize İyidere Lisesinde, 2007 den bu yana halen Trabzon Kaleönü Murat Köse İlköğretim Okulunda Beden Eğitimi Öğretmeni olarak görev yapmaktadır. 2004-2005 yıllarında vatani görevini Ankara Lojistik komutanlığında yaptı.

Orta düzeyde İngilizce bilmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

email: serdar.kucuk.79@hotmail.com